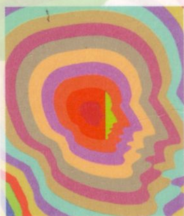
Elisabeth Roudinesco

KODĖL psichoanalizė?

UDK 159.96
Ro-167

Elisabeth Roudinesco *Pourquoi la psychanalyse?*
Librairie Arthème Fayard, 1999

Knygos leidimą remia Prancūzijos kultūros ministerija ir
Nacionalinis knygų centras; Prancūzijos užsienio reikalų ministerija,
Prancūzijos ambasada Lietuvoje, Prancūzų kultūros centras
(Oskaro Milašiaus programa knygų leidimui remti)

Cet ouvrage publié dans le cadre du Programme de
Participation la Publication Oscar Milosz, bénéficie du
Soutien du Ministère des Affaires Etrangères, de l'Ambassade
de France en Lituanie et du Centre Cultural Française de Vilnius.
Ouvrage publié avec la concours du ministère français
Chargé de la Culture – Centre national du livre

Terminijos klausimais konsultavo psichologė Jolita Skrebienė

Elisabeth Roudinesco
KODĖL PSICHOANALIZĖ?

Redaktorės *Jolita Parvickienė, Ieva Vanagaitė*
Maketavo *Darius Kubilius*

Išleido Pį Charibdė, Kedrų 6-401, 2009 Vilnius
Spausdino AB Spindulys, Gedimino 10, 3000 Kaunas

ISBN 9986-745-58-6

Elisabeth Roudinesco

Kodėl psichoanalizė?

Elisabeth Roudinesco

Kodėl psichoanalizė?

IŠ PRANCŪZŲ KALBOS
VERTĖ RŪTA ZAPOLSKIENĖ

CHARIBDĖ • VILNIUS

Žmogaus tvariniai yra linkę griauti, o juos sukūręs mokslas ir technika taip pat gali pasitarnauti jų sunaikinimui.

Sigmundas Freudas

Įžanga

Šios knygos atsiradimą lėmė vienas pamąstymas: kodėl psichoanalizę, praėjus šimtui metų nuo atsiradimo ir pasiekusią neginčytinų klinikinių rezultatų, ir toliau uoliai tebepuola tie, kurie mano, kad ją galima pakeisti cheminiais preparatais, nes pastarieji veikia vadinamas cerebrines dvasinių kančių atsiradimo priežastis.

Nesiginčydama dėl tokių medžiagų naudingumo ir jų teikiamo palengvėjimo, norėjau parodyti, kad jos negali išgydyti žmogaus psichinių kančių, ir visiškai nesvarbu, ar jos patologinės kilmės, ar ne. Mirtis, aistra, seksualumas, pamišimas, pasąmonė, santykiai su kitais formuoja subjektyviąją žmogaus pusę ir, laimei, joks mokslas, vertas šio vardo, niekada negalės jos nuodugniai ištirti.

Psichoanalizė lemia civilizacijos pergalę prieš barbariškumą. Ji atgaivina mintį, kad žmogus yra laisvas savo kalbėjimu ir kad biologinė būtis neriboja jo likimo. Ir ji turi užimti deramą vietą greta kitų mokslų, kad galėtų kovoti su kvailais nusistatymais mintį prilyginti neuronui ar supainioti troškimą su cheminių medžiagų sekrecija.

PIRMA DALIS

DEPRESYVI VISUOMENĖ

1

Subjekto pralaimėjimas

Šiais laikais dvasinės kančios pasireiškia depresijos forma. Depresyvus žmogus, kurio kūnas ir siela pakirsti šio keisto sindromo, kai susipina liūdesys ir apatija, tapatybės paieška ir savojo aš garbinimas, nebetiki jokios terapijos veiksmingumu. Tačiau prieš atmesdamas visus galimus gydymus jis beviltiškai stengiasi įveikti savo troškimo tuštumą. Būtent todėl jis atsisako psichoanalizės ir imasi psichofarmakologijos, atsisako psichoterapijos ir imasi homeopatijos, nerasdamas laiko apsvarstyti, kokios yra jo bėdos priežastys. Be to, ilgėjant gyvenimo ir laisvalaikio, nedarbo ir nuobodulio laikui jis vis mažiau turi laiko bet kam. Depresyvus individas turėdamas tiek laisvės dar labiau kenčia, nes nežino, ką su ja veikti.[1]

Kuo labiau visuomenė liaupsina išsilaisvinimą, pabrėždama visų lygybę prieš įstatymą, tuo labiau ji akcentuoja skirtumus. Esant tokiai tvarkai kiekvienas gina savo ypatingumą, atsisakydamas susitapatinti su universalizmo figūromis, kurios laikomos senamadiškomis. Taigi individualumo era pakeitė subjektyvumo[2] erą: šiuolaikinis žmogus, pasidavęs nevaržomos laisvės, nepriklausomybės be troškimo, istoriškumo be istorijos iliuzijoms, tapo subjekto priešingybe. Užuot kūręs savo būtį pradėdamas nuo nesąmoningų sprendimų, kurie jį persmelkia jam nežinant, suvokimo, užuot būdamas biologine asmenybe[3], užuot norėjęs būti laisvu subjektu, išsilaisvinusiu iš savo šaknų ir kolektyvo, jis mano esąs likimo, kurio reikšmę sumažino iki normos reikalavimų, šeimininkas. Jis jungiasi prie tinklų, grupių, kolektyvų, bendrijų, nesugebėdamas įrodyti savo tikrojo *išskirtinumo*[4].

---

[1] Žr.: Christophe Dejours, *Souffrance en France. La banalisation de l'injustice sociale*, Paris, Seuil, 1998.

[2] Šį pasikeitimą prieš dešimtmetį sveikino Alain Renaut, *L'Ère de l'individu*, Paris, Gallimard, 1989.

[3] Terminas vartojamas ta reikšme, kurią jam suteikia Georges'as Canguilhemas veikale *La Connaissance de la vie*, Paris, Vrin, 1975.

[4] Skirtumo terminas čia vartojamas Jacques'o Derrida suteikta prasme. Jo paaiškinimą rasite šios knygos trečiosios dalies 3-iame skyriuje.

Subjekto nebuvimas lemia ne tik psichofarmakologinių[5] preparatų skyrimą, bet ir apibūdina elgesį, susijusį su dvasinėmis kančiomis. Pacientas yra gydomas kaip anoniminė nedalomos organinės visumos dalis. Panardintas į masę, kurioje kiekvienas yra tarsi klonas, jis gauna tą pačią vaistų gamą, kad ir kokie būtų jo simptomai. Tuo pat metu jis ieško ir kitos išeities iš savo bėdos. Viena vertus, jis atsiduoda mokslinei medicinai, kita vertus, ieško tokio gydymo, kuris, jo manymu, galėtų atpažinti jo tapatybę. Ir čia jis pasiklysta paralelinių medicinų labirinte.

Dėl šių priežasčių vakarietiškose visuomenėse taip gausėja dvasios gydytojų, raganių, aiškiaregių ir hipnotizuotojų. Šalia scientizmo, iškelto į religijos lygmenį, ir kognityviųjų mokslų[6], iškeliančių žmogų-mašiną virš jausmų žmogaus, kaip atsvara klesti įvairios praktikos, atėjusios iš froidizmo priešistorės ar iš okultinės kūno ir dvasios koncepcijos: magnetizmas, sofrologija, natūropatija, spalvų terapija, garsų terapija, transpersonalinė energetika, sugestologija, mediumizmas ir t.t. Priešingai nei būtų galima manyti, šios praktikos labiau traukia viduriniąją klasę – tarnautojus, laisvųjų profesijų atstovus ir aukšto lygio specialistus, – o ne žemuosius visuomenės sluoksnius, kurie, nepaisant socialinio gyvenimo nepastovumo, vis dar labai prisirišę prie respublikoniškosios mokslinės medicinos koncepcijos.[7]

Visų šių praktikų bendras vardiklis – pasiūlyti viltį, taigi pasveikimo iliuziją pasiturintiems, bet ekonominės krizės išderintiems asmenims, kurie jaučiasi aukomis kokios nors medicininės technologijos, pernelyg nutolusios nuo jų kančių, arba realaus medicinos bejėgiškumo išgydyti tam tikrus funkcinius sutrikimus. Savaitraštis *l'Express*[8] paskelbė socialinių tyrimų rezultatus, pagal kuriuos 25% prancūzų būties problemas mėgina spręsti reinkarnacija ir tikėjimu praeitais gyvenimais.

Šiuolaikinė demokratinė visuomenė nori išguiti iš savo akiračio nelaimės, mirties ir prievartos realybę, vis mėgindama sujungti į vientisą sistemą skirtumus ir priešinimąsi. Globalizacijos ir ekonominio augimo vardan ji siekia atsisakyti socialinio konflikto idėjos. Kartu ji linksta kriminalizuoti revoliucijas ir deheroizuoti karą, kad etiką pakeistų politika, o teismines sankcijas istoriniu teismu. Tokiu būdu visuomenė iš pasipriešinimo ir kovos amžiaus perėjo į vengimo amžių, nuo šlovės kulto prie bailumo vertinimo. Šiandien visai nebepiktina, kad Vichy režimas yra labiau vertinamas nei rezistencija arba

---

[5] Psichofarmakologija – tai disciplina, tirianti cheminių medžiagų poveikį žmogaus psichikai.

[6] Apie kognityvinių ir neuromokslų istoriją žr.: šios knygos antrosios dalies 1-ą skyrių.

[7] Psichiatras Jeanas Marie Abgrallas savo demaskuojančioje knygoje *Les Charlatans de la santé*, Paris, Payot, 1998, įvedė apibendrinantį terminą „patamedicina" visoms paralelinėms medicinoms, pretenduojančioms pakeisti vadinamą mokslinę mediciną ir siūlančioms „holistinę", tai yra atsižvelgiančią į psichinę ligos pusę, ligos viziją.

[8] 1997 m. sausio 30 d. *l'Express* numeris.

kad didvyriai paverčiami išdavikais, kaip neseniai atsitiko su Jeanu Moulin, Lucie ir Raymondu Aubracais. Dar niekada nebuvo taip garsinama atminimo pareiga, niekada nebuvo tiek susirūpinta Holokaustu ir žydų naikinimu, ir vis dėlto dar niekada istorijos peržiūrėjimas nebuvo taip toli.

Būtent todėl ir atsirado normos ir patologijos samprata, pagrįsta šventu principu: kiekvienas individas turi teisę, taigi ir pareigą, nedemonstruoti savo kančių ir nesižavėti jokiu kitu idealu, išskyrus pacifizmą ar humanistinę moralę. Todėl neapykanta tapo pasalūniška, iškrypusi ir dar labiau pavojinga, nes prisidengė atsidavusios aukos kauke. Jei neapykanta kitam pirmiausia yra neapykanta sau, tai ji, kaip ir bet koks mazochizmas, remiasi įsivaizduojamo kitoniškumo neigimu. Kitas visuomet tampa auka, todėl nepakantumą gimdo siekis paversti kitą savo narcizišku atvaizdu, o idealiausia būtų sunaikinti tą kitą, kol jis dar neegzistuoja.[9]

Kadangi neurobiologija, atrodo, tvirtina, kad psichikos sutrikimai susiję su nervų ląstelių funkcinėmis anomalijomis, egzistuoja atitinkami vaistai juos gydyti, kodėl gi turėtume nerimauti? Nekalbame, kad nuo šiol žengiame į kovą prieš pasaulį, bet vengiame bet kokio konflikto taikydami normalizavimo strategiją. Taigi nesistebėkime, kad nelaimės idėja, kurią lyg ir buvome išguję, taip žaibiškai grįžta į visuomeninių ir emocinių santykių lauką: iracionalumo paieškos, menkų skirtumų kultas, tuštybės ir kvailybės iškėlimas ir t.t. Ramybės smurtas[10] kartais baisesnis už audrų susidūrimą.

Šiandien subjektyvume dominuoja švelnesnė senosios melancholijos forma – depresija, kaip isterija XIX a. pabaigoje: Vienoje plačiausiai žinomas Annos O., garsiojo Josefo Breuerio pacientės atvejis, o Paryžiuje – Augustinos, garsiosios Charcot pamišėlės iš Salpêtrière atvejis. Trečio tūkstantmečio išvakarėse depresija demokratinėse visuomenėse tapo psichikos epidemija, nepaisant vis daugėjančių įmanomų gydymų, siūlančių kiekvienam vartotojui garbingą išeitį. Be abejonės, isterija egzistuoja ir dabar, bet ji vis labiau išgyvenama ir gydoma kaip depresija. Tačiau vienos paradigmos[11] keitimas kita nėra nekaltas.

Šį kitimą lydi psichologinio normalizavimo proceso sureikšminimas, o įvairios pasąmonės tyrimo formos sumenkinamos. Šiuolaikinis neurozinis

---

[9] Šia tema skaityti puikų Françoise Héritier straipsnį „Les matrices de l'intolérance et de la violence", *De la violence II*, Paris, Odile Jacob, 1999, p. 321–345.

[10] Žr.: Viviane Forrester, *La Violence du calme*, Paris, Seuil, 1980.

[11] Paradigma yra mąstymo būdas, įvaizdžių visuma ar specifinis epochos modelis, kuriuo remiantis formuojama refleksija. Kiekvienai mokslinei revoliucijai būdinga tai, kad keičiasi paradigma. Vis dėlto naujos paradigmos atėjimas į mus dominančią sritį (mediciną, psichiatriją ir psichoanalizę) neišstumia ankstesnės kartos paradigmų: ji susilieja su senąja paradigma suteikdama jai naują prasmę. Žr.: Thomas Kuhn, *La Structure des révolutions scientifiques* (Chicago, 1962), Paris, Flammarion, 1970.

konfliktas, vadinamas depresija, atrodo, neturi jokių pasąmoningų psichinių priežasčių. Tačiau pasąmonė pasireiškia per kūną, kuris stipriai priešinasi disciplinoms ir praktikoms, kuriomis siekiama ją išstumti, todėl taikomos terapijos sąlygiškai yra neveiksmingos. Galima kiek nori guosti depresyvų subjektą, tačiau nepavyks nei jo išgydyti, nei suvokti tikrųjų jo kančių priežasčių. Tik sušvelninama jo būklė, leidžiant tikėtis geresnių dienų. „Prislėgtieji kenčia visapusiai, – rašė reumatologas Marselis Francis Kahnas, – tai gerai žinoma. Mažiau žinoma, kad egzistuoja ir konversijos sindromo atvejai, savo išraiškingumu prilygstantys Charcot ir Freudo stebėtiems. Isterija visuomet krisdavo į akis dėl motorikos sutrikimų. Esame priblokšti matydami, kaip ji buvo užmiršta. Ir kaip, užsiminus apie isteriją, gydančiam medicinos ir nemedicinos personalui kyla nerimas, atmetimas ar net agresyvumas ne tik paciento, bet ir to ar tos, kurie pateikė diagnozę, atžvilgiu."[12]

Žinoma, kad Freudui atskleidus naują psichikos supratimą, buvo manoma, kad egzistuoja subjektas, gebantis perkelti (interiorizuoti) draudimus. Panardintas į pasąmonę ir draskomas sąžinės kaltinimų, šis subjektas, dievo mirties pastūmėtas atsiduoti potraukiams, nuolat kovoja pats su savimi. Iš čia išplaukia Freudo neurozės koncepcija, kurios pagrindas yra nesantaika, nerimas, kaltės jausmas, seksualumo sutrikimai. O juk būtent ši subjektyvumo idėja, būdinga atsirandančiai demokratinei visuomenei, pagrįstai nuolatine prieštara tarp savęs paties ir kito, stengiasi išnykti iš dabartinės mentalinės struktūros dėl psichologinės depresyvios asmenybės sąvokos.

Kilusi iš neurastenijos – šios sąvokos Freudas atsisakė – ir Janet aprašytos psichastenijos, depresija nėra nei neurozė, nei psichozė, nei melancholija, o aptakus vienetas, įvardijantis „būseną", apibūdinamą terminais „nuovargis", „trūkumas", „asmenybės silpnėjimas". Auganti šio pavadinimo sėkmė puikiai įrodo, kad XX a. pabaigoje demokratinės visuomenės nebevertina konflikto kaip branduolio formuotis norminiam subjektyvumui. Kitaip sakant, froidišką pasąmoningo subjekto, suvokiančio savo laisvę, bet kamuojamo sekso, mirties ir draudimų, koncepciją pakeitė labiau psichologinė depresyvaus individo, bėgančio nuo savo pasąmonės ir besistengiančio išvengti net mažiausios bet kokio konflikto užuomazgos, koncepcija.[13]

Sulyginus teises ir suvienodinus sąlygas, išlaisvintas nuo draudimų, depresijos kamuojamas XX a. pabaigos žmogus paveldėjo polinkį priklausyti

---

[12] Marcel Francis Kahn, „De notre mal, personne ne s'en rit", leidinyje *Autrement. Oedipe et les neurones*, 1990 m. spalis, nr. 117.

[13] Šį fenomeną pastebėjo Marcelis Gauchet ir džiaugėsi, kad tai leido įrodyti, jog Freudo modelis nevisagalis, žr.: „Essai de la psichologie contemporaine. 1: Un nouvel age de la personnalité", *Le Débat*, 1998 m. gegužė–rugpjūtis, nr. 100. Kanadiečių filosofas Charlesas Tayloras taip pat analizuoja šį reiškinį veikale *Les Sources du moi. La formation de l'identité moderne*, (1989), Paris, Seuil, 1998.

nuo aplinkos. Neturėdamas revoliucinės perspektyvos ir dėl to pasmerktas išsekimui, jis ieško neįmanomos laimės idealo narkotikuose arba religijose, higienizme arba idealaus kūno kulte. „Todėl, – teigia Alainas Ehrenbergas, – šiandien narkomanas yra simbolinė figūra, naudojama apibrėžti antisubjektą. Anksčiau šis vaidmuo priklausė pamišėliui. Jei depresija yra nesugebėjimas atrasti subjektą, tai narkomanija yra prarasto subjekto nostalgija".[14]

Užuot nugalėjusi šią priklausomybę, vedančią prie subjektyvumo nykimo, liberali, depresyvi visuomenė noriai plėtoja tokią logiką. Todėl dabar tabako, alkoholio ir psichotropų vartotojai prilyginami toksikomanams, kurie yra pavojingi sau patiems ir aplinkiniams. O juk tarp šių „naujųjų" ligonių tabako vartotojai ir alkoholikai yra gydomi taip pat kaip ir depresyvieji, kuriems skiriami psichotropai. Kokius dar ateityje reikės rasti vaistus, kad jie išgydytų naujas priklausomybes tų, kurie jau bus „pasveikę" nuo alkoholizmo, tabako rūkymo ar kitokių įpročių (sekso, maisto, sporto ir t.t.) ir vieną piktnaudžiavimą pakeitę kitu?

---

[14] Alain Ehrenberg, *La Fatigue d'être soi*, Paris, Odile Jacob, 1998, p. 17. Daktaras Lowensteinas, toksikomanijos specialistas, Laënneco ligoninės Monte-Christo centro direktorius, iškėlė hipotezę apie egzistuojantį struktūrinį ryšį tarp aukšto lygio sporto, depresijos ir įpročio į narkotikus (dopingą): „Kodėl taip sunku sportininkams išeiti iš sporto? Todėl, kad jis veikia kaip antidepresantas ir anksiolitikas. Sportininkai būdavo labai užimti, treniruodavosi, valgydavo, gerdavo vitaminus [...] Kai visa tai dingsta, sportininko situacija tampa skausminga: jis vėl pradeda mąstyti". (1998 m. spalio 12 d. *Libération*).

2

Dvasios vaistai

Nuo 1950 m. cheminiai preparatai psichotropai pakeitė pamišimo padėtį. Dėl jų ištuštėjo prieglaudos, tramdomuosius marškinius ir elektrošoką pakeitė vaistai.[15] Jie neišgydo jokios psichikos ar nervų ligos, tačiau sukėlė psichikos reprezentacijos revoliuciją kurdami naują žmogų: lygų ir be nuotaikos, išsekintą, nes vengiantį aistrų, susigėdusį, kad neatitinka siūlomo idealo.

Psichotropai, paprastai išrašomi tiek bendrosios praktikos gydytojų, tiek psichopatologijos specialistų, normalizuoja elgesį ir malšina skausmingiausius dvasinių kančių simptomus, neieškant tų kančių priežasties.

Psichotropai skirstomi į tris grupes: psicholeptikai, psichoanaleptikai, psichodisleptikai. Pirmajai grupei priklauso hipnotikai, gydantys miego sutrikimus, anksiolitikai ir trankviliantai, kurie slopina liūdesio, nerimo, fobijų ir kitokių neurozių požymius, bei neuroleptikai (arba antipsichotikai), specifiniai vaistai nuo psichozės ir visų formų lėtinių bei ūminių kliedesių. Antra grupė apima stimuliantus ir antidepresantus, o trečioji – haliucinogeninius, narkotinius ir nuotaiką reguliuojančius vaistus.

Pirmiausia psichofarmakologija žmogui sugrąžino laisvę. 1952 m. dviejų prancūzų psichiatrų Jeano Delay ir Pierre'o Denikerio pradėti naudoti neuroleptikai sugrąžino pamišėliams teisę tarti žodį. Tai leido jiems integruotis į visuomenę. Jų dėka buvo atsisakyta barbariškų ir neveiksmingų gydymo metodų. O anksiolitikai ir antidepresantai grąžino neurotikams ir depresyviesiems daugiau ramybės.

Taip pasitikėdama savo mikstūrų galia, psichofamakologija, nors ir labai veiksminga, galų gale prarado dalį prestižo. Ji įstūmė subjektą į naują pamišimą, siekdama išgydyti nuo jo paties žmogiškosios esybės. Taip savo iliuzijo-

---

[15] Žr.: Jean Thuillier, *Les dix ans qui ont changé la folie*, Paris, Laffont, 1981; Michel Reynaud, André Julien Coudert, *Essai sur l'art thérapeutique. Du bon usage des psychotropes*, Paris, Synapse-Frison Roche, 1987.

mis ji sukūrė naują iracionalumą. Juo daugiau žadama, kad piliulės, kurios tik malšina simptomus arba pakeičia asmenybę, padarys „galą" kančioms, juo aršiau nusivylęs žmogus ieško kitų kūno gydymo būdų ar magijos.

Nenuostabu, kad apie perdėtą farmakologijos reikšmę prabilo tie, kurie patys ją liaupsino ir kurie šiandien reikalauja dvasinius vaistus skirti racionaliau, derinti su kitomis gydymo formomis: psichoterapija ir psichoanalize.

Taip manė ir Jeanas Delay, pagrindinis prancūzų biologinės psichiatrijos atstovas, 1956 m. tvirtinęs: „Derėtų priminti, kad psichiatrijoje vaistai tėra psichikos ligų gydymo dalis ir pagrindinis gydymas tebėra psichoterapija".

Pats psichofarmakologijos pradininkas Henris Laborit visuomet teigė, kad psichofarmakologija negali išspręsti visų problemų: „Kodėl esame patenkinti turėdami psichotropus? Ogi todėl, kad visuomenė, kurioje gyvename, yra nepakenčiama. Žmonės nebegali miegoti, jie sunerimę ir nori, kad juos nuramintų, ypač didžiuosiuose miestuose. Kartais man priekaištaujama, kad aš išradau cheminius tramdomuosius marškinius. Bet, ko gero, visi jau užmiršo laikus, kai man, budinčiam Marine ligoninės gydytojui, tekdavo eiti į siautėjančią palatą su revolveriu ir dviem stipriais slaugytojais, nes prakaituojantys ir staugiantys tramdomuosiuose marškiniuose ligoniai nebeištverdavo [...] Žmonija per savo evoliuciją buvo priversta pasinaudoti narkotikais. Be psichotropų žmogiškoje sąmonėje būtų įvykęs perversmas, sakantis: „Tai nebepakenčiama", – o dabar ir toliau pakenčiama šių psichotropų dėka. Tolimoje ateityje farmakologija tikriausiai bus ne tokia svarbi, išskyrus traumatologiją, ir galima net manyti, kad ji išnyks".[16]

Tačiau šiandien psichofarmakologija prieš savo valią tapo tam tikro imperializmo vėliava. Ji leidžia visų sričių gydytojams, o ypač bendrosios praktikos gydytojams, vienodai gydyti įvairiausius negalavimus ir nesigilinti, koks gydymas geriausias. Psichofarmakologija tais pačiais preparatais siūlo gydyti psichozes, neurozes, fobijas, melancholijas, depresijas ir palengvinti tokias būsenas kaip gedulą, trumpalaikius panikos priepuolius ar kraštutinį susinervinimą sunkiomis aplinkybėmis. „Dabartinė psichotropinių vaistų padėtis yra tokia tik todėl, – rašo Edouardas Zarifianas, – kad jie atsirado palankiu metu. Jie tapo triumfuojančio mokslo simboliu, mokslo, kuris paaiškina tai, kas neracionalu, ir išgydo neišgydomą [...] Psichotropai simbolizavo pragmatizmo ir materializmo pergalę prieš miglotus psichologinius ar filosofinius svaičiojimus, mėginančius apibrėžti žmogų."[17]

---

[16] Jean Delay, „Allocution finale du colloque international sur la chlorpromazine et les médicaments neuroleptiques en psychiatrie", *L'Encéphale*, t. XLV, 4, 1956, p. 1–81, „Entretien avec Henri Laborit", leidinyje *Autrement*, cit.veik., p. 236.

[17] Prancūzų psichiatras Édouardas Zarifianas apie psichofarmakologijos kraštutinumus rašė veikale *Le Prix du bien-être. Psychotrope et société*, Paris, Odile Jacob, 1996. Žr.: *Des paradis plein la tête* (1994), Paris, Odile Jacob, 1998, serija „Opus", p. 73.

Vaistų ideologijos galia yra tokia, kad jos pasiūlymas vyrui sugrąžinti vyriškumo atributus sukelia pamišimo šuorą. Todėl subjektas, jausdamas nepajėgumą, verčiau imsis Viagros[18], kad nusiramintų, užuot sužinojęs savo simptomų psichinę priežastį, o kita vertus, žmogus, kurio šis organas iš tikrųjų yra nesveikas, gers tą patį vaistą, bet lygiai taip pat niekuomet nesigilins į organines impotencijos priežastis. Tas pats vyksta su anksiolitikų ir antidepresantų vartojimu. Jie išrašomi tiek „normaliam" asmeniui, išvargintam aibės nelaimių – artimojo netekties, bedarbystės, išsiskyrimo, avarijos, – tiek neišgyvenusiam jokios dramos, bet turinčiam tokių sutrikimų dėl savo melancholiškos ar depresyvios psichikos struktūros. „Kiek gydytojų, – rašo Édouardas Zarifianas, – skiria antidepresinį gydymą tiesiog liūdniems ir nusivylusiems žmonėms, kuriems dėl nerimo sunku užmigti!"[19]

Anų laikų isterija reiškė priešinimąsi buržuazinei tvarkai, pasireiškiantį per moters kūną. Šiam bejėgiam, tačiau reikšmingam dėl savo seksualinio turinio maištui Freudas suteikė išsilaisvinimo, kuriuo naudojosi visos moterys, vertę. Po šimto metų nuo šio reiškinio pradžios matome, kaip jis nyksta. Matome, kaip demokratinėse šalyse viskas vyksta taip, lyg bet koks maištas būtų neįmanomas, taip, lyg pati socialinio ar intelektualinio perversmo idėja tėra iliuzija, taip, lyg naujos biogalios[20] barbariškumo konformizmas ir higienizmas būtų jau laimėję mūšį. Iš čia ir kyla sielos liūdesys, lytinė impotencija ir depresijos paradigma.[21]

Praėjus dešimčiai metų po Prancūzijos revoliucijos dušimtųjų metinių revoliuciniai idealai ima blankti ir nykti iš kalbų bei reprezentacijų. Ar galima ir toliau jais žavėtis griuvus Berlyno sienai ir žlugus komunistinei sistemai?

Jeigu depresijos paradigmos atsiradimas reiškia, kad normos reikalavimas vertinamas labiau nei konfliktas, tai psichoanalizė irgi neteko savo ardomosios jėgos. Per visą XX a. ji prisidėjo ne tik prie moterų ir engiamų mažumų išsilaisvinimo, bet ir prie naujų laisvės formų atsiradimo, o dabar ji kaip ir isterija stumiama lauk tiek iš anksčiau jai priklausiusios pagrindinės vietos tarp terapinės ir klinikinės paskirties mokslų (psichiatrijos, psichoterapijos, klinikinės psichologijos), tiek iš tų disciplinų, kurioms ji turėjo daryti įtaką (psichologijos, psichopatologijos).

---

[18] Atsiradusi prekyboje 1998 m. pirmiausiai JAV, paskui likusioje pasaulio dalyje kaip „laimės piliulė", Viagra yra vazadilatatorius, ne afrodiziakas ir neveikia geismo. Ji veikia tik erekcines disfunkcijas, susijusias su tiksliomis organinėmis priežastimis.

[19] Édouard Zarifian *Des paradis*... cit. veik., p. 32.

[20] Michelis Foucault biogalia vadino politiką, siekiančią valdyti kūną ir sielą biologijos, iškeltos iki visaapimančios sistemos lygmens ir užimančios religijos vietą, vardu. žr.: Michel Foucault, *Il faut défendre la société. Cours du Collège de France*, Paris, Gallimard, Seuil, 1976.

[21] Nepakankamai aiškinama, kad antidepresantai slopina seksualinį potraukį. Kai kuriems vyrams jie sukelia impotencijos simptomus.

Šios naujos situacijos paradoksas tas, kad psichoanalizė nuo šiol painiojama su tomis praktikomis, tarp kurių dominavo anksčiau. Apie tai byloja paplitęs vartojimas termino „psi", kuris susipynus visoms kryptims, taikomas ir dvasios mokslams, ir su juo susijusioms terapinėms praktikoms.

Žodis „psichoanalizė" pasirodė 1896 m. Sigmundo Freudo prancūziškai parašytame tekste. Prieš metus su savo draugu Josefu Breueriu jis išleido garsųjį veikalą *Études sur l'hystérie*[22] (*Isterijos studijos*) aprašydamas jaunos žydaitės iš Vienos, sergančios keista psichinės kilmės liga, atvejį; jos seksualinės fantazijos reiškėsi kūno traukuliais. Pacientė Bertha Pappenheim; gydytojas Breueris, taikęs jai vadinamą „katarsinį" gydymo būdą, davė jai Annos O. vardą. Pacientės istorija vėliau tapo Annos O. legenda, nes būtent šiai moteriai, o ne jos gydytojui, buvo priskirtas psichoanalitinio metodo atradimas: gydymas, pagrįstas kalbėjimu, kai kančia išsakyta žodžiais, leidžia jei ne pasveikti, tai bent jau suvokti ligos priežastį ir su ja susitaikyti.

Šiuolaikiniai istorikai tyrinėdami archyvus įrodė, kad garsiuoju Annos O. atveju, kurį Freudas ir Breueris pateikė kaip katarsinio gydymo prototipą, pacientė iš tikrųjų nebuvo pasveikusi. Vis dėlto Freudas ir Breueris nusprendė paskelbti moters istoriją kaip pirmąjį atvejį, kad galėtų ginčytis su prancūzų psichologu Pierre'u Janet dėl katarsinio metodo[23] atradimo pirmenybės. O Bertha Pappenheim, jei nebūtų atsikračiusi simptomų, paprasčiausiai būtų tapusi visai *kita moterimi*. Būdama arši feministė, pamaldi ir griežta, ji pašventė savo gyvenimą našlaičiams ir antisemitizmo aukoms, ir niekada neužsiminė jaunystėje patyrusi psichikos gydymą, kuris ją pavertė mitu.

Freudo pasekėjų hagiografiškai garbinta Anna O. istoriografų darbuose vėl tapo Bertha. Po mirties atgavusi savo tapatybę ji susigrąžino tikrąjį XIX a. pabaigos tragiškos moters, kuri sugebėjo suteikti prasmės savo būčiai atsiduodama dideliems darbams, likimą. Kartu Bertha liko ir tuo legendiniu personažu, kurio maištą sveikino Breueris ir Freudas.

Tuo metu, kai moterų kūną apėmė depresija, o siurrealistų susižavėjimą kėlęs ankstesnis isterijos konvulsinis grožis užleido vietą nereikšmingai nozografijai[24], psichoanalizę palaužė ta pati negalia ir, atrodo, ji jau nebegali būti taikoma depresyviai visuomenei, kuri mieliau renkasi klinikinę psichologiją. Ji tampa žymių žmonių disciplina, psichoanalize psichoanalitikams. 1998 m.

---

[22] Sigmund Freud, Josef Breur, *Etudes sur l'histérie* (1895), Paris, PUF, 1956.

[23] Žr.: Ernest Jones, *La Vie et l'oeuvre de Sigmund Freud*, t. I: *1856–1900* (New Jork, 1953), Paris, PUF, 1958; Henri F. Ellenberger, *Histoire de la découverte de l'inconcient* (New York, Londres, 1970, Villeurbanne, 1974), Paris, Fayard, 1994; ir *Médecines de l'âme. Essais d'histoire de la folie et des guérisons psychiques*, Paris, Fayard, 1995; Albrecht Hirschmüller, *Josef Breuer* (Berne, 1978), Paris, PUF, 1991.

[24] Nozologija yra mokslas, tyrinėjantis skiriamuosius ligų požymius, leidžiančius jas klasifikuoti. Nozografija yra ligų klasifikavimo ir aprašymo mokslas.

apie tai su kartėliu pareiškė Jeanas Bertrandas Pontalis: „Greitai psichoanalize domėsis vis mažiau žmonių. Ar neateis toks laikas, kai ant psichoanalitikų sofos gulės tik psichoanalitikai?"[25]

Kuo daugiau atsiranda psichoanalitinių institucijų, kuo labiau psichoanalizė prasiskverbia į įvairiausias visuomenės sferas, tuo plačiau ji naudojama tik kaip istorinė nuoroda kalbant apie klinikinę psichologiją, kuri ją ir pakeitė. Psichoanalizės kalba tapo įprasta šneka, kuria šneka tiek masės, tiek elitas, šiaip ar taip, tie, kurie dirba srityse, susijusiose su „psi". Nėra tokių žmonių, kurie šiandien būtų negirdėję Freudo žodyno: vaizduotė, superego, troškimas, libido, seksualumas ir t.t.

Psichoanalizė karaliauja visur, bet tuo pačiu metu visur taip varžosi su farmakologija, kad kartais praryjama kaip piliulė. Jacques'as Derrida buvo teisus pabrėždamas neseniai išleistame veikale, kad nūdienė psichoanalizė yra prilyginama „pasenusiam vaistui, užkištam vaistinės kampe. Jis visuomet gali praversti netikėtu ar skubiu atveju, tačiau jau yra geresnių".[26]

Aišku, vaistai vis dėlto nėra priešinami gydymui kalbėjimu. Prancūzija yra Europos šalis, kur daugiausiai vartojama psichotropų (išskyrus neuroleptikus), tačiau ir psichoanalizė čia prigijusi geriausiai tiek medicinos ir gydymo (psichiatrijos, psichoterapijos), tiek kultūros (literatūros, filosofijos) dėka. Tad jei psichoanalizė šiandien varžosi su psichofarmakologija, tai tik dėl pačių pacientų, kurie, pasidavę biopolitikos barbariškumui, reikalauja, kad nuo šiol jų psichikos simptomai *turėtų* organinę priežastį. Be to, jie dažnai jaučiasi pažeminti, jeigu gydytojas mėgina pasiūlyti kitokį gydymo būdą.[27]

Todėl iš psichotropų dažniausiai skiriami antidepresantai, nors negalima tvirtinti, kad depresijos atvejų daugėtų. Paprasčiausiai šiuolaikinė medicina taip pat atitinka depresijos paradigmą. Todėl visus psichikos negalavimus ji gydo taip, lyg būtų kalbama apie nerimo ir kartu depresijos būseną.[28] Apie

---

[25] *Cent ans après*, Paris, Gallimard, 1998, p. 525, tai Jeano Luco Daunnet, André Greeno, Jeano Laplanche'o, Jeano-Claude'o Lavie, Joyce'o McDougallo, Michelio de M'Uzano, J.-B. Pontalis'o, Jean-Paulio Valabrega, Danielio Widlöcherio pokalbiai su Patricku Froté. Apie psichoanalitines institucijas žr.: šios knygos trečios dalies 4-ą skyrių.

[26] Jacques Derrida, *Résistances de la psychanalyse*, Paris, Galilée, 1996, p. 9.

[27] Taip Jungtinėse Valstijose buvo sugalvota nauja epidemija isterijai apibrėžti: lėtinis nuovargio sindromas. Šis sindromas susijęs su daugialypės asmenybės sąvoka (žr.: 3-ią skyrių), gydomas vaistais, o gydytojų tvirtinimu, sukeliamas dar nežinomo viruso. Žr.: Elaine Sholwater, *Hystories: Hysterical Epidemics and Modern Culture*, New York, Columbia University Press, 1997.

[28] Prancūzijoje trankviliantus ir hipnotikus vartoja 7% gyventojų, antidepresantus 22% ir skaičius nuolat didėja. Jungtinėse Valstijose antidepresantų funkciją atlieka psichostimuliatoriai. Neuroleptikų (skirtų psichozėms) vartojimas yra stabilus beveik visose šalyse, tačiau nuo 2000 m. turėtų truputį padidėti pasirodžius naujoms veiksmingesnėms molekulėms. Žr.: Mercel Legrain, Thérèse Lecomte, „La consommation des psychotropes en France et dans quelques pays européens", *Bulletin de l'Académie nationale de médecine*, 181, 6, p. 1073–1087, 1997 birželio 17 d. posėdis; Philippe Pignarre, *Puissance des psychotropes, pouvoir des patients*, Paris, PUF, 1999.

tai byloja daugelis studijų, 1997 m. paskelbtų *Nacionalinės medicinos akademijos biuletenyje.* „Dauguma antidepresantų, kuriuos išrašo bendrosios praktikos gydytojai, – rašo Pierre'as Juillet, – dažniausiai pagrįstai taikomi įvairaus lygio nuotaikos sutrikimams gydyti, tačiau čia pastebimos trys tendencijos: viena vertus, nepaisant negincytinos diagnostinės ir terapinės pažangos, pasiektos daugiausia mūsų brolių bendrosios praktikos gydytojų, jie skiriami maždaug pusei depresyvių būsenų bendros populiacijos lygiu; kita vertus, pastebimas depresijos apibrėžimo išplėtimas, jai suteikiama medicininė prasmė [...] Galima manyti, kad šiuolaikinė socialinė kultūrinė evoliucija skatina paprastų asmenų, vadinamų normaliais neurotikais, kurių pakantumo kartelė įprastoms neišvengiamoms kančioms, sunkumams ar gyvenimo išmėginimams yra gerokai nusileidusi, daugėjimą."[29]

Visos sociologinės studijos rodo, kad depresyvi visuomenė siekia pakirsti pačią žmogaus ištvermės esmę. Daugelis žmonių susidūrę su netvarkos baime ir kompetencijos, pagrįstos tik materialia sėkme, vertinimu, mieliau išgeria cheminių medžiagų nei kalba apie savo vidines kančias. Taigi dvasios vaistų galia yra šiuolaikiškumo, siekiančio užgesinti žmogui ne tik laisvės troškimą, bet ir pačią idėją susidurti su laisvės išmėginimu, požymis. Tokiu atveju tyla vertesnė už kalbą – nerimo ir gėdos šaltinį.

Pacientų pakantumo slenkstis tapo žemesnis, sumažėjo jų laisvės troškimas. Tas pat nutiko ir gydytojams, skiriantiems anksiolitikus ir antidepresantus. Neseniai laikraštyje *Le Monde*[30] išspausdintas tyrimas rodo, kad daugelis prancūzų bendrosios praktikos gydytojų, ypač tie, kurie užsiima ūmiomis būklėmis, jaučiasi neką geriau už savo pacientus. Neramūs, nelaimingi, persekiojami laboratorijų ir savo bejėgiškumo išgydyti, galintys nebent išklausyti tą kasdien besiliejantį dvasinį skausmą, jie, atrodo, neturi kitos išeities, kaip tenkinti didžiulį psichotropų poreikį. Kas drįstų juos smerkti?

---

[29] Pierre Juillet, „La société avant et depuis de l'introduction des médicaments psychotropes en thérapeutique", *Bulletin de l'Académie nationale de médecine,* 181, 6, p. 1039–1046, 1997 birželio 17 d. posėdis.

[30] 1998 12 22 *Le Monde* numeris, „Les médecins en état d'urgence. Boire toute l'angoisse des patients".

3

Siela – ne daiktas

Esant tokioms aplinkybėms nenuostabu, kad psichoanalizė yra nuolat puldinėjama, nesiliaujama jai priekaištauti dėl tariamo, specialistų žodžiais, „eksperimentinio neveiksmingumo".

Tačiau apie kokį „neveiksmingumą" kalbama?

Ar turėtume pasitikėti Jacques'u Chiracu, pabrėžusiu: „Aš stebėjau psichoanalizės poveikį ir *a priori* nebuvau įtikintas, aš net klausiu savęs, gal iš tikrųjų visa tai labiau priklauso nuo chemijos nei nuo psichologijos?"[31] O gal verčiau Georges'u Perecu, aprašančiu teigiamą gydymo patirtį, ar Françoise'a Giroud, kuri tvirtina: „Analizavimas yra sunkus ir skausmingas dalykas. Tačiau kai nutylėtų žodžių, priverstinio elgesio, orumo saugojimo našta visiškai palaužia, kai savo paties įvaizdis tampa nebepakenčiamas, jis yra vaistas. Bent jau aš jį ten radau ir dėl to esu be galo dėkinga Jacques'ui Lacanui [...] Nesigėdyti savęs – štai kas yra tikroji laisvė [...] Štai ko moko psichoanalizė tuos, kurie prašo jos pagalbos".[32]

Nuo 1952 m. Jungtinėse Valstijose buvo atliekama daug tyrimų siekiant įvertinti psichoanalitinio ir psichoterapinio gydymo veiksmingumą. Didžiausi sunkumai iškilo parenkant parametrus. Iš pradžių reikėjo nustatyti skirtumą tarp atvejų, kai negydoma ir kai gydoma, kad būtų galima palyginti, kaip gydymo veiksmingumą veikia laikas (ar spontaninis vystymasis). Vėliau reikėjo įvesti terapijų derinimo principą (įtaigą, minčių perdavimą ir t.t.), kad būtų galima suprasti, kodėl vieni gydytojai, kad ir kokios kompetencijos būtų, su vienais pacientais sutaria puikiai, o su kitais visiškai nesutaria. Pagaliau

---

[31] Pierre Jouve, Ali Magoudi, *Jacques Chirac, portrait total*, Paris, Carrère, 1987.

[32] Georges Perec, *Penser/classer*, Paris, Hachette, 1995; Françoise Giroud, *Le Nouvel Observateur*, nr. 1610, 1995, rugsėjis, 14–20 d.

reikėjo atsižvelgti į apklausiamų žmonių subjektyvumą. Dėl to kilo mintis abejoti jų liudijimų tikroviškumu ir nepasikliauti gydytojo įtaka.

Visais atvejais pacientai sakė, kad jie nesijaučia *pasveikę*, tačiau ši patirtis juos *pakeitusi* (80%). Kitaip sakant, kai gydymas buvo veiksmingas, pacientai geriau jautėsi, pagerėjo jų socialiniai ir profesiniai santykiai su aplinkiniais, pagerėjo ir jausminis bei seksualinis gyvenimas.

Trumpai tariant, tyrimų rezultatai rodo neįtikėtiną įvairių psichoterapijų veiksmingumą. Tačiau nėra nė vieno *statistinio* įrodymo, kad psichoanalizė būtų pranašesnė už kitus gydymo būdus.[33]

Didelis šių vertinimų trūkumas yra tas, kad jie buvo paremti eksperimentiniu metodu, nelabai taikytinu tokiam gydymui. Jie įrodo, kad arba kenčiančiajam pakanka kurį laiką konsultuotis su gydytoju, kad jo savijauta pagerėtų, arba leidžia suprasti, kad apklausiamas subjektas gali būti paveiktas gydytojo įtakos ir yra placebo poveikio auka. Šis vadinamas „eksperimentinis" gydymo rezultatų vertinimas psichoanalizei neturi jokios vertės, nes ji nepripažįsta eksperimentų, atliekamų tokiomis apklausomis, tai sumenkina sielą iki daikto lygmens.

1934 m. psichologas Saulas Rosenzweigas prašydamas pateikti savo nuomonę nusiuntė Freudui eksperimentų, įrodančių slopinimo teorijos teisingumą, rezultatus. Šis atsakė sąžiningai ir atsargiai, visiškai neatmesdamas eksperimento idėjos, tačiau pabrėždamas, kad gauti rezultatai nereikšmingi ir pasikartojantys, palyginti su gausia psichoanalizės jau turima klinikine patirtimi, išdėstyta daugelyje publikacijų.[34]

Kitam amerikiečių psichologui, kuris Freudui pasiūlė „išmatuoti" libido ir pavadinti matavimo vienetą savo vardu (froidu), jis atsakė: „Aš nepakankamai gerai išmanau fiziką, kad galėčiau į jūsų klausimą deramai atsakyti. Tačiau, jei leisite, norėčiau paprašyti paslaugos: nevadinkite savo matavimo vieneto mano vardu. Aš tikiuosi vieną dieną mirti su neišmatuotu libido".[35]

---

[33] Žr.: H. J. Eysenck, „The effects of psychoterapy. An evaluation", *Journal of Consultation and Psychology*, 1952, nr. 16, p. 319–324; Clark Glymour, „Freud, Kepler and the Clinical Evidence", leidinyje Richard Wolheim (red.), *Freud*, New York, Anchor Books, 1974; Bertrand Cramer, „Peut-on évaluer les effets des psychothérapies?", *Psychothérapies*, t. XIII, 4, 1993, p. 217–225; Adolf-Ernst Meyer, „Problèmes des études sur l'efficacité du processus psychothérapique", ten pat, t. XVI, 2, 1996, p. 87–93; Daniel Widlöcher, Alain Braconnier, „Psychanalyse et psychothérapie", Paris, Flammarion, 1996. Šia tema skaityti 1980 m. žurnalo *Le Nouvel Observateur* atliktus visuomenės nuomonės apie psichoanalizę tyrimo rezultatus, nr. 807, 1980, balandžio 28–gegužės 4 d.

[34] Saul Rosenzweig, „An experimental study of memory in relation to the theory of repression", leidinyje *British Journal of Psychology*, 1934, nr. 24, p. 247–265.

[35] Žr.: Fritz Wittels, *Freud et la femme-enfant. Les mémoires de Fritz Wittels* (1955), tekstą užrašė Edwardas Timmsas, po jo eina *Sigmund Freud, l'homme, la doctrine, l'école* (Vienne, 1924, Paris, 1929), Paris, PUF, 1999, p. 172–173.

Kritikos verti ir apklausų būdai. Kai kurios jų net jei ir buvo atliekamos rimtai, daugiausia Jungtinėse Valstijose, sukėlė dideles diskusijas. Kitos šiandien tikrai kelia juoką. Iš tiesų buvo pastebėta, kad klausimas dažnai nulemia atsakymą. Ką išaiškina vadinami „eksperimentiniai" protokolai, kurių tikslas, tarkim, ištirti, ar egzistuoja Edipo kompleksas, vaikų nuo 3 iki 9 metų amžiaus klausiant, ar jie jaučia priešiškumą priešingos lyties gimdytojui. Visai normalu, kad tokiomis aplinkybėmis beveik visi vaikai atsako, kad jų tėvai yra „labai šaunūs".[36]

Šiandien psichoanalizė puldinėjama dar labiau, kad užkariavo pasaulį vien tik savo subjektyviąja patirtimi, kuri kaip žmogiškosios sielos šerdį iškelia pasąmonę, mirtį ir seksualumą.

Prancūzijoje nebesuskaičiuojami visi spaudos straipsniai, kuriuos įkvėpė neuromokslai, kognityvizmas ar genetika ir kurių vienintelis tikslas paskelbti karą froidiškajam mąstymui. Iki 1995 m. spaudos antraštės buvo labiau neutralios ir susijusios su politinėmis aktualijomis ar praktiniais klausimais: „Specialiai Freudui: marksizmas griūva, psichoanalizė laikosi"; arba dar – „Ar jums reikia psichoanalizės".[37] Vėliau tonas akivaizdžiai tampa antifroidiškas: „Freudas: genijus ar apsišaukėlis?"[38]; „Ar reikia sudeginti Lacaną?"; „Mokslas prieš Freudą".[39]

Tačiau skaitant po šiomis antraštėmis pateiktų pasisakymų detales už kliūva, kad jos kalba visai ką kita. Straipsniuose pateikiama įvairiausių specialistų (psichologų, psichoanalitikų, psichiatrų, psichoterapeutų, neurologų, neurobiologų, intelektualų ir t.t.) nuomonė ir užmezgamas dialogas, žinoma, kartais gana supaprastintas (už ar prieš Freudą ir psichoanalizę), tačiau pakankamai dažnai pateikiamas kritiškai ir su pagarba skirtingoms disciplinoms. Dažniausiai mokslo žmonės pateikia įrodymus atsargiai. Išskyrus keletą nepalenkiamųjų, nieko ant laužo „deginti" nepageidaujama.

Tuomet kodėl psichoanalizė susilaukia tiek paniekos ir pažeminimo? Kas atsitiko, kad taip aktyviai dalyvaudama diskusijose apie žmogaus ateitį, ji yra tokia nepatraukli tiems, kurie laiko ją pasenusia, išėjusia iš mados, neveiksminga?[40]

---

[36] Šį metodą taikė šveicarų ir vokiečių psichologai Werneris Greve'as ir Jeanette Roos, *Der Untergang des Ödipus-komplexes*, Bern, Verlag-Hans Huber, 1996.

[37] *Le Nouvel Observateur nr.* 1404, 1991, spalio 3–9 d. ir nr. 1610, 1995, rugsėjo 14–20 d.

[38] *Sciences et avenir*, 1997, vasaris. Dauguma spausdinamos medžiagos – Danielio Widlöcherio interviu, kuriame šis liaupsina psichoanalizę.

[39] *Le Nouvel Observateur*, nr. 1505, 1993, rugsėjo 9–15 d. ir nr. 1698, 1997, kovo 20–26 d. . Šie du numeriai skirti mano knygoms apie Lacaną: *Jacques Lacan. Esquisse d'une vie, histoire d'un système de pensée*, Paris, Fayard, 1993; kitas skirtas kartu su Micheliu Plonu išleistam *Dictionnaire de la Psychanalyse*, Paris, Fayard, 1997.

[40] 1998 m. gruodžio 11 d. *Le Monde* numeryje spausdintame straipsnyje apie hipnozę Véronique

Pasitikėjimo praradimo priežasčių reikėtų ieškoti dar šviežiuose mąstymo modelių, kuriais pagrįstas pamišimo ir psichikos ligų statusas Vakarų visuomenėse, pokyčiuose, kuriems įtakos turėjo dinaminė psichiatrija.

Dinaminė psichiatrija[41] yra visuma visų pakraipų ir mokyklų, kurios sielos (pamišimo), nervų (neurozės) ir nuotaikos (melancholijos) ligų aprašymą derina su dinaminiu psichiniu gydymu, tai yra naudojasi transferencinio ryšio tarp sergančiojo ir gydytojo užmezgimu.

Atėjusi iš medicinos dinaminė psichiatrija į pirmą vietą iškelia psichogenezę (psichines priežastis), o ne organogenezę (organines priežastis), pastarosios visiškai neatmesdama, ir remiasi keturiais pagrindiniais žmogaus psichikos aiškinimo modeliais: nozografiniu modeliu, atėjusiu iš psichiatrijos ir leidžiančiu klasifikuoti visas ligas bei apibrėžti kliniką normos ir patologijos terminais; psichoterapiniu modeliu, kurį paveldėjo iš senųjų žiniuonių ir kuris gydymo veiksmingumą sieja su įtaigos galia; filosofiniu ar fenomenologiniu modeliu, kuris psichinio ar mentalinio negalavimo prasmės ieško subjekto būties išgyvenimuose (sąmoninguose ir nesąmoninguose); kultūriniu modeliu, kuris mentalitetų, visuomenių ir religijų įvairovėje ieško antropologinio žmogaus paaiškinimo, pagrįsto socialiniu kontekstu ar skirtumu.

Paprastai įvairios srovės ir mokyklos renkasi vieną ar du psichikos aiškinimo modelius, priklausomai nuo šalies ar epochos. Psichiatrija savo žinias organizavo derindama racionalų psichikos ligų klasifikavimą su dvasiniu gydymu, o psichoterapijos mokyklos, priešingai – kartais rinkdavosi tik santykių techniką, kurioje nebuvo nozografijos, kartais etnopsichologiją[42], grąžinančią pacientą, apskritai žmogų, prie jo šaknų, į jo aplinką, bendruomenę ar į jo kilmę.[43]

Philippe'o Pinelio sukurtas nozologinis modelis, vystęsis ir kitęs per visą XIX a., kilo iš garsiojo grandinių naikinimo psichiatrijos ligoninėse mito, kurį Restauracijos metais sukūrė Pinelio sūnus ir pagrindinis mokinys Etienne'as Esquirolis. Apie ką gi čia kalbama? Teroro laikais Pinelį, paskirtą į Bioêtre ligoninę (1793 m. rugsėjo 11 d.), aplankė Couthonas, Viešosios sveikatos komiteto narys, kuris ieškojo įtariamųjų tarp bepročių. Visi drebėjo prieš šį ištikimąjį Robespierre'o pasekėją, kuris atsisakė invalido vežimėlio ir buvo nešiojamas ant rankų. Pinelis nuvedė jį parodyti pamišėlių palatų, kurių vaizdas

Maurus apie vadinamas „trumpąsias" psichoterapijas, kurios penkiasdešimt metų ramiai egzistavo šalia psichonalizės ir laikė ją savo atramos tašku, rašė: „Pragmatiškos, išmatuojamos, jos pamažu išstumia senąją, šiandien beveik pamirštą psichoanalizę".

41 Žr.: Henri F. Ellenberger, *Histoire de la découverte de l'inconscient*, cit. veik.

42 Ji kilusi iš tautų psichologijos, pagal kurią kiekviena nacija, kiekviena tauta ar etninė grupė savo psichikos sandara yra specifinė. Skaityti šios knygos trečiosios dalies 3-ią skyrių.

43 Pažymėtina, kad antipsichiatrija pasirinko fenomenologinį modelį, suderintą su kultūriniu.

sukėlė jam siaubingą baimę. Keiksmažodžiais sutiktas, atsisuko į psichiatrą ir pasakė: „Pilieti, gal tu pats esi pamišėlis, jei nori išlaisvinti tokius žvėris?" Gydytojas atsakė, kad surakintus ir negaunančius gryno oro bepročius tik dar sunkiau gydyti. Couthonas leido nuimti grandines, tačiau perspėjo Pinelį dėl jo nusistatymo. Tuomet filantropas ėmėsi veiklos: jis išlaisvino iš grandinių bepročius ir taip tapo alienizmo[44], o vėliau ir psichiatrijos pradininku.

Pinelio revoliucijos esmė buvo ta, kad pamišėlis buvo laikomas ne *bepročiu*, kurio kalbėjimas neturi prasmės, o *patrikėliu*, sau pačiam svetimu subjektu: ne garde uždarytu ir dėl proto praradimo bet kokio žmogiškumo netekusiu gyvuliu[45], o žmogumi, kaip tokiu.

Pagal atėjusį iš alienizmo[46] nozografinį modelį žmogaus psichika konstruojama remiantis didžiosiomis signifikacinėmis struktūromis (psichozės, neurozės, perversijos, fobijos, isterijos ir t.t.), kurios apibrėžia normos ir patologijos principus bei nubrėžia proto ir beprotybės ribas.

Šis modelis, kurio šaknys siekia Franzą Antoną Mesmerį, iš dalies susijęs su psichoterapija.

Šis švietimo amžiaus žmogus norėjo išplėšti iš religijos tamsiąją žmogaus sielos pusę, remdamasis klaidinga gyvuliško magnetizmo teorija, kurios jo pasekėjai atsisakė. Jis gydė isterikus ir apsėstuosius nesinaudodamas magija, vien tik savo įtaigos jėga.

Iš savo pusės Pinelis Revoliucijos išvakarėse tuo pačiu metu kaip ir anglų kvakeris Williamas Tuke'as „atrado" psichikos gydymą. Jis reformavo kliniką parodydamas, kad pamišėlis tebeturi savo proto likučius ir jie leidžia užmegzti terapinį ryšį.

Atskyręs nuo kitokių neprotingo elgesio formų (valkatavimo, elgetavimo, nukrypimų) Pinelis pamišimą įvardijo kaip ligą. Todėl nuo to laiko pamišėliai atitinkamos nozografijos dėka galėjo būti tinkamai gydomi. Jiems buvo pastatytos prieglaudos, vėliau psichiatrijos ligoninės, kad būtų galima juos atitolinti nuo Europos monarchijų įkalinimo simbolio *Hôpital général* (Vargšų ligoninės). Vėliau Esquirolis Pinelio mokymui suteikė dogminę prasmę, pagaliau 1838 m. prieglaudų sistema gavo oficialų statusą.

---

[44] Alienizmas – senas psichiatrijos terminas, kilęs iš žodžio *aliéné*, kuris reiškia svetimą pačiam sau ir visuomenei (*vert. past.*).

[45] Idėja, kad skirtumas tarp žmogiškumo ir gyvuliškumo atitinka skirtumą tarp beprotybės ir proto, yra psichiatrijos ir beprotybės istorijos konstanta. Šia tema skaityti Élisabeth de Fontenay, *Le Silence des bêtes*, Paris, Fayard, 1998.

[46] Apie psichiatrijos istoriją XIX a. skaityti: Jean Goldstein, *Consoler et classifier* (New York, 1987), Le Plessis-Robinson, Synthélabo, 1997; Jacques Postel, *Genèse de la psychiatrie. Les premiers écrits de Philippe Pinel* (1981), Le Plessis-Robinson, Synthélabo, 1998. Pastarajame veikale autorius pirmasis išanalizavo grandinių panaikinimo mitą.

Tarp mesmerizmo ir pineliškosios revoliucijos pirmosios kartos dinaminė psichiatrija derino nozografinį (psichiatrija) metodą su psichoterapiniu (magnetizmas, įtaiga), kuris atskyrė prieglaudų pamišimą (psichozes, dvasines ligas) nuo paprastojo pamišimo (nervų ligos, neurozės). Po šimto metų Jeanas Martinas Charcot, paskutinis didis XX a. atstovas, nozografiniam modeliui priskyrė ir neurozę (tą pusiau pamišimą), laikydamas ją funkcine liga. Tačiau prieglaudų reiškinys su savo skurdu, riksmais ir žiaurumu tebevyravo. XIX a. pabaigoje pasiekusi aukštą lygį psichiatrija daugiau nebesidomėjo subjektu, palikdama jį barbariškų gydymo metodų valiai, kur kalbėjimas nieko nereiškė. Užuot stengusis išklausyti kančias, psichiatrija pasirinko ligų klasifikavimą ir nugrimzdo į tam tikrą terapinį nihilizmą.

Charcot paveldėtoja antrosios kartos dinaminė psichiatrija iškilo gindama Pinelio padėtus pagrindus. Neatsisakydama nozografinio modelio, ji iš naujo sukūrė psichoterapinį modelį, kuris suteikė žodį sergančiam žmogui, kaip tai darė Hippolyte'as Bernheimas iš Nancy, o vėliau Eugenas Bleuleris iš Ciūricho. Savo išbaigtą formą ji įgijo moderniose psichologijos mokyklose (Freudo ir Janet). Nepaisydami šių pokyčių šiandien palaikome keturių didžiųjų modelių atsiskyrimą, nutolimą ir pusiausvyros, leidžiančios suderinti šią įvairovę, praradimą.

Atsiradus psichofarmakologijai, psichiatrija atsisakė nozografinio modelio ir pasirinko elgesio klasifikavimą. Atitinkamai tai sumenkino psichoterapiją iki simptomų malšinimo technikos. Todėl empiriškai ir neteoriškai buvo sureikšmintas skubus gydymas. Esant krizinei situacijai ar simptominiam atvejui, vaistai, nepriklausomai nuo numatytos vartojimo trukmės, visuomet tinka. Nesvarbu, kokios yra priežastys – ar nerimas, blaškymasis, melancholija, ar paprastas slogutis – pirmiausiai reikia gydyti pastebimus ligos pėdsakus, juos šalinti ir pagaliau vengti ieškoti priežasčių, skatinant pacientą laikytis vis mažiau konfliktiškos ir kartu depresyvios pozicijos. Vietoje aistrų – ramybė, vietoje troškimo – jo nebuvimas, vietoje subjekto – nebūtis, vietoje istorijos – istorijos pabaiga. Dabar slaugantis žmogus – psichologas, psichiatras, slaugytojas ar gydytojas – neturi laiko ilgai užsiiminėti paciento psichika, nes jo laiką liberali, depresyvi visuomenė skaičiuoja.

4
Elgesio žmogus

Depresyvi visuomenė, įsitraukusi į ekonomikos globalizacijos judėjimą, kuris paverčia žmogų daiktu, daugiau nebenori girdėti kalbant nei apie kaltę, nei apie intymius dalykus, nei apie sąmonę, nei apie troškimą, nei apie pasąmonę. Kuo labiau ji užsisklendžia savo narcizIškoje logikoje, tuo labiau bėga nuo minties apie subjektyvumą. Ji domisi individu tik skaičiuodama jo pasiekimus, o kenčiantį subjektą vertina tik kaip auką. Ir ji nuolat siekia apskaičiuoti trūkumą, išmatuoti negalią, suskaičiuoti traumas tik todėl, kad nereikėtų ieškoti jų kilmės.

Depresyvioje visuomenėje sergantis žmogus yra tiesiogine žodžio prasme apsėstas biopolitinės sistemos, kuri reguliuoja jo mąstymą lyg galingas raganius. Žmogus ne tik už nieką savo gyvenime neatsako, jis net neturi teisės įsivaizduoti, kad mirtis gali būti jo sąmoningas ar nesąmonigas aktas. Pavyzdžiui, visai neseniai nesant jokių įrodymų ir nepaisydamas aktyvių daugelio psichiatrų prieštaravimų, vienas amerikiečių mokslininkas padarė prielaidą, kad *vienintelė* savižudybės priežastis yra ne subjektyvus sprendimas, ne perėjimas prie veiksmo, ne istorinės aplinkybės, bet nenormali serotonino produkcija.[47] Taip vardan aiškios cheminės biologinės logikos atsisakoma giliai žmogiško akto tragizmo: nuo Kleopatros iki Katono Utikiečio, nuo Sokrato iki Mishimos, nuo Verterio iki Emos Bovary. Kartu dėl tos vienintelės molekulės neteks prasmės visi sociologiniai, istoriniai, filosofiniai, literatūriniai, psi-

[47] Johno Manno straipsnis buvo išspausdintas žurnale *Nature Medicine* 1998 sausį. Šia tema taip pat skaityti Édouardo Zarifiano prieštaravimus 1998 m. vasario 1 d. *Le Figaro* numeryje. Serotoninas yra aminizuota medžiaga, kurią gamina žarnyno ir smegenų audiniai ir kuri atlieka neuromediatoriaus vaidmenį. Kai kurie antidepresantai (SRI arba serotonino rezorbcijos inhibitoriai) suaktyvina jų veiklą. Todėl kilo mintis, kad depresijos priežastis yra tik serotonino aktyvumo susilpnėjimas.

choanalitiniai darbai nuo Emile'io Durkheimo iki Maurice'o Pinguet[48], kurie savanoriškos mirties tragedijai suteikė etinę, o ne cheminę prasmę.

Taikydami tokius pačius principus, kai kurie genetikai mėgina aiškinti daugumos žmogaus poelgių priežastis. Nuo 1990 m. jie stengiasi išsiaiškinti vadinamus „genetinius" homoseksualumo, socialinės prievartos, alkoholizmo ar schizofrenijos mechanizmus.

1991 m. Simonas LeVay tarėsi atradęs pogumburyje homoseksualumo paslaptį. Po poros metų kitas amerikiečių mokslininkas Deanas Hameris perėmė estafetę teigdamas, kad jam pasisekė atskirti homoseksualumo chromosomą, remiantis keturiadešimties porų vyriškos giminės dvynių stebėjimais. O olandų genetikas Hanas Brunneris 1993 m. nedvejodamas nustatė ryšį tarp nenormalaus vienos šeimos narių, kaltintų prievartavimais ar piromanija, elgesio ir geno, atsakingo už vieno smegenų fermento (monoamido oksidazės A) programavimą, mutacijos.

Šie darbai, nepaisant to, kad kiti mokslininkai juos griežtai įvertino kaip „neurogenetinį redukcionizmą", buvo išspausdinti žurnale *Science* ir platinami tarptautinėje spaudoje. Apie tai byloja drąsus Steveno Rose'o, žinomo britų neurobiologo, pasisakymas: „Šios idėjos šiandien įgauna svarbos tokiose šalyse, kaip Jungtinės Valstijos ar Didžioji Britanija, nes jų giliai dešinės pakraipos vyriausybės desperatiškai ieško individualaus socialinių problemų sprendimo [...] Po to, kai buvo išspausdintas Deano Hamerio straipsnis apie *gėjų* genus, pasipylė gausi kritika, ir kol kas nei jam pačiam, nei kitiems nepasisekė pakartotinai pasiekti tokių rezultatų [...] Šiaip jau, įdomu pastebėti, kad kai kurie moksliniai žurnalai spausdina tokius prastus tyrimus apie žmogų, kad jie tikrai būtų atmesti, jei būtų apie gyvūnus. Visi šie tyrimai – tai katastrofiškos netekties, palietusios pastaraisiais metais visą Vakarų pasaulį, pasekmė. Prarasta viltis rasti socialinį sprendimą socialinėms problemoms. Išnyko socialistinės demokratijos ir kai kurių tikėjimas, kad Rytų Europoje galbūt buvo geresnė visuomenė [...] Neseniai juokaudamas rašiau, kad tęsiant tokius tyrimus, greitai bus galima manyti, kad karas Bosnijoje buvo daktaro Karadičiaus smegenų serotonino problemos pasekmė ir kad jį buvo galima sustabdyti, paskyrus didelę Prozaco dozę".[49]

Sisteminio išorinių priežasčių – genų, neuronų, hormonų ir t.t. – ieškojimo užburtas ratas lėmė, kad dinaminė psichiatrija nyko, o ją pakeitė elgesio psichologija, kurioje egzistuoja tik du aiškinamieji modeliai: vienas, kad organika yra supaprastinto universalumo nešėja, kitas, kad skirtumas yra empi-

---

[48] Žr.: Élisabeth Roudinesco, Michel Plon, *Dictionnaire de la psychanalyse*, Paris, Fayard, 1997, skirsnį „Savižudybė". O apie sapnus ir naujus veidus suicidologijoje skaityti Maurice Pinguet, *La Mort volontaire au Japon*, Paris, Gallimard, 1984.

[49] Pokalbis su Stevenu Rose'u 1995 m. kovo 21 d. *Libération* numeryje.

rinio kultūralizmo nešėjas. Čia ir atsiranda skilimas tarp proto ir psichikos pasaulių, tarp kūno ir dvasios negalavimų, tarp visuotinio ir privataus.

Būtent dėl šio skilimo taip išpopuliarėjo etninis[50] (arba identifikacinis) aiškinimas, užuot atsižvelgus į psichiką.[51] Atskirtas nuo kitų didžiųjų dinaminės psichiatrijos modelių, kultūrinis modelis, atrodo, tikrai suteikia kančiai žmogiškumo, nors iš tiesų leidžia pacientui patikėti, kad negalavimas kyla ne iš jo paties ar jo santykių su kitais, o iš blogųjų dvasių, žvaigždžių, raganų arba, trumpai sakant, iš „kultūros" ir iš vadinamos etninės priklausomybės – iš „kitur", kurį visada galima pakeisti kitu kitur. Taigi aiškinimas kultūra prilygsta organiniam priežastingumui, ir subjektas vėl grįžta į apsėstųjų pasaulį.

Gyvenimo pabaigoje Freudas suprato, kad farmakologijos pažanga vieną dieną nubrėš ribas gydymo kalbėjimu technikai. „Ateitis, – rašė jis, – tikriausiai mus išmokys cheminėmis medžiagomis tiesiogiai veikti energijos kiekius ir jų pasiskirstymą psichikos aparate. Galbūt rasime kitas terapines galimybes, apie kurias nė neįtariame? Tačiau kol kas galime naudotis tik psichoanalitine technika. Būtent todėl, nepaisant jos ribotumo, nedera visiškai jos niekinti."[52]

Freudas neklydo, tačiau nė neįsivaizdavo, kad visas psichiatrijos žinias sužlugdys psichofarmakologija. Jis taip pat neįsivaizdavo, kad psichoanalizės praktikos plitimas daugelyje Vakarų šalių sutaps su minėtu stiprėjančiu žlugdymu ir sielos ligų gydymo cheminėmis medžiagomis plitimu.

Pharmakon ne tik nėra priešinamas *psyche*, bet ir vienas, ir kitas istoriškai glaudžiai susiję, kaip tai pabrėžia Gladys Swain: „Tuomet, kai visas neuroleptikų ir antidepresantų arsenalas bus masiškai vartojamas psichiatrijos praktikoje ir visiškai ją pakeis, psichoanalitinė kryptis ir jos institucijų pasirinkimas taps vyraujančiais".[53]

Iš esmės pusiausvyra tarp gydymo psichotropiniais vaistais ir psichoanalize, pusiausvyra tarp mokslo apie smegenis vystymosi ir psichikos aiškinimo modelių tobulinimo turėjo būti išlaikyta. Tačiau taip neatsitiko. Nuo 1980 m. visi racionalūs psichikos gydymo metodai, įkvėpti psichoanalizės, buvo aršiai puolami akivaizdžios farmakologijos pažangos vardan. Dėl viso to patys psichiatrai, kaip jau minėjau, šiandien labai susirūpino ir aršiai kritikuoja tokius kenksmingus ir iškreiptus požiūrių aspektus. Jie bijo, kad jų disciplina išnyks

---

[50] Apie šios pozicijos kritiką skaityti šios knygos trečios dalies 3-ią skyrių.
[51] Žr.: Fethi Benslama, „Qu'est-ce qu'une clinique de l'exil?", leidin. *Cahiers Intersignes*, nr. 14, 1999.
[52] Sigmund Freud, *Abrégé de la psychanalyse* (Londres, 1946), Paris, PUF, 1949, p. 52.
[53] Gladys Swain, „Chimie, cerveau, esprit et société" (1987), leidinyje *Dialogue avec l'insensé*, Paris, Gallimard, 1994, p. 269.

ir jos vietą užims hibridinės praktikos, kai pacientai lėtinio pakrikimo, organinei medicinai priskiriamos ligos, atveju bus guldomi į ligonę, o kiti, kurie nebus pakankamai pamišę, kad jų negalavimus galėtų užfiksuoti psichiatrija, kurioje dominuoja psichotropai ir neuromokslai, bus siunčiami pas psichologus klinicistus.

Kad būtų galima išmatuoti šios pasaulinės mutacijos poveikį, pakanka pastudijuoti garsųjį *Diagnostinį ir statistinį psichikos sutrikimų vadovą* (*DSV*) (*DSM*), kurio pirmąjį variantą 1952 m. parengė Amerikos psichiatrų asociacija (APA).[54]

Tuo metu rengiamame *Vadove* atsižvelgta į psichoanalizės ir dinaminės psichiatrijos pasiekimus. Jame ginama mintis, kad psichikos ir mentaliniai sutrikimai iš esmės priklauso nuo pasąmoningos subjekto istorijos, nuo jo padėties šeimoje, nuo jo santykių su socialine aplinka. Kitaip sakant, jame pramaišiui buvo pateikti trys aspektai: kultūrinis (ar socialinis), egzistencinis ir patologinis, kintantis priklausomai nuo normos. Tuo remiantis organinio priežastingumo sąvoka nebuvo atmesta, o sparčiai populiarėjanti psichofarmakologija buvo derinama su gydymu kalbėjimu ar kitais dinaminės psichiatrijos gydymo būdais.

Tačiau sparčiai vystantis liberaliems gydymo būdams, kai klinika vertina pagal rentabilumo kriterijų, Freudo tezės tapo „neveiksmingomis", nes toks gydymas buvo per ilgas ir per brangus. Nė nekalbant apie tai, kad jo rezultatai buvo neišmatuojami: argi paklausinėjus ant sofos pagulėjusius subjektus šie dažniausiai neatsakydavo, kad net jei ši patirtis juos ir „pakeitusi", jie negali pasakyti esą „pasveikę"?

Šis niuansas labai svarbus, nes turi įtakos psichoanalizės pasveikimo statuso apibrėžimui. Kaip jau minėjau, psichikos srityje pasveikimas neturi tos pačios prasmės kaip pasveikimas, konstatuojamas po somatinių, genetinių ar organinių ligų. Mokslinės medicinos veiksmingumas pagrįstas požymių – diagnozavimo – gydymo modeliu. Pirmiausia konstatuojami simptomai (karštis), įvardijama liga (šiltinė), skiriamas gydymas (antibiotikai). Tokiais atvejais ligonis „pasveiksta" įveikęs biologinį ligos mechanizmą.[55] Kitaip sakant, priešingai nei tradicinės medicinos, kurioms dvasia ir kūnas kosmogonijoje sudaro vieną visumą, mokslinė medicina šias dvi plotmes atskiria.

Kai kalbama apie psichiką, simptomai nerodo vienos kurios nors ligos ir (somatine prasme) tai išties nėra liga, tai – būsena. Todėl pasveikimas yra ne kas kita kaip subjekto egzistencinė transformacija.

---

[54] Žr.: Stuart Kirk ir Herbo Kutchins, *Aimez-vous le DSM? Le triomphe de la psychiatrie américaine* (New York, 1992), Le Plessis-Robinson, Synthélabo, 1998.

[55] Georges'as Canguilhemas šia tema rašė nuostabius dalykus veikale *Le Normal et le pathologique* (1943), Paris, PUF, 1966.

Po 1952 m. APA parengtas *Vadovas* daugelį kartų buvo taisytas, radikaliai atsisakant dinaminės psichiatrijos atliktos sintezės. Nukopijuota požymio – diagnozavimo – gydymo schema atvedė prie to, kad į klasifikaciją nebuvo įtrauktas netgi pats subjektyvumas. Buvo išleistos keturios jo redakcijos: 1968 m. (*DSV II*), 1980 m. (*DSV III*), 1987 m. (*DSV III–R*), 1994 m. (*DSV IV*). Šio vis platesnio vadinamo „neteorinio" valymo padariniai buvo siaubingi. Iš esmės buvo siekiama įrodyti, kad sielos ir psichikos sutrikimai turi būti sumenkinti iki variklio gedimo lygmens.

Taip buvo visiškai atsisakyta psichiatrijos ir psichoanalizės sukaltos terminologijos. Sąvokos (tarkim, psichozė, neurozė, perversija) buvo pakeistos aptakia „sutrikimo" sąvoka, o klinikinių vienetų buvo atsisakyta ir pereita prie simptominio šių garsiųjų sutrikimų apibūdinimo. Taip isterija tapo disociatyviu ar „konversiniu" sutrikimu, kurį galima gydyti kaip depresinį sutrikimą, o schizofrenija buvo prilyginta mąstymo eigos sutrikimui ir t.t.

Kad išvengtų bet kokio ginčo, įvairios *DSV* versijos galų gale atmetė ir pačios ligos idėją. Posakis „psichikos sutrikimas" padeda aplenkti opią, pacientą žeminančią problemą, nes šis, pavadintas ligoniu, galėtų reikalauti iš gydytojo, besivaudovaujančio *DSV*, „satisfakcijos" arba patraukti jį teisminėn atsakomybėn. Dėl tos pačios priežasties apibūdinimas „alkoholikas" buvo pakeistas „priklausomas nuo alkoholio", schizofrenijos sąvoka mieliau pakeista perifraze „negalavimas, susijęs su schizofreninio tipo sutrikimais". Kad išsaugotų kultūrinius skirtumus, *DSV* autoriai diskutavo dėl klausimo, ar politinio, religinio ir seksualinio elgesio vadinami „nukrypimai nuo normos" turėtų ar neturėtų būti prilyginami elgesio sutrikimams. Jie apibendrino neigiamai, tačiau patvirtino, kad „agnostinis" kriterijus galioja tik tuomet, kai pacientas priklauso kitai etninei grupei nei jo analizuotojas.[56]

Juo dažniau buvo peržiūrimas *DSV*, juo labiau jo autoriai grimzdo į pajuokos liūną. 1973 ir 1975 m. jie užmiršo net pamatinius mokslo principus.

Homoseksualumą jie pakeitė „egodistoniniu homoseksualumu", posakis, apibūdinantis tuos, kurių potraukiai stumia į depresiją. Kaip pastebėjo Lawrence'as Hartmannas, buvo siekiama pakeisti nozografinį vienetą depresinės ar slogučio būsenos aprašymu, kurį būtų galima gydyti psichofarmakologijos ar elgesio psichologijos pagalba: „Aš manau, protinga nevartoti žodžio homoseksualus, kuris gali skaudinti asmenį. Tačiau žodis *depresija* jokių problemų nesukelia. Nerimo neurozė – taip pat ne [...] Vartoju pačias neaiškiausias ir bendriausias kategorijas, tik svarbu, kad jos derėtų su mano tiesos principu. Draudimo bendrovės puikiai žino, kad joms pateikiamuose dokumentuose diagnozės yra sušvelninamos, kad nepakenktų pacientui."[57]

---

[56] Édouardas Zarifianas šią situaciją aprašė veikale *Des Paradis...* cit. veik.
[57] Ten pat, p. 152.

1975 m. juodaodžių psichiatrų komitetas pareikalavo į protinių sutrikimų sąrašą įtraukti rasizmą. Vyriausias *Vadovo* redaktorius Robertas Spitzeris atsisakė, atsakymą pagrįsdamas beprasmiu rasizmo apibrėžimu: „*DSV III* mes turėtume paminėti rasizmą, kaip gerą pavyzdį būsenos, atitinkančios ne optimaliausią psichologinį funkcionavimą, kuris tam tikromis aplinkybėmis silpnina žmogų ir skatina simptomų atsiradimą".[58]

Vadovo skelbiami principai yra pripažinti visame pasaulyje nuo to laiko, kai juos patvirtino Pasaulio psichiatrų asociacija (WPA)[59], kurią 1950 m. įkūrė Henris Ey, o vėliau ir Pasaulio Sveikatos Organizacija (PSO). Iš tikrųjų dešimtoje ligų klasifikacijos redakcijoje (TLK–10), F skyriuje, PSO psichikos ir elgesio sutrikimus apibrėžia pagal tuos pačius kriterijus kaip ir *DSV IV*. Pagaliau 1994 m. naujoje *DSV* redakcijoje (*DSV IV–R*) tie patys principai, vadinami *Zero–to–three* (arba 0–3), buvo pritaikyti kūdikių ir mažų vaikų disociatyvaus, potrauminio ir depresinio elgesio tyrimams.

Keturių didžiųjų modelių atsiskyrimas, leidęs dinaminei psichiatrijai subjekto teoriją suderinti su nozologija ir antropologija, galų gale atskyrė psichoanalizę nuo psichiatrijos ir pastarąją atvedė į biofiziologinės medicinos glėbį, kur nepriimtinas joks subjektyvumas, o vėliau paskatino identiteto paieškos ir psichoterapinių mokyklų bumą iš pradžių Amerikoje, o vėliau ir Europoje.

Atsiradusios tuo pačiu metu kaip ir psichoanalizė, šios psichoterapijos mokyklos[60] turi vieną bendrą bruožą: joms nepriimtinos trys Freudo sąvokos – pasąmonė, seksualumas ir perkėlimas. Freudo pasąmonei jie priešina cerebrinę, biologinę ar automatinę pasąmonę; vietoje froidiškojo seksualumo (psichikos konflikto) jie kartais naudojasi kultūrine lyčių ar giminių skirtumo teorija, kartais instinktų teorija. Ir pagaliau perkėlimui, kaip gydymo klinikos varikliui, jie priešina terapinį iš įtaigos atėjusį ryšį.

Beveik visos šios mokyklos subjektui, persisotinusiam vaistais, išoriniu priežastingumu, astrologija ir *DSV*, siūlo labiau humanistinį terapinį ryšį, geriau pritaikytą jo poreikiams. Be abejo, tokiu kontekstu psichoterapijų plitimas yra neįveikiamas, netgi būtinas. Kitaip sakant, XIX a. buvo psichiatrijos amžius, o XX a. – psichoanalizės, todėl kyla klausimas, ar dabartinis nebus psichoterapijų amžius.

Reikia vis dėlto konstatuoti, kad tik psichoanalizė sugebėjo nuo pat pradžių susieti keturis didžiuosius dinaminės psichiatrijos modelius, reikalingus racionaliam pamišimo ir psichikos ligų suvokimui. Iš psichiatrijos ji pasi-

---

[58] Ten pat, p. 172.

[59] Amerikietiška WPA (World Psychiatric Association) santrauka prigijo labiau nei prancūziškas jos variantas.

[60] 1995 m. pasaulyje egzistavo apie 500 tokių mokyklų. Šia tema skaityti Élisabeth Roudinesco ir Michel Plon, *Dictionnaire de la psychanalyse*, cit. veik.

skolino nozografinį modelį, iš psichoterapijos – kalbėjimo terapijos modelį, iš filosofijos – subjekto teoriją, o iš antropologijos – kultūros koncepciją, pagrįstą gerbiančios skirtumus žmonių giminės universalumo idėja.

Taigi psichoanalizė, kad nesuterštų savo garbės, negali pritarti šiandien dominuojančiai minčiai, *kaip tokiai*, kuri psichikos veiklą sumenkina iki elgesio. Jei terminas subjektas turi prasmę, tai subjektyvumas nėra nei išmatuojamas, nei apskaičiuojamas: tai išbandymas, matomas ir kartu nematomas, sąmoningas ir nesąmoningas, įtvirtinantis žmogiškosios patirties esmę.

ANTRA DALIS

DIDYSIS PASĄMONĖS GINČAS

1

Frankenšteino smegenys

1980 m. gruodį garsiu pranešimu „Smegenys ir mąstymas"[61] Georges'as Canguilhemas dar kartą patvirtino savo 1956-ųjų priešiškumą psichologijai[62], kaltindamas, jog ši remdamasi biologija ir fiziologija teigia, kad mąstymas tėra smegenų sekrecijos produktas. Minėtame pranešime Canguilhemas psichologiją vadino jau ne tik „filosofija be griežtumo", „etika be reikalavimų" ar „medicina be kontrolės[63], jis prilygino ją tikram barbariškumui.

Nevartodamas žodžio kognityvizmas, kuris pasirodys 1981 m., Canguilhemas aršiai užsipuolė tikėjimą, palaikantį kognityvinį idealą: pretenzingą siekį sukurti „dvasios mokslą", pagrįstą mentalinių ir cerebrinių būsenų koreliacija. Alano Turingo, Norberto Wienerio ir Noamo Chomsky'o darbų paminėjimas iškalbingas, ir Canguilhemas griežtai kritikuoja imperializmą doktrinų, kurios nors ir skirtingos – nuo frenologijos atsiradimo – prisideda prie dvasios mokslo augimo. „Iki frenologijos atsiradimo mes tikėjome, kad Descartes'as buvo mąstytojas, filosofinės sistemos autorius. Pagal frenologiją, Descartes'as yra smegenų, mąstančių René Descartes'o vardu, turėtojas [...] Trumpai tariant, mokslininkas frenologas, remdamasis Descartes'o kaukolės ypatumais, padaro išvadą, kad visas Descartes'as, jo biografija ir filosofija, yra smegenys ir kad reikia sakyti *jo* smegenys, Descartes'o smegenys, nes sme-

[61] Georges Canguilhem, „Le cerveau et la pensée" (1980), leidinyje *Georges Canguilhem. Philosophe, historien des sciences,* Paris, Albin, Michel, 1992, p. 11–33.

[62] Georges Canguilhem, „Qu'est-que la psychologie?" (1956), leidinyje *Études d'histoire de la philosophie des sciences,* Paris, Vrin, 1968. Apie šį darbą skaityti Élisabeth Roudinesco, „Situation d'un texte: qu'est-ce que la psychologie?" leidinyje *Georges Canguilhem,* cit. veik. p. 135–144.

[63] Taip 1956 m. Georges'as Canguilhemas apibūdino psichologiją.

genys turi sugebėjimą suvokti jose vykstančius veiksmus. Bet ką reiškia *jose*? Taip pakliūvame į visišką dviprasmybę. Kas gi sako *aš*?[64]

Nepasitenkinęs vien tik smerkdamas tuos, kurie norėjo surasti minties būstinę cerebriniuose vaizdiniuose, Canguilhemas pabrėžė, kad juokinga tvirtinti, kaip, beje, daro „dirbtinio" intelekto teoretikai, kad egzistuoja analogija tarp smegenų ir kompiuterio, leidžianti prilyginti mąstymo procesą kompiuterio produkuojamoms srovėms: „Jau nuvalkiota metafora apie smegeniskompiuterį yra pateisinama tik tuomet, jei mąstymu laikome logines operacijas, skaičiavimą, protavimą [...] Bet nesvarbu, ar kalbama apie analogiškas ar logikos mašinas, viena yra skaičiuoti, apdoroti duomenis pagal duotas instrukcijas, kita išvesti teoremą. Apskaičiuoti raketos trajektoriją kompiuteris gali. Suformuluoti visuotinės traukos dėsnį – ne. Atradimai yra neįmanomi, jei nesuvoki logikos tuštumos, jei nesieki neįmanomo, jei nerizikuoji apsirikti". Canguilhemas dar papildo: „Aš sąmoningai nekalbėsiu vienu klausimu, kuris logiškai paskatintų paklausti: ar gali būti, kad vieną dieną knygyno vitrinoje pamatysime *Vieno kompiuterio autobiografiją*, o gal geriau *Savikritiką*?[65] Iš esmės Canguilhemas visiems, į kuriuos nukreipia savo kritiką, primena Claudo Bernardo frazę: „Talentinga ranka be jai vadovaujančios galvos yra aklas instrumentas, galva be įgyvendinančios rankos yra bejėgė".[66]

Jeigu smegenų negalima prilyginti mašinai, o apie mąstymą negalima kalbėti be nuorodos į suvokiamą subjektyvumą, tai negalima, sako Canguilhemas, ir mentalinio funkcionavimo sumenkinti iki cheminės veiklos. Akivaizdu, kad be smegenų veiklos nebūtų mąstymo, tačiau būtų netiesa tvirtinti, kad smegenys generuoja mintis vien dėl cheminės veiklos. „Todėl nepaisant, jog egzistuoja keletas veiksmingų cheminių mediatorių, nepaisant puikių perspektyvų, kurias atvėrė kai kurie neuroendokrinologijos atradimai, dar neatėjo metas skelbti, kaip Cabanis, kad smegenys greitai išskirs mintis kaip kepenys tulžį."[67]

Nekreipdamas dėmesio į bihevioristų ir kognityvistų, neurobiologistų ir fizikalistų ginčus, Canguilhemas šiuo pranešimu kaunasi ne su mokslu ir jo pažanga, ne su moderniais darbais apie neuronus, genus ar smegenų veiklą, o su eklektiniu požiūriu į mokslą, kuriame susipynę elgesio psichologija, eksperimentalizmas, kognityvizmas, dirbtinis intelektas ir t.t. Trumpai tariant,

---

[64] Georges Canguilhem, „Le cerveau et la pensée", cit.veik., p. 17. Franzo Josefo Gallo (1758–1818) sukurtu cerebrinių lokalizacijų „mokslu" (arba kraniologija) siekta atskleisti individo charakterį tyrinėjant kaukolės atsikišimus ir įdubimus. Frenologijos terminą sukūrė Gallo mokinys anglas Thomas Forsteris.

[65] Ten pat, p. 21 ir 24. Minėtina, kad Johnas R. Searle'is taip pat griežtai kaip ir Georges'as Canguilhemas kritikavo šios tezės pasekėjus savo darbe *Du cerveau au savoir*, Paris, Hermann, 1985.

[66] Claude Bernard, *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale*, Paris, Baillière, 1865, p. 9.

[67] Ten pat, p. 23.

jo akimis, tokia psichologija, kuri tariasi perėmusi mokslinius modelius, tėra galios įrankis, žmogaus elgesio biotechnologija, kuri atima iš žmogaus jo subjektyvumą ir ieško kaip nuslopinti mąstymo laisvę.[68]

Kaudamasis su tokia psichologija, Canguilhemas remiasi Freudu. Jis teigia, kad šis pionierius iš Vienos buvo vienintelis tos epochos mokslininkas, kuris psichikos egzistavimo hipotezę teoretizavo pradėdamas nuo psichikos aparato sąvokos. Tarp 1895 m., kai buvo parašytas „Mokslinės psichologijos eskizas", ir 1915 m., kai parengė savo metapsichologiją, Freudas konstatavo, kad žlugo jo epochos projektai, kurie skelbė, kad psichikos procesai priklauso nuo nervinių ląstelių struktūros. Todėl dar labiau atitolo nuo minties apie topinės pasąmonės sandaros ir smegenų anatomijos panašumą.

Aš taip daug citavau šį Georges'o Canguilhemo pranešimą todėl, kad jis puikiai atspindi tą jau visą šimtmetį besitęsiantį didįjį ginčą tarp dvasios mokslo, kuriame viskas, kas yra mentalu, turi būti pagrįsta neuronais, šalininkų ir tų, kurie pritaria psichikos procesų autonomiškumo idėjai. Šio ginčo metu Freudo pasąmonė buvo ypatingos diskusijos objektas, ypač dėl apibrėžimo, išsprūstančio iš abiejų sričių, kategorijų. Tokia pasąmonė ne tik nėra prilyginama nervų sistemai, ji net negali būti įtraukta į kognityvinės ar eksperimentinės psichologijos koncepciją. Ir vis dėlto ji nepriklauso nei okultizmui, nei iracionalumui. Kitaip tariant, palyginti su kitais pasąmonės apibrėžimais, *pirmiausia* ji parodoma neigiamai: ji nėra nei paveldima, nei cerebrinė, nei automatinė, nei neuroninė, nei kognityvinė, nei metafizinė, nei metapsichinė, nei simboliška ir t.t. Tuomet kokios ji prigimties ir kodėl dėl jos nuolat ginčijamasi?

Šis pranešimas atskleidžia dar ir kitą faktą. Jis parodo, kad beveik visada absurdiškiausias ir iracionaliausias smegenų ir psichikos teorijas išvysto labiausiai pozityvistiniai ir labiausiai prisirišę prie grynojo mokslo principų mokslininkai, kai stengiasi taikyti jų rezultatus žmogiškųjų procesų visumai. Visuotino racionalizmo paieška, kuri iš tikrųjų siekia išmokti pagaminti žmogų, tėra nauja Prometėjo mito versija.

Gražiausią šių laikų mito išraišką pateikė Mary Shelly garsiame romane *Frankenšteinas, arba mūsų laikų Prometėjas*, išspausdintame 1817 m. Jame ji pasakoja istoriją apie jauną mokslininką Viktorą Frankeišteiną, kuris nusprendė iš kapinėse atkastų ar iš laidojimo namų gautų lavonų dalių padaryti būtybę

[68] Nėra jokios abejonės, kad tuo metu Georges'as Canguilhemas jau buvo atidžiai perskaitęs Foucault *Beprotybės istoriją* ir *Disciplinuoti ir bausti*. Po filosofo mirties Canguilhemas pabrėžė jo galios paaiškinimo ieškojimą, kodėl buvo taip uoliai stengiamasi moksliškai pagrįsti kai kurias įprastas praktikas. Šia tema skaityti Michel Foucault, *Histoire de la folie à l'âge classique* (1961), Paris, Gallimard, 1972; ir veikalą *Surveiller et punir*, Paris, Gallimard, 1975. Georges Canguilhem, „Sur l'*Histoire de la folie* en tant qu'événement", leidinyje *Le Débat*, nr. 41, 1986.

be sielos. Tačiau sukurtas monstras sužmogėja ir kenčia neturėdamas tos dieviškos kibirkštėlės, kuri vienintelė gali leisti jam egzistuoti. Todėl jis paprašo savo sutvėrėjo sukurti jam moterį pagal jo atvaizdą. Po siaubingų dramų monstras, užmušęs mokslininką, dingsta Arkties ledynų dykvietėse. Kadangi Mary Shelly tam sutvėrimui nedavė vardo, ilgainiui vėlesni skaitytojai ir aiškintojai supainiojo jį su pačiu mokslininku. Tokiu būdu Frankenšteinas, šis tragiškas ir neįvardytas daiktas, byloja apie didįjį vakarietiško proto košmarą.[69]

Tarp 1870 m. ir 1880 m. dėl Darwino evoliucijos teorijos poveikio atsiranda projektas į mokslo lauką įtraukti visus žmogiškuosius reiškinius. Todėl taip paplito terminai su priesaga *-izmas*, turėję moksliškai įteisinti tiek racionalius tyrinėjimus, tiek abejotinas mokslo įkvėptas doktrinas.

Pasaulietinė teologija[70] – scientizmas – nuolat lydi kalbas *apie* mokslą ir *apie* mokslų vystymąsi, mėgindama visas žmogaus problemas išspręsti tikėjimu absoliučia Mokslo determinacija jas spręsti. Kitaip sakant, scientizmas yra tokia pati religija kaip ir tos, su kuriomis jis kovoja. Tai yra mokslo iliuzija ta prasme, kuria Freudas apibrėžia religiją kaip iliuziją.[71] Tačiau labiau nei religija scientistinė iliuzija mano galinti mitais arba kliedesiais užlyginti visas abejones, būtinas moksliniams tyrinėjimams plėsti.

Jeigu scientistai sugeba pritaikyti Frankenšteino smegenis padarydami iš jo modernaus racionalumo simbolį, tai nenuostabu, kad kai kurie geriausi cerebrinės biologijos specialistai gali papulti į tuos pačius spąstus ir todėl paskelbti psichoanalizę mitologine, literatūrine ar šamaniška doktrina.

Kaip galima rimtai žiūrėti, pavyzdžiui, į Henrio Korno, prancūzų neurobiologisto, pareiškimus, kad psichoanalizė tėra „šamanizmas, kuriam trūksta teorinio pagrindo"?[72] Kaip galima ramiai reguoti į Jean-Pierre'o Changeux, *Collège de France* dėstytojo, teiginius, kai jis mėgina bet kokį mąstymą sumenkinti iki „cerebrinės mašinos" arba kai jis tvirtina, priešingai nei patys gydytojai, palaikąs visuotinį išplitimą biologinės psichiatrijos, pagrįstos pirmiausia farmakologija, kuri yra atsikračiusi „psichoanalitinio diskurso imperializmo"

---

[69] Žr.: Monette Vacquin, *Frankenstein ou les délires de la raison,* Paris, François Bourin, 1990; Dominique Lecourt, *Prométhée, Faust, Frankenstein. Fondements imaginaires de l'éthique* (1996), Paris, Livre de Poche, serija „Biblio-Essais", 1998.

[70] Šia tema skaityti Françoise Bouyssi tezes *Alfred Giard et ses élèves: un cénacle de philosophes biologistes. Aux origines de scientisme?* Vadovas – Pierre'as Legendre'as, École Pratique de Hautes Études (Praktiškoji aukštojo mokslo mokykla), Paris, 1998.

[71] Sigmund Freud, *L'Avenir d'une illusion* (Vienne, 1927, Paris, 1932) Paris, PUF, 1971; taip pat žr.: O.C., XVIII, Paris, PUF, 1994.

[72] Henri Korn, „L'inconscient à l'épreuve des neurosciences" leidinyje *Le Monde diplomatique,* 1989, rugsėjis, p. 17.

ir „tam tikrų *Rive Gauche* kavinių aplinkoje" viešai pripažįstamų „froidiškų mitų"?[73]

Kaip suprasti prancūzų filosofo Marselio Gauchet pareiškimus, kai jis ketina froidišką pasąmonę pakeisti cerebrine pasąmone ir kompiuteriniu modeliu, nes pirmoji daugiau nebeturės tokio didelio „pasisekimo" pasaulyje, kuriame „afektas" yra nykstantis reiškinys?[74]

Pagaliau kaip sutikti su amerikiečių politologo Francis Fukuyamos pranašavimais, kai jis džiaugiasi psichoanalizės, istorijos ir daugelio „sudarytų" teorijų išnykimu ir sveikina naujos, besiremiančios tik gamtos mokslais visuomenės, kuri sunaikintų patį žmogų, atėjimu? „Šioje pakopoje, – rašo jis, – mes jau būsime galutinai susidoroję su žmonijos istorija, nes būsime sunaikinę žmogiškąsias būtybes, kaip tokias. Tuomet prasidės naujoji istorija anapus žmogiškumo."[75]

Be abejo, šiuos kraštutinumus aiškiai paneigia kiti mokslininkai, kurie nedvejodami sukerta savo kolegų scientistines iliuzijas. Amerikiečių neurobiologistas Geraldas Edelmanas, Nobelio medicinos premijos laureatas, palaiko mintį, kad froidiškoji pasąmonės sąvoka yra būtina moksliniam žmogaus mentalumo supratimui. Veikale *Sąmonės biologija* jis teigia, kad priešiškumas froidiškajam modeliui kyla ne tiek dėl mokslinių diskusijų, kiek dėl pačių mokslininkų priešinimosi savo pačių pasąmoningumui: „Mano velionis draugas Jacques'as Monodas, – rašo jis, – garsus molekulinio biologizmo specialistas – ir aš dažnai karštai ginčydavomės dėl Freudo teorijų. Jis užsispyręs tvirtino, kad Freudas buvo antimoksliškas ir kad tikriausiai jis buvo šarlatanas. Aš savo ruožtu gyniau idėją, kad nebūdamas moksliškas, mūsų supratimu, Freudas yra pionierius intelektualas, ypač dėl pasąmonės vizijos ir savo vaidmens aiškinant žmogaus elgesį. Monodas, kilęs iš griežtos protestantų šeimos, į tai atsakydavo: „Aš gerai suvokiu savo veiksmų motyvus ir esu visiškai už juos atsakingas". Praradęs viltį, vieną dieną aš jam atšoviau: „Jacques'ai, tarkime, kad viskas, ką sakė Freudas, taikoma tik man, o ne tau". „Būtent, mielas drauge", – atsakė šis."[76]

Kaip ir Edelmanas, tačiau priešingai nei Jeanas Pierre'as Changeux, prancūzų neurobiologas Alainas Prochiantzas pabrėžia, kad tarp smegenų mokslo, genetikos ir psichoanalizės doktrinos nėra jokio prieštaravimo: „Jeigu genai apibrėžia mūsų priklausomybę rūšiai ir mūsų fizinę priklausomybę, tuomet

[73] Jean-Pierre Changeux, *L'Homme neuronal*, Paris, Fayard, 1983; ir „Entretien" leidinyje *Le Courrier du CNRS*, 1984, balandis–birželis, p. 5–11.
[74] Marcel Gauchet, *L'Inconscient cérébral*, Paris, Seuil, 1992, p. 182.
[75] Francis Fukuyama, „La fin de l'histoire, dix ans après", *Le Monde*, 1999, birželio 17 d.
[76] Gerald M. Edelman, *Biologie de la conscience*, (New York, 1992), Paris, Odile Jacob, 1992.

mūsų, kaip mąstančių būtybių, asmenybes nulemia ne vien jie. Smegenys nėra kompiuteris, kurio kodus diktuoja genetikos aparatas".[77]

Labai gerbdamas labiausiai pažengusius savo laikotarpio mokslus Freudas norėjo, kad psichologija taptų gamtos mokslu. Todėl 1895 m. karštligiškai rašytame ir nebaigtame rankraštyje[78] jis pateikia sąsajas tarp cerebrinių struktūrų ir psichikos aparato, mėgindamas pateikti psichikos procesus kaip būsenas, kurias kiekybiškai apibrėžia materialios dalelytės arba „neuronai". Jis juos suskirstė į tris atskiras sistemas: suvokimas (neuronai), atmintis (neuronai), sąmonė (neuronai). Kai dėl perduodamos energijos (jos kiekio), tai ją reguliuoja du principai – inercija ir konstanta, – ateinantys iš išorinio pasaulio per jutimo organus arba iš vidinio pasaulio (tai yra iš kūno). Tokiu būdu Freudas siekė neurofiziologinį modelį pritaikyti normaliai ar patologinei psichikos veiklai: troškimui, haliucinacinėms būsenoms, aš veiklai, sapnų mechanizmui ir t.t.

Toks poreikis „neurologizuoti" psichikos aparatą iš esmės reiškė, kaip pabrėžė Henris F. Ellenbergeris[79], paklusti scientistiniam fiziologijos pateikimui ir vėl prasimanyti „cerebrinę mitologiją". Freudas tai suprato ir šio projekto atsisakė, norėdamas sukonstruoti grynosios psichikos pasąmonės teoriją. Vis dėlto nors 1915 m. ir tvirtino, kad „visi mėginimai lokalizuoti psichikos procesus ir visos pastangos įsivaizduoti reprezentacijas, kaupiamas nervų ląstelėse, žlugo", jis niekuomet neatsižadėjo idėjos, kad vieną dieną bus įmanoma įrodyti tokią lokalizaciją: „Mūsų psichikos aprašymo silpnosios vietos, – rašė jis 1920 m., – be abejo, išnyktų, jeigu jau dabar galėtume psichologinius terminus pakeisti fizikos arba chemijos terminais."[80]

1950 m., jau po Freudo mirties, išleistas *Eskizas* buvo plačiai komentuojamas ir privertė išlieti daug rašalo.[81] Klasikiniams Freudo pasekėjams rankraštis tebuvo vienas tikrosios teorijos apie pasąmonę, atsikračiusią bet kokio cerebrinio pagrindo, kūrimo etapas. Tai, kad Freudas atsisakė šio teksto ir niekuomet daugiau jo neminėjo savo draugui Wilhelmui Fliessui, reiškia tik tai, kad jį nuolat persekiojo – nors ir stumiama – pagunda „natūralizuoti" psichi-

[77] *Le Nouvel Observateur*, 1997, kovo 20–26 d., p. 14. Neurofiziologas Jean-Didier Vincent savo veikale *Biologie des passions*, Paris, Odile Jacob, Seuil, 1986, laikosi tokios pačios pozicijos. Šia tema galima skaityti Bernard Andrieu, *L'Homme naturel. La fin promise des sciences humaines*, Lyon, Presses universitaires de Lyon, 1999.

[78] Sigmund Freud, *Esquisse d'une psychologie scientifique* (1895), (Londres, 1950), leidinyje *La Naissance de la psychanalyse*, Paris, PUF, 1956, p. 309–404.

[79] Henri F. Ellenberger, *Histoire de la découverte de l'inconscient*, cit. veik., p. 507.

[80] Sigmund Freud *Métapsychologie* (1915), Paris, PUF, *O.C.*, XIII, 1988, p. 157–243, ir *Au-delà du principe de plaisir* (1920), *O.C.*, XV, 1987, p. 273–339.

[81] Frankas J. Sulloway puikiai analizavo įvairiausius rašinius apie *Eskizą* savo veikale *Freud, biologiste de l'esprit* (New York, 1979, Paris, 1981), Paris, Fayard, 1998.

kos mokslą. Taip *Eskizas* tapo nematomu vaiduokliu, įsismelkiančiu į visus jo darbus.

Psichoanalizės priešininkams rankraščio publikacija buvo lyg palaima. Ji leido tvirtinti, kad Freudas visai atsisakė tikrojo mokslo (vadinamo „gamtos" mokslo) ir pasirinko „nemokslo", t.y. iracionalumo, literatūros, mitologijos ir „nepaneigiamo" kelią. Todėl daugiau nėra reikalo diskutuoti apie jo pasąmonės koncepciją, psichoanalizės neįmanoma vertinti moksliškai.

Tiesą pasakius, priešiškumas Freudo idėjoms atsirado gerokai anksčiau nei buvo galima susipažinti su *Eskizo* turiniu.

Mokslinė istoriografija parodė, kad Freudas nebuvo žodžio „pasąmonė" autorius ir ne jis pirmas atrado jos egzistavimą.[82] Jau nuo pat Antikos laikų kildavo mintis, kad psichikos veikloje dalyvauja ne tik sąmonė. Tačiau pirmasis apie kūno ir dvasios dualizmo principą prabilo Descartes'as. Tai jis iškėlė *cogito* vietoje proto priešindamas beprotybės pasauliui. Tuomet pasąmoninga mintis buvo prijaukinta, kad būtų arba prijungta prie proto arba atmesta į pamišimą.[83]

Pirmoji dinaminė psichiatrija rėmėsi idėja, kad sąmonei kelia pavojų destruktyvios, nežinomos jėgos, tūnančios metapsichinėje (ar nesuvokiamoje) pasąmonėje, kurią galima pasiekti spiritizmo pagalba, tai yra kalbant per mediumą, kuris gali sukiodamas stalą bendrauti su mirusiais.

Būtent šia perspektyva, kurią nagrinėjo magnetizmu besiremiančios terapijos, vėliau pasąmonė bus vertinama ne kaip okultinė jėga iš aukščiau, o kaip sąmonės susiskaldymas. Jis buvo aprašytas tokiais terminais kaip subsąmonė, suprasąmonė arba automatizmas (mentalinis arba psichologinis), pasiekiamas per hipnozę (Charcot) arba įtaigą (Hippolyte'as Bernheimas), tai yra per miegą ar įtakos ryšį. Tokia XIX a. daugeliui psichologijos mokyklų ir psichoterapeutų priimtina pasąmonė racionaliai atspindėjo visus dvigubos sąmonės, somnambulizmo ir daugialypės asmenybės reiškinius. Buvo pradėta stebėti, aprašinėti ar gydyti tapatybės sutrikimus, kurie pasireikšdavo keliomis skirtingomis ir nesusijusiomis vieno ir to paties subjekto asmenybėmis, kurios jį versdavo gyventi vis skirtingus gyvenimus.

Tuo pačiu metu įvairios darvinizmo ir evoliucionizmo paveiktos paveldimumo teorijos sukūrė pasąmonės, pritaikytos tautų psichologijos principams, koncepciją. Šią paveldimą kolektyvinę ir individualią pasąmonę turėjo

---

[82] Terminas pirmą kartą šios koncepcijos reikšme buvo pavartotas 1751 m., apie tai byloja vienas angliškas tekstas. Vėliau jis paplito Vokietijoje ir apie 1860 m. buvo įvestas Prancūzijoje. Žr.: *Dictionnaire de la psychanalyse*, cit veik., ir Lancelot White, *L'Inconscient avant Freud* (1960), Paris, Payot, 1976.

[83] Šiuo klausimu ilgai diskutavo Michelis Foucault ir Jacques'as Derrida. Žr.: *Histoire de la folie*, cit. veik. ir Jacques'as Derrida, „Cogito et histoire de la folie" (1964), leidinyje *L'Écriture et la différence*, Paris, Seuil, 1967.

modeliuoti požymiai, lemiantys subjekto priklausomybę rasei, etninei grupei, archetipui arba ir patologijai, suprantamai degeneracijos prasme. Ši koncepcija dažna daugelyje XIX a. pabaigos mokslo sričių: tiek Richardo von Krafft-Ebingo seksologijos teorijose, kur seksualiniai nukrypimai traktuojami kaip yda, tiek Cesares Lombroso tezėse apie gimstančius nusikaltėliais, tiek Gustave'o Le Bono, kuris minią prilygina isteriškai ir pavojingai masei, darbuose, tiek Georges'o Vachero de Lapouge'o darbuose, kuriuose jis pamokslauja apie eugenikos būtinybę.

Paveldimos pasąmonės teoriją puikiai aprašė Michelis Foucault knygoje *Noras žinoti.*[84] Atsiradusi nykstant tikėjimui socialinėmis privilegijomis, ji puoselėja miestietišką „gerosios rasės" idealą, remiasi antisemitizmu, antiegalitarizmu ir neapykanta miniai bei marginalams, siūlydama naują santykių tarp socialaus, individualaus ir „mentalaus", kurie yra laikomi organiniais vienetais ir apibūdinami normos ir patologijos terimais, pateikimą.

Ši koncepcija siejama su dviem priešiškomis ideologijomis. Viena pasirinko degeneraciją tiesiogine žodžio prasme ir skelbia žmonijos, paskendusios savo instinktuose, pražūtį. Ji veda prie eugenikos ir genocido. Radikaliam atvejui taikoma dar radikalesnė priemonė: viena vertus, atranka, norint išsaugoti gerąją rasę, kita vertus, blogio naikinimas.

Antrasis kelias yra higienizmas. Jis skatina tikėjimą, kad žmogų gali išgydyti žmogus, ir siūlo kovoti su ydomis prevencija, psichologija, pedagogika. Trumpai tariant, sielos ir kūno perauklėjimui jis naudoja humanitarinius mokslus. Prieš nuosmukio ir dekadanso idėją jis išplėtoja kitą – žmogaus atpirkimą mokslu, pažinimu, savianalize, savistaba.

Paveldimą pasąmonę atitinka iš reflekso fiziologijos atėjusi cerebrinė pasąmonė. Ši sąvoka atėjo iš neurofiziologų siūlomų spinalinės, vėliau cerebrospinalinės veiklos aprašymų, anot jų, cerebriniai pokyčiai vyksta nepriklausomai nuo žmogaus sąmonės ir valios. Ši pasąmonės koncepcija, besisukanti aplink pagrindinę atminties funkciją, plačiai aptariama *Eskize,* kaip ir Théodule'o Ribot ir Bergsono darbuose. Ji paremta mintimi, kad smegenys gali būti panaudotos kaip pagrindas klasikinės sąmonės funkcijos nuvertinimui.[85]

Per visą XIX a. Schellingas, Nietzsche ir Zchopenhaueris vokiečių filosofijoje taip pat plėtojo savo pasąmonės koncepciją. Ši koncepcija pabrėžė tamsiąją dvasios pusę ir iškėlė šiuolaikišką mintį, kad sąmonę tam tikru būdu apibrėžia kita psichikos dalis: jos gilioji ir tamsioji pusė. Būtent šia, stipriai romantizmu atmiešta, pasąmonės filosofijos koncepcija ir remiasi eksperi-

[84] Michel Foucault, *La Volonté de savoir,* Paris, Gallimard, 1976. Aš taip pat išnagrinėjau šią paveldimumo-degeneracijos konfigūraciją *Histoire de la psychanalyse en France,* t. I (1982), Paris, Fayard, 1994. Žr.: Zeev Sternhell, *La droite révolutionnaire,* Paris, Seuil, 1978.

[85] Cerebrine pasąmone Marcel Gauchet keičia Freudo pasąmonę, žr.: *L'Inconscient cérébral,* cit. v.

mentinės psichologijos ir fiziologijos darbai nuo Herbarto iki Wundto, nepamirštant Helmholtzo ir Fechnerio, kurių darbai vėliau įkvėpė Freudą.[86]

Freudas susiejo šias skirtingas pasąmonės koncepcijas ir šitaip iš tikrųjų atrado naują. Anot jo, pasąmonė nėra nei automatizmas, nei subsąmonė, nei cerebrinė mitologija, pajungta neurofiziologiniam modeliui: tai nuo sąmonės atskirta vieta, kupina vaizdinių ir aistrų, persmelkiama nedarnos. Froidiška pasąmonė yra psichinė, dinaminė ir jausminė, suskirtyta į kelias instancijas (ego, id, super ego).

Nepaisant šio apibrėžimo, didžioji Freudo naujovė ta, jog jis nutraukė mintį, kad žmogus yra nuolatinis pamišėlis. Tokiu būdu Freudas atitolsta tiek nuo pineliškojo pamišimo, tiek nuo Mesmerio pasekėjų. Mat Freudo subjektas daugiau nelyginamas su *bežadžiu gyvuliu*, kuris taip baugino Couthoną, bet jis nėra ir tas svetimas pats sau ir visuomenei Pinelio apibūdintas žmogus, kurio dvasią reikėtų gydyti taikant psichikos gydymą.

Freudo subjektas yra laisvas, protu apdovanotas subjektas, bet jo protas viduje svyruoja. Ir jo visiškas pasveikimas priklauso ne nuo jo sumišusios sąmonės, o nuo jo žodžių ir veiksmų. Šis subjektas nėra nei psichologų robotas, nei fiziologistų cerebrospinalinis individas, nei hipnotizuotojų somnambulas, nei rasės ir paveldėjimo teoretikų etninis gyvūnas. Jis kalba, gali analizuoti savo sapnų reikšmę, o ne žiūrėti į juos kaip į genetinės atminties pėdsakus.[87] Žinoma, jis suvokia nustatytas fiziologines, chemines ar biologines ribas, bet kartu suvokia ir turįs pasąmonę, grindžiamą universalumo ir ypatingumo terminais.

Freudas priskyrė pasąmonei gebėjimą prisiminti ir nuslopinti kaip tik tuo metu, kai neurofiziologija rengė kūno materializmo pagrindus, konkretizuodama sielos reprezentacijų, susijusių su Dievo figūra, mirtį. Dėl tokios pasąmonės sampratos psichoanalizė XX a. tapo visų šiuolaikinių subjektyvumo tyrinėjimo formų simboliu. Štai kodėl ji turėjo tokią įtaką kitiems mokslams, štai kodėl nesibaigia jos diskusija su religija ir filosofija.

Būtent todėl, kad Freudas savo teorijų šerdimi padarė subjektyvumą, jam pavyko konceptualizuoti determinaciją (pasąmoningą), priverčiant subjektą jaustis ne pasaulio viešpačiu, o savo sąmone, nepriklausančia nuo mechaninių priežasčių spiralės.

Šia prasme Freudo teorija daug paveldėjo iš romantizmo, iš Kanto kritinės laisvės filosofijos ir švietimo amžiaus. Ji vienintelė – priešingai nei visos kitos teorijos, kilusios iš fiziologijos (cerebrinė pasąmonė) ir biologijos (paveldima

---

[86] Šia tema skaityti jau cituotus *Dictionnaire de la psychanalyse* ir Henri Ellenberger, *Histoire de la découverte de l'inconscient*. Apie Herbarto įtaką skaityti Ola Andersson, *Freud avant Freud. La préhistoire de la psychanalyse*, (Stockholm, 1962), Le Plessis-Robinson, Synthélabo, 1997.

[87] Kaip kad teigia Michelis Jouvet knygoje *Le Sommeil et le rêve*, Paris, Odile Jacob, 1992.

pasąmonė), ir psichologijos (mentalinis automatizmas) – įtvirtino subjekto, *suvokiančio savo paties pasąmonę* arba *suvokiančio, kad pats sau nepriklauso*, pirmumą. Kitaip sakant Freudo subjektas yra įmanomas tik jei mąsto apie pasąmonės egzistavimą: savo pasąmonės *esmę*. Be to, jis yra laisvas tik todėl, kad priima šios varžančios laisvės keliamą iššūkį ir atkuria jos reikšmingumą.

Taigi psichoanalizė yra vienintelė XIX a. pabaigos psichologinė doktrina, susiejusi laisvės filosofiją su psichikos teorija. Tam tikra prasme tai yra civilizacijos pergalė prieš barbariškumą. Būtent todėl ji ištisą šimtmetį turėjo tokį didelį pasisekimą vakarietiškos kultūros šalyse: Europoje, Jungtinėse Valstijose ir Lotynų Amerikoje. Nepaisant to, kad buvo puolama, o jos institucijos užmirštos, ji ir šiandien tokiomis sąlygomis sugebėtų pateikti humanistinį atsakymą, kaip ištraukti depresyvią visuomenę iš švelnaus ir mirtį nešančio sulaukėjimo liūno, grasinančio sumenkinti žmogų iki nemąstančios ir nejaučiančios mašinos.

2

„Lygiadienio laiškas“

Freudo pasąmonė yra pagrįsta paradoksu: subjektas yra laisvas, tačiau prarado gebėjimą valdyti savo vidų, kaip sako visuotinai priimta formuluotė: jis nėra „savo paties namo šeimininkas“.[88] Freudas atmetė skirtingas subjekto beprotybes, kurias jam mėgina priskirti kitos psichologinės koncepcijos. Jis sukonstruoja visiškai naują seksualumo teoriją, kuri labai skiriasi nuo daugelio XIX a. pabaigos mokslininkų iškeltų teorijų.[89]

Naujoves atrandame skaitydami garsųjį „lygiadienio laišką“, parašytą 1897 m. rugsėjo 21 d., kur Freudas aiškina, kodėl atsisakė vadinamos „suvedžiojimo“ teorijos: „Aš nebetikiu savo *neurotica*... Štai aš priverstas elgtis ramiai, laikytis vidurio, taupyti, esu kankinamas rūpesčių... Rebeka, nusivilk suknelę, tu jau nebe nuotaka“.[90]

Žodis *suvedžiojimas* pirmiausia kelia seksualinės scenos vaizdinį, kai subjektas, paprastai suaugęs, naudojasi savo realia ar įsivaizduojama galia, norėdamas pasinaudoti kitu, pasyvios pozicijos subjektu: dažniausiai vaiku ar moterimi. Tai jam tenka atsakomybės našta už veiksmą, paremtą moraline ar fizine prievarta kito atžvilgiu: budelis ir auka, šeimininkas ir vergas, dominuojantis ir dominuojamas.

1895–1897 m. Freudas, plėtodamas savo garsiąją teoriją, pagal kurią neurozės priežastys slypi realiai patirtoje seksualinėje prievartoje, pradeda nuo

[88] Sigmund Freud, „Une difficulté de la psychanalyse“ (1917), leidinyje *L'Inquiétante étrangeté et autres essais*, Paris, Gallimard, 1985, p. 175–187.

[89] Frankas J. Sulloway pateikė visas teorijas, kurios įkvėpė Freudą. Tačiau aš nesutinku su autoriaus mintimi, kad Freudas visuomet pritarė „dvasios biologijai“. Šia tema skaityti Michelio Plono įvadą knygoje *Freud, biologiste de l'esprit*, cit. veik.

[90] Garsiame Wilhelmui Fliessui adresuotame vadinamame „lygiadienio laiške“ Freudas praneša apie savo apsisprendimą. Laiškas spausdintas *Naissance de la psychanalyse*, cit veik.

hipotezės apie prievartos sukeltą psichikos traumą. Ji grindžiama tiek socialine realybe, tiek akivaizdžia klinika. Šeimose, kartais netgi gatvėse vaikai tampa suaugusiųjų smurto aukomis. Prisiminimai apie žiaurumus yra tokie slegiantys, kad kiekvienas juos mieliau užmiršta, nemato arba išstumia.

Amžiaus pabaigoje, klausydamas isterikių moterų istorijų ir jomis remdamasis, Freudas iškelia pirmąją savo hipotezę apie išstūmimą ir isterijos seksualinę kilmę. Jis mano, kad isteriškos moterys turi neurotinių sutrikimų, nes buvo suvedžiotos. Staiga jis suabejoja apskritai tėvais, o ypač Jakobu Freudu, net savimi: argi jis nėra jutęs neleistino geismo savo dukrai Mathildai?

Tačiau, susidūręs su Wilhelmu Fliessu, Freudas pamažu atsisako suvedžiojimo teorijos. Jis žino, kad ne visi tėvai yra prievartautojai, tačiau sutinka, kad isterikės sakydamos, jog tapo suvedžiojimo aukomis, nemeluoja. Kaip tuomet suderinti šias dvi prieštaringas tiesas? Freudas mėgina tai daryti atitoldamas nuo to, kas akivaizdu. Jis suvokia du dalykus: pirmiausia moterys dažnai prasimano nemeluodamos ir neapsimetinėdamos, o jei koks įvykis iš tikrųjų buvo, tai jis vis dėlto nepaaiškina neurozės atsiradimo.

Todėl Freudas suvedžiojimo teoriją pakeičia vaizduotės teorija ir vienu metu išaiškina seksualinių priežasčių mįslę: šios priežastys yra vaizduotės padariniai, net jei trauma patirta iš tikrųjų, nes vaizduotės realybė yra kitokios prigimties nei materiali realybė.[91]

Traumos, kaip vienintelės priežasties, sąvokos atsisakoma tuo pat metu priimant psichikos pasąmoningumą. Iš tikrųjų Freudo seksualumo teorija spėja apie pirminį impulsų ir vaizduotės seksualinės veiklos egzistavimą. Ji paremta mintimi, kad subjektas yra laisvas nuo savo seksualumo ir kartu jo suvaržytas. Ypač svarbu, kad ji atmeta apgaulingą mintį, jog seksualumo galima atsikratyti, lyg jis būtų klaida ar traumos potyris.

Apsiginklavęs šia teorija Freudas visuomet buvo žiaurus su tais, kurie, kaip Carlas Gustavas Jungas, atsisakė seksualumo teorijos dėl „juodo okultizmo dumblo srovės"[92]: „Aš laukiu ne greito pasisekimo, – rašė jis laiške Ernestui Jonesui, – o nuolatinės kovos. Bet kuris, pažadėjęs žmonijai išlaisvinti ją nuo išbandymo seksu, bus sutiktas kaip didvyris, jam bus leidžiama kalbėti – kad ir kokias kvailystes jis sakytų."[93]

Pateikdamas seksualumą ir pasąmonę kaip subjektyvios laisvės patirties pagrindą, Freudas galutinai atmeta tiek prisipažinimo ar išpažinties religiją, tiek scientistinį seksologijos idealą: raganų nemedžioja, griežtai neklasifi-

[91] Žr.: Sigmund Freud, *La Naissance de la psychanalyse*, cit. veik.

[92] Šią Freudo, kuriam seksualinio priežastingumo dogma buvo „bastionas" prieš okultizmą, repliką Carlas Gustavas Jungas citavo *Ma vie. Souvenir, rêves et pensées* (Zurich, 1962), Paris, Gallimard, 1966, p. 177.

[93] Sigmund Freud, Ernest Jones, *Correspondance complète (1908–1939)*, (1993) Paris, PUF, 1998.

kuoja, nesižavi kažkokia turgaus erotika, būdinga scientizmui ir religiniam puritonizmui. Jis nesmerkia sekso ir nedaro jo viešu ar regimu, o tiesiog leidžia jam reikštis pačiu normaliausiu ir natūraliausiu būdu. Freudo koncepcijai nėra nieko labiau svetimo už mintį, kad seksualumas iš prigimties nesveikas. Taigi Freudas tapo mokslo apie subjektyvumą, kuris Vakarų visuomenėse prilygsta *privataus gyvenimo* ir *subjekto teisės į* supratimui, pradininku.

Froidiškojo seksualinio *skandalo* esmė buvo ta, kad jis apvertė norminę tvarką ir žmogaus negatyvumui suteikė teigiamą prigimtį. „Skandalas yra ne tas, – rašė Michelis Foucault, – kad meilė yra gamtinės ar seksualinės kilmės, apie tai buvo rašoma dar prieš Freudą, o tai, kad žiūrint per psichoanalizės prizmę meilė, visuomeniniai santykiai ir žmonių tarpusavio priklausomybės formos atrodo kaip neigiamas seksualumo elementas, nors pats seksualumas yra natūralus žmogaus pozityvumas."[94]

Freudas atsisakė suvedžiojimo teorijos, ir tai primena, kad mokslininkas dirbo tuomet, kai buvo priimta daugybė įstatymų, prisidėjusių prie tėvo galios silpnėjimo Vakarų visuomenėse: įstatymas dėl tėvystės atėmimo, dėl blogo elgesio, dėl fizinių bausmių ir t.t.[95] Taigi Freudas galėjo sukurti savo teoriją tik tokiame pasaulyje, kur irsta tradicinė šeimos struktūra. Kol tėvas turėjo įstatymų numatytą neribotą galią, leidžiančią tironiškai elgtis su moterų ir vaikų kūnais, uždrausti vienoms svetimavimą, kitiems masturbaciją, nebuvo įmanoma teoretizuoti seksualumo vaizduotės, prisiminimų ar konflikto[96] terminais. Dėl šios priežasties visame pasaulyje psichoanalizė tampa miesto reiškiniu, lietusiu subjektus, nugrimzdusius į anonimiškumą, vienišumą ar praradusius tradicinius ryšius ir užsidariusius siaurame šeimos rate.[97]

Kalbant apie suvedžiojimo teoriją, Freudo pasekėjų ir priešininkų gretose išryškėjo trys kryptys.

Viena, freudizmo ortodoksai nesidomi realiu suvedžiojimu ir pervertina vaizduotės reikšmę. Pagal ją neverta gydymo metu kreipti dėmesio į paciento vaikystėje ar jau suaugus patirtą piktnaudžiavimą.

Antra tendencija, kuriai atstovauja, viena vertus, laisvo seksualinio elgesio šalininkai, kita vertus, puritonai, neigia vaizduotės egzistavimą, o bet koks psichikos sutrikimas siejamas su realiai patirta trauma. Laisvo seksualinio elgesio atstovams sekso praktika yra imperatyvas: ji būtina psichikos sveikatai palaikyti. Todėl piktnaudžiavimas yra malonumo pedagogika. Puritonams, atvirkščiai – bet koks seksualumas yra piktnaudžiavimo aktas.

---

[94] Michel Foucault, „La recherche scientifique et la psychologie" (1957), leidinyje *Dits et écrits*, t. I, Paris, Gallimard, 1994, p. 153–154.

[95] Jean Delumeau, Daniel Roche (red.), *Histoire des pères et de la paternité*, Paris, Larousse, 1990.

[96] Michelis Foucault mano, kad psichoanalizė buvo naujas incestinių ryšių šeimoje valdymo instrumentas. Žr.: *Les Anormaux. Cours au Collège de France 1974–1975*, Paris, Gallimard-Seuil, 1999.

[97] Apie šeimą, kaip apie universalų modelį, skaityti šios knygos trečios dalies 1-ame skyriuje.

Kai dėl trečiosios tendencijos, tai ji vienintelė atitinka psichoanalitinį mąstymą ir blaivų protą, ji tiki, kad egzistuoja vaizduotė ir seksualinio piktnaudžiavimo trauma. Todėl gydymo metu psichoanalitikas privalo sugebėti atskirti šių skirtingų realybių plotmes, kurios dažnai yra susipynusios, ir suprasti, kad psichinė prievarta ar dvasinės kančios gali sukelti tokius pat žiaurius potyrius, kaip ir seksualinis piktnaudžiavimas.[98] Kitaip sakant, vaizduotės egzistavimo neigimas gali taip pat žiauriai žeisti subjektą, kaip ir realaus piktnaudžiavimo neigimas.[99]

Eikime toliau. Jeigu laikysimės suvedžiojimo teorijos, tai rizikuojame manyti, kad trauma sukelia galutinę destrukciją tam, kuris ją patyrė. Šia prasme aukos kultas atitinka biologinį determinizmą, leidžiantį manyti, kad vaikas, savo aplinkoje ar kraštutinėmis aplinkybėmis (karas, terorizmas ir t.t.) patyręs smurtą, būtinai bus nusikaltėlis arba amžinai skųsis neužsitraukiančia žaizda. Atmesdamas savo teoriją Freudas pasipriešino šiam gajam prietarui. Negalima visko numatyti iš anksto: nelaimės genuose ar neuronuose neįrašytos. Kiekvienas subjektas turi savo istoriją ir tai lemia, kad žmonės, pakliuvę į identiškas situacijas, elgiasi skirtingai. Iš to išplaukia, kad reali trauma, *kaip tokia*, nėra labiau žalojanti nei sunkios psichinės kančios.

Psichoanalizė negenitalinio seksualumo teoriją siejo su necerebrine pasąmonės koncepcija, todėl ji atskyrė traumą ir vaizduotę ir visą pirmąją XX a. pusę buvo laikoma panseksualizmu. Priešininkai bijojo jos poveikio visuomenei ir kaltino ją suardžius šeimos moralę.

Lotyniškose šalyse ji buvo laikoma barbarų mokslu, kilusiu iš „teutoniškojo" dekadanso, šiaurės šalyse ji buvo „lotyniškojo" nuosmukio ženklas, o puritoniškose šalyse, ypač Kanadoje ir Jungtinėse Valstijose, buvo vadinama satanistine doktrina. Kitais žodžiais, psichoanalizės sukelta antiseksualinė neapykanta buvo ir jos didėjančio pasisekimo požymis, jos žadamo seksualinio ir psichologinio išsilaisvinimo ženklas. Prie kaltinimo panseksualizmu kai kurie pridėjo dar pansimbolizmą: jie priekaištavo Freudui, jog šis atgaivino spiritualistinę pasąmonės koncepciją, pagrįstą spėjimo menu – simbolių ir sapnų iššifravimu – ir labai nutolusią nuo mokslinio racionalumo.[100]

---

[98] Šia tema siūloma skaityti garsaus amerikiečių psichoanalitiko Leonardo Shengoldo knygą *Meurtre d'âme. Le destin des enfants maltraités*, (New Haven, 1989), Paris, Calmann-Lévy, 1998. Taip pat žr.: Boris Cyrulnik, *Un merveilleux malheur*, Paris, Odile Jacob, 1999.

[99] Pažymėtina, kad Klein pasekėjai, neneigdami piktnaudžiavimo, linko manyti, kad sadistiniai suvedžiojimo vaizdiniai gali turėti sunkesnių pasekmių nei patirta trauma. O Sandoras Ferenzi ir jo pasekėjai, kitaip nei fantazijų ortodoksai, neneigdami vaizduotės, sugrąžino mintį dėl patirtos traumos svarbos.

[100] Pirmoje XX a. pusėje Prancūzijoje pansimbolizmo tema buvo plačiai aptarinėjama. Šia tema skaityti: Élisabeth Roudinesco, *Histoire de la psychanalyse en France*, t. I, cit. veik.

3

Freudas mirė Amerikoje

Tuoj po Antrojo pasaulinio karo, kai psichoanalizė šventė savo pergalę Jungtinėse Valstijose, kai atgimė Prancūzijoje ir puikiai startavo Lotynų Amerikoje, net ir tuomet ji tebebuvo puolama. Dėl šeimose vykstančių pokyčių ir moterų emancipacijos panseksualizmo argumentas tapo nebeaktualus. Tačiau dėl psichotropų sėkmės ir medicinos pažangos galėjo vėl iškilti froidiškos pasąmonės statuso klausimas.

Todėl atsirado naujas cerebrinis mitas, siekiantis įrodyti, kad psichoanalizė yra ne mokslas, o tik literatūrinės savistabos priemonė arba senas sapnų aiškinimo variantas. Šis mitas buvo pavadintas kognityvine pasąmone.[101] Jos šalininkai stengėsi sugrąžinti idėją apie galimą analogiją tarp smegenų ir mąstymo, pagrįstą smegenų veiklos ir kompiuterinės veiklos analogija.

Maždaug 1950 m. Jungtinėse Valstijose atsiradęs kognityvinis „mokslas" iškėlė tikslą aprašyti žmogaus dvasios (pažinimo) gebėjimus ir polinkius, tokius kaip kalba, suvokimas, protavimas, motorikos koordinacija ir planavimas. Šis „mokslas", remdamasis dvasios koncepcija, pagal kurią mentalumas ir neuronai yra dvi vieno reiškinio pusės, dar remiasi ir kitomis smarkiai besivystančiomis disciplinomis: neurobiologija, tyrinėjančia cheminius mediatorius, galinčius paaiškinti žmogaus elgesį iki pačių žmogaus organizmo pamatų, tai yra geno; neurofiziologija, kuri domisi smegenų funkcinių savybių reikšmingumu; dirbtiniu intelektu, kuris nagrinėja loginį protavimą, remdamasis kompiuteriu, kaip smegenų veiklos modeliu; neuropsichologija, arba patologinių reiškinių, susijusių su pažinimo procesu, aprašymu.

Visos šios disciplinos siekė ir tebesiekia lig šiol visapusiai aprašyti žmogaus mentalinę veiklą, pradėdamos nuo nervų sistemos kaip fizikinės chemi-

[101] Žr.: Francis Eustache, „L'inconscient cognitif: chronique d'un concept", leidinyje Bianca Lechevalier, Bernard Lechevalier *Le Corps et le sens*, Lausanne, Delachaux et Niestlé, 1998, p. 247–275.

nės sistemos apibūdinimo.[102] Pirmasis kognityvinės psichologijos tikslas buvo nugalėti biheviorizmą[103], o ypač psichoanalizę, vertinamą kaip tikrą dangaus rykštę. „Paplito apsinuodijimas psichoanalize, – rašo Howardas Gardneris. – Nepaisant to, kad Freudo intuicijos domino daugelį mokslininkų, jie manė, kad mokslinės disciplinos negalima pagrįsti klinikiniais pokalbiais ir retrospektyviai pateikiamomis asmeninėmis istorijomis; be to, jie stebėjosi, kad tariamai mokslinė disciplina nepalieka jokios erdvės paneigimui. Sunku surasti savo vietą moksliškai tyrinėjant žmogaus mąstymo procesus tarp, viena vertus, grynų ir giežtų bihevioristų *isteblišmento* pažiūrų ir, kita vertus, nežaboto froidininkų polinkio spėlioti."[104]

Iš tikrųjų tarp kognityvinės tariamai mokslinės psichologijos, pagal kurios sampratą nuo smegenų priklauso ne tik mąstymas, bet ir visa sąmoningos ir pasąmoningos psichikos sandara, ir mokslo disciplinų (neuromokslų), kuriomis ji remiasi, yra didelis skirtumas. Idėja, kad tai, ką daro žmogaus protas, galbūt tokiu pačiu būdu gali atlikti ir mašina (kompiuteris), priklauso Alanui Turingui, garsiam mašinos, pavadintos jo vardu, išradėjui.[105] Arba, kaip jau pastebėjome, nemažai neurobiologų nepripažįsta šios absurdiškos hipotezės, kuri, beje, sudaro naujosios kognityvistų cerebrinės mitologijos esmę. „Vieną dieną, – rašo Geraldas Edelmanas, – labiausiai žinomi kognityvinės psichologijos praktikai ir patys arogantiškiausi neurobiologai empirikai pagaliau supras, kad net patys to nežinodami tapo intelektualinio sukčiavimo aukomis."[106]

---

[102] Howard Gardner, *Histoire de la révolution cognitive. La nouvelle science de l'esprit* (New York, 1985), Paris, Payot, 1993. Reikia paminėti, kad Jeanas Piaget (1896–1980), kognityvinės psichologijos pionierius, domėjosi išskirtinai mentalinių ir intelektualinių gebėjimų vystymosi visuotinumu.

[103] Biheviorizmas yra elgesio psichologijos pakraipa, atsiradusi ir klestėjusi Jungtinėse Valstijose iki 1950 m., ir iki žlugdama buvo rimta kliūtis psichoanalizei įsitvirtinti šioje šalyje. Biheviorizmas iškėlė mintį, kad žmogaus elgesys grindžiamas principu stimulas–atsakymas. Tai tam tikras elgesio psichologijos variantas, o vadinama kognityvinė psichologija kalba ir apie vidinės veiklos modeliavimą. Dažnai biheviorizmas priskiriamas kognityvinei psichologijai, todėl kartais atsiranda šioks toks neaiškumas vertinant įvairias sroves.

[104] Ten pat, p. 28.

[105] Žr.: Michel Plon, *La théorie des jeux: une politique imaginaire*, Paris, Maspero, 1976.

[106] Gerard Edelman, cit. veik., p. 301. Žr.: Francisco Varela, *Connaître. Les sciences cognitives. Tendances et perspectives*, Paris, Seuil, 1989, ir Daniel Andler (red.), *Introduction aux sciences cognitives*, Paris, Gallimard, serija „Folio", 1992. Varela labai kritiškai vertina kognityvizmo sroves, kurioms jis priešina savo pažinimo koncepciją, mažai besiskiriančią nuo tų, kurių jis nepripažįsta. Beje, André Greenas atidžiai išstudijavo šiuos nesutarimus ir atskleidė kognityvizmo ramsčius, tačiau negalime jam pritarti, kai jis Lacano darbus priskiria kognityvizmui, struktūralizmą prilygindamas subjektyvumą atmetančiai logikos teorijai (*La Causalité psychique*, Paris, Odile Jacob, 1994). Taip pat sunku sutikti su Danieliu Widlöcheriu, kai jis, priešingai nei André Greenas, mano, kad kognityvieji mokslai ir Freudo pasąmonės teorija yra suderinami dalykai: *Les Nouvelles Cartes de la psychanalyse*, Paris, Odile Jacob, 1996.

Štai keletas iš kelių šimtų vadinamų „mokslinių" analizės pavyzdžių, siūlomų kognityvizmo šalininkų.

1996 m. pranešime, kuris iš dalies atkartoja ankstesnės knygos tezes, amerikiečių antropologas Lawrence'as Hirschfeldas[107] mėgina įminti tariamą mįslę: iš kokių pažinimo procesų amerikiečių baltųjų „rasės" vaikai perima vadinamą „kraujo lašo" taisyklę, jeigu visi gamtos, humanitariniai ir socialiniai mokslai rasės sąvoką yra išgują jau nuo 1950 m.[108] Ši visuotinai priimta taisyklė susieja įsivaizduojamą rasės sąvoką su grynai biologinio skirtumo pasireiškimu – odos spalva. Ji ir toliau suteikia galimybę gyvuoti tikėjimui, kad „rasė" – tai ženklas, įrašytas kūne odos spalvos variacijomis. Todėl „juodas kraujas", tekantis balto vaiko, gimusio iš mišrios santuokos, venomis, automatiškai jį daro nešiotoju nematomų negroidų požymių, kuriuos jis gali perduoti savo palikuonims, gimdydamas juodosios „rasės" vaikus.

Hirschfeldas atskiria dvi garsiosios taisyklės interpretacijas. Pirmoji yra „kategorinė" ir remiasi rasine, taigi rasistine, žmonių giminės koncepcija, antroji yra „biologinė" ir remiasi moksline mintimi, kad žmonių rūšis susideda ne iš rasių, o iš žmonių grupių, kurios fiziškai vienos nuo kitų skiriasi (juodieji, baltieji, azijiečiai ir t.t.).

Ginkluotas šia interpretacija ir visa šūsnimi testų Hirschfeldas suskirsto savo respondentus (baltuosius ir amerikiečius) į tris grupes: vaikai nuo 7-erių metų iki 11, vaikai nuo 11 metų ir suaugusieji. Kiekvienai grupei jis parodo du paveiksliukus, vienas jų vaizduoja „vienos rasės" poras, o antras – „mišrias" poras, kurias sudaro kartais baltas vyras ir juoda moteris, o kartais juodas vyras ir balta moteris. Paklausti, kokie bus šių porų palikuonys, visi respondentai, nepriklausomai nuo amžiaus, atsako, kad tos pačios rasės atstovų poros vaikai priklausys tai pačiai „rasei" kaip ir jų tėvai ir bus fiziškai panašūs tiek į vieną, tiek į kitą.

O paklausti apie mišrias poras atsako skirtingai. 7-erių metų vaikai, negalėdami nieko pasakyti apie fizinį panašumą, dažniausiai vis dėlto tvirtina, kad mišrios poros atžala priklausys tai pačiai „rasei" kaip motina. 11 metų vaikai, priešingai – mano, kad toji atžala fiziškai bus panaši į juodąjį gimdytoją (tėvą ar motiną), tačiau nepriklausys konkrečiai rasei. O suaugusieji mano, kad visi mišrių porų vaikai priklausys juodajai rasei, net jei bus panašūs į baltąjį tėvą.

---

[107] Lawrence A. Hirschfeld, *Race in the Making. Cognition, Culture and the Child's Construction of Human Kinds*, Cambridge, Mass., MIT Press, 1996; „La règle de la goutte de sang ou comment l'idée de race vient aux enfants", *L'Homme*, 150, 1999, balandis–birželis, p. 15–40.

[108] UNESCO oficialiu pareiškimu atsisakė šios sąvokos, pabrėždama žmonių rūšies pamatinį vientisumą ir atmesdama biologinius skirtumus kaip šalutinius reiškinius. Tarp pasirašiusiųjų buvo Claude'as Lévi-Straussas; žr.: *Race et histoire* (1952), Paris, Gallimard, serija „Folio", 1987.

Iš to Hirschfeldas daro išvadą, kad „kategoriškos" (rasistinės) kraujo lašo taisyklės versijos pasirinkimą lemia *sui generis* procesas, kuris pats savaime atsiranda vaikui augant ir tampant suaugusiu. Kitaip sakant, užuot paklausęs savęs, kodėl 7-erių metų vaikai *visuomet* labiau vertina motinišką galią, o ne fizinę išorę, kodėl nuo 11 metų vaikai pasirenka pusiausvyrą tarp dviejų polių (tėviško ir motiniško), o ne priklausomybę rasei, užuot mėginęs suprasti, kodėl suaugę baltieji amerikiečiai fizinius skirtumus priskiria rasėms, Hirschfeldas, remdamasis savo nieko neįrodančių testų šūsnimi, pasitenkina tvirtindamas, kad rasės suvokimas yra *natūralus* žmogiškojo pažinimo elementas. Todėl rasistinis požiūris yra neišjudinama ir visuotinė struktūra, nuo kurios priklauso politiniai ir kultūriniai individų pasirinkimai.

Dabar jau nesistebėsime, kad garsusis Fanny Hurst[109] romanas *Gyvenimo vaizdai*, kuris įkvėpė tokį eksperimentą, labiau nei perdėtai sudėtingas Hirschfeldo žargonas gali paaiškinti didžiojo amerikietiškojo kraujo lašo mito reikšmę. Nesileidžiant į jokius eksperimentavimus su įgimtu ar įgytu rasės pojūčiu, pasakojama apie tragišką likimą vienos baltosios moters, pasąmonėje persekiojamos nerimo dėl savo biologinio užterštumo; nenorėdama susidurti su pavojumi perduoti savo palikuonims nematomas nekenčiamos „rasės" stigmas ji pasirenka sterilizaciją kaip išsivadavimo iš identifikacijos fantazijų sprendimą.

Kodėl šis įsitikinimas tebegyvuoja nepaisant daugkartinio mokslinio paneigimo? Leiskite man prie šio klausimo ilgai nesustoti.

Lawrence'as Hirschfeldas kognityvinį mokslą pritaiko antropologijai, o Howardas Gardneris, amerikiečių psichoanalizės niekintojas, griebiasi tos pačios doktrinos, kad sukurtų tariamą „išskirtinumo mokslą". Vienoje savo studijų, pasirodžiusių 1997 m.[110], jis mėgina paaiškinti keturių garsių „asmenybių" – Mozarto, Freudo, Gandžio, Virginios Woolf – genijaus genezę, konstruodamas elgesio ir būdo tipologiją, kuri atrodo lyg būtų atėjusi tiesiai iš astrologijos ir tautų psichologijos mišinio. Pagal ją Mozartas yra Mokytojo prototipas, nes mentalinių sugebėjimų dėka sugebėjo „idealiai įvaldyti savo laikmečio žanrus", Freudas yra „pavyzdinis Kūrėjas", nes dėl savo tėvų meilės turėjo „puikias darbo sąlygas", o Gandis – Charizmatinio tipo pavyzdys, nes sugebėjo daryti įtaką pacifizmo priešininkams ir įtikino priimti savo idėjas. Pagaliau Virginia Woolf yra geriausias Savistabos įsikūnijimas, nes vaikystėje patyrusi prievartą sugebėjo pažvelgti į savo vidų, kad suprastų žmogiškąją giminę.

---

[109] 1933 m. išleistą romaną 1958 m. adaptavo Douglas Sirkas, kuris jį pakeitė iš pagrindų paversdamas prabangia holivudiška melodrama.

[110] Howard Gardner, *Les Personalités exeptionnelles. Mozart, Freud, Gandhi et les autres* (1997), Paris, Odile Jacob, 1999.

Remdamasis skaičiais ir sudarinėdamas schemas, grafikus ir visokiomis kitokiomis priemonėmis Gardneris kuo rimčiausiai konstravo savo bruožų psichologiją, kurios dėka manė galėsiąs paaiškinti įžymybių likimą, priešindamas juos paprastiems. Galima pasakyti, kad „mokslas", apie kurį čia kalbama, neturi nieko bendra su moksliniu požiūriu.

Kitas pavyzdys. Christopheris Frithas, anglų mokslininkas ir neuropsichologijos profesorius, mėgina aiškinti schizofrenijos[111] genezę ir teigia, kad schizofrenija „yra veiksmo užuomazgoje implikuotų procesų susilpnėjimas": motorikos sutrikimai iš dalies yra susiję su centrinės (cerebrinės) perdavimo kontrolės (*Central Monitoring system*) nusilpimu. Ši pamišimo forma, žinoma jau nuo neatmenamų laikų, nors Bleueris ją aprašė tik 1911 m., pasireiškia minčių, jausmų ir veiksmų nenuoseklumu (ar klivažu), prie kurio dar prisideda kliedesiai ir užsisklendimas savyje. Visus šiuos simptomus sieja *įtakos sindromas*, kuris verčia pacientą manyti, kad jo mintis ir veiksmus valdo išorinės demoniškos jėgos.

Anot Fritho, schizofrenija tėra „mentalizacijos" trūkumas, kurį sužadina silpni fizikiniai cheminiai procesai, neturintys ryšio su kliedesių, reikšmingos psichikos realybės dalies, atsiradimu.

Šių idėjų pasekėjai, kurių gausu tarp šiuolaikinių mokslinių laboratorijų tyrėjų, atrodo, nežino garsiosios istorijos apie pamišėlį, išeinantį iš klinikos ir tempiantį paskui save prie virvutės pririštą piltuvėlį. Geraširdžiam vartininkui, kuris paklausia, kaip laikosi jo šunelis, jis atsako: „Bet juk tai ne šunelis, tai piltuvėlis". Peržengęs slenkstį ir paėjęs kelis metrus jis atsisuka ir kreipiasi į savo daiktą: „Ei, Mirza, mes jį gerai apmovėm, ar ne?"

Visų šių teorijų bendras bruožas tas, kad jos skatina reakcinį ir nihilistinį požiūrį į žmonių giminę. Žinoma, juk beprasmiška yra kovoti su rasizmu, jei kalbame apie įgimtą, neuronuose įrašytą polinkį. Neverta ieškoti vieno subjekto, genialaus, talentingo ar paprasto, istorijos prasmės, jei jo likimą lemia būtinybė. Neverta domėtis mentalinių ligonių kalbų reikšmingumu, jei pamišimo paliestas subjektas tėra pažinimo invalidas: ar neužtektų gydant jį simptomus priskirti tai *DSV* kategorijai, kuri geriausiai atitinka jo elgesį, ir skirti tinkamus neuroleptikus? Daugiausia ką būtų galima padaryti, tai pamėginti įvairiausiais nurodymais įtikinti juos nekalbėti nesąmonių.

Nors tiesioginio ryšio tarp kognityvių mokslų vystymosi ir *DSV* atliekamo keturių didžiųjų dinaminės psichiatrijos modelių ardymo nėra, tačiau, viena ir kita vertus, remiantis tomis pačiomis prielaidomis, tuo pačiu metu

[111] Christopher D. Frith, *Neuropsychologie cognitive de la schizophrénie* (1992), Paris, PUF, 1996. Šia tema skaityti: Patricia Smith Churland, *Neurophilosophie. Vers une science unifiée du cerveau* (1985), Paris, PUF, 1999; Henri Grivois, Joëlle Proust (red.), *Subjectivité et conscience d'agir. Approches cognitives et cliniques de la psychose*, Paris, PUF, 1998.

buvo atliekama didžioji valymo operacija, kad iš klinikos ir universitetinio bei medicininio mąstymo būtų pašalintos visos subjektyvumo teorijos. Žinoma, akivaizdžiausiai buvo taikomasi į psichoanalizę, nes Freudo pasąmonės koncepcija buvo iš pamatų nesuderinama su naująja cerebrine mitologija.

Šiuo atžvilgiu psichoanalizės padėtis Amerikoje ryškiai skyrėsi nuo jos padėties Prancūzijoje.

Psichoanalizę nuo nacizmo išgelbėjo Freudo pasekėjai, 1930–1940 m. gausiai emigravę į Amerikos žemyną, tačiau jie sumokėjo didelę kainą: turėjo radikaliai pakeisti savo idealus, praktiką ir teoriją. Nuo pat amžiaus pradžios į psichoanalizę buvo žvelgiama kaip į individualią suklestėjimo teologiją: sveikame kūne sveika dvasia. Būdami labai pragmatiški amerikiečių terapeutai su įkarščiu puolė taikyti Freudo idėjas. Tačiau tuojau pat jie panoro *išmatuoti* seksualinę energiją, *įrodyti* gydymo veiksmingumą daugybe *statistinių duomenų* ir ištirti, ar jų konceptai empiriškai taikytini konkrečioms individų problemoms.

Tokiomis aplinkybėmis esant tokiai tendencijų samplaikai psichoanalizė už Atlanto tapo žmogaus prisitaikymo prie laimės utopijos įrankiu. Ji įsitvirtino ne tiek dėl mąstymo sistemos ar jai būdingų filosofinių klausimų, kiek dėl sugebėjimo padėti greitai išspręsti liberalios ir puritoniškos visuomenės seksualinės moralės klausimus. Jos dėka *nuodėmingas* žmogus nebebus pasmerktas savo aistrų pragarui, bet galės iš jų išsivaduoti; jos dėka jo daugiau nevaržys velniškas seksualumas, nes galės jo atsikratyti. O juk, kaip jau pabrėžiau, nėra nieko labiau svetimo froidiškajam mąstymui, kaip higienistų mintis, kad seksualumas esąs nesveikas ir kad normalus individas turi tai pripažinti, kad ištrintų iš savo sielos įgimtos nuodėmės žymę.

Freudo mokinys iš Vienos, amerikiečiu tapęs Fritzas Wittelsas šiai temai savo *Atsiminimuose* skyrė vieną labai racionalų skyrių: „Dirvožemis, kuriame psichoanalizė išdygo ir išaugo, sunaikintas šimtmečiui. Jos ateitis priklauso nuo Amerikos, tai reiškia, kad arba ateityje visai nebus psichoanalizės, arba ji klestės Amerikoje [...] Todėl tebūnie man leista išsakyti savo nuogąstavimus dėl jos ateities. Nuostabi Amerikos moksliškumo dvasia iki šiol daugiausiai susijusi su dimensijomis, matavimais ir svoriu, skaičiais ir statistika [...] Amerikiečiai gali suprasti (įsivaizduoti)[112] pačius aukščiausius pastatus, pačius ilgiausius akvedukus, pačius giliausius žemės plutos skilimus [...] Jie nori turėti brangiausius paveikslus didžiausiuose muziejuose ar turtingiausių žmonių pilyse. Tačiau jie ne tokie kvalifikuoti, kad galėtų moksliškai pažvelgti į iracionalų sielos pasaulį, jie jį arba atmeta, nes jis nemoksliškas, arba priima tik tipiškai amerikietiškos pseudomokslinės doktrinos forma, kaip Kristaus

[112] Autorė sakosi cituojanti prastą vertimą į prancūzų kalbą.

Mokslą, buchmanizmą[113], arba toliau į Vakarus paplitusias evangelikų doktrinas iš pamokslautojų baltais drabužiais lūpų."[114]

Trisdešimt metų plėtojant psichiatrijos nozologiją kaip cementas naudota psichoanalizė buvo galutinai išstumta: psichotropai ir kiti psichikos aiškinimo modeliai, pagrįsti *DSV-IV* arba naujomis cerebrinėmis mitologijomis, teikia greitesnius gydymo būdus tai garsiajai „netvarkai", kuri uždaro subjektą į elgesio simptomatologiją. Kaip gerai pastebėjo istorikas Nathanas Hale'is, amerikiečių antifroidizmo šalininkai, 1970–1990 m. kovodami su psichoanalize, patys naudojosi tomis pačiomis priemonėmis kaip ir amžiaus pradžioje Freudo entuziastai.[115] Jie taip pat siūlė vertinimus, įrodymus, veiksmingumo anketas: trumpai – visą eksperimentinį arsenalą, negalintį perteikti psichoanalitinės teorijos ir praktikos realybės.

Suvokdamas tokius kraštutinumus, Freudas ne kartą išsakė savo priešiškumą gana primityvaus antiamerikonizmo forma: „Tie primityvai, – pabrėžia jis 1928 m., – mažai tesidomi tokiu mokslu, kuris negali tiesiogiai būti pritaikytas praktiškai. Blogiausias amerikiečių bruožas yra tariamai plačios jų pažiūros, kurių dėka jie ima jaustis nepaprastai svarbūs ir pranašesni už mus, siaurų pažiūrų europiečius [...] Iš tikrųjų amerikoniškumas ir psichoanalizė taip prastai dera viena su kita, kad primena Grabbe'o palyginimą: atrodo lyg varna, apsivilkusi baltais marškiniais."[116]

Geriausiai šiandieninius scientistų kryžiaus žygius prieš psichonalizę reprezentuoja Adolfo Grünbaumo nuomonė. Pripažintas fizikas, filosofas, vėliau psichiatrijos profesorius Grünbaumas apie 1970 m. specializavosi antifroidizme. 1984 m. savo darbe „Psichoanalizės pagrindai"[117], kuris plačiai nuskambėjo už Atlanto, pasinaudodamas klasikiniu cerebrinės mitologijos šalininkų argumentu, priekaištavo Freudui, kad šis atsižadėjo *Eskizo* ir atsisakė psichoanalizę padaryti gamtos mokslu. Kad pagrįstų savo argumentus, Grünbaumas užsipuolė tris filosofus, kurie, jo nuomone, nesuprato Freudo darbų: Karlą

[113] Buchmanizmas pavadintas įkūrėjo Francko Buchmano, „Réarmement moral" autoriaus, vardu. Tai sektantiškas judėjimas, siekiantis „žmogaus regeneracijos".

[114] Fritz Wittels, cit. veik., p. 170–171.

[115] Žr.: Nahtan G. Hale, *Freud and the Americans. The Beginnings of Psychoanalysis in the United States 1876–1917*, t. I (1971), New York, Oxford, Oxford University Press, 1995, t. II: *The Rise and Crisis of Psychoanalysis in United States*, ir: *Introduction de la psychanalyse aux États-Unis. Autour de James Jackson Putnam* (Londres, 1968), Paris, Gallimard, 1978.

[116] Fritz Wittels, cit. veik., p. 150–151.

[117] Adolf Grünbaum, *Les Fondements de la psychanalyse* (Los Angeles, 1984), Paris, PUF, 1996. Šis autorius vėliau išleido ir šios knygos „pristatymą", kuriame atsako į darbui pateiktą kritiką. Šis pristatymas prancūziškai buvo išleistas dar prieš išleidžiant 1984 m. knygą. Jo pavadinimas buvo *La Psychnalyse à l'épreuve*, Paris, Éd. de l'Éclat, 1993.

Popperį, Paulą Ricoeurą ir Jürgeną Habermasą.[118] Pirmajam jis priekaištavo dėl tvirtinimo, kad psichoanalizė mokslo atžvilgiu yra „nepaneigiama", jai negalima taikyti neigimo principo, kaip kad kitiems gamtos mokslams. Antrąjį kritikavo dėl klaidingo požiūrio į Freudą. Pastarasis, norėdamas psichoanalizę padaryti mokslu, nesuprato, kad ji visuomet liks „gilumų hermeneutika", siejama su savirefleksijos metodika. Pagaliau trečiąjį Grünbaumas kaltino tuo, kad šis psichoanalizę pavertė eksperimentinio pagrindo neturinčia hermeneutika.

Apskritai Grünbaumas aršiai kabinėjosi prie filosofinio diskurso (Popperio, Ricoeuro, Habermaso), kuris tik mėgino kritikuoti froidiško scientizmo dviprasmybes arba vertino modelį, išbraukiantį subjektą iš mokslo srities. Kaip jau minėjau, Freudas jautė pagundą, nors 1896 m. *jos atsisakė*, psichoanalizę padaryti gamtos mokslu, pagal kurį pasąmonė taptų grynai smegenų funkcionavimo produktu. Tai, kad jis išsižadėjo šio projekto, nors apie tai visą laiką svajojo, žinoma, nereiškia, kad jis atsisakė padaryti psichoanalizę mokslo disciplina. Ir būtent dėl šios priežasties jo cerebrinės mitologijos kritika buvo daug moksliškesnė nei scientistų.[119]

Priešgyniaudamas tokiam filosofiniam diskursui, Grünbaumas manė, kad Freudo svajonės turi būti suprantamos paraidžiui. Tačiau, – sakydavo jis trumpai drūtai, – kadangi Freudas drįso atsisakyti tikrojo mokslo nė nesukonstravęs savosios mąstymo sistemos, tai visos jo koncepcijos dėl nemoksliškumo turi būti atmestos. Po to pagal visas griovimo taisykles jis ėmėsi visų psichoanalizės hipotezių: jos klinikiniai metodai tesąs paprastas sukčiavimas, paremtas placebo efektu; jos metapsichologinė sandara išduoda interpretacinio totalitarizmo programą, pagrįstą veiksmų ar minčių sutartine reikšme; pagaliau tie tarpmokykliniai ginčai yra ne kas kita, kaip tik intelektualiai nepripažintų grupelių fanatizmo išraiška. Grünbaumas priekabiavo tiek prie Freudo, tiek prie jo pasekėjų (Winnicotto ar Kohuto), kuriuos kaip ir mokytoją kaltino esant pseudomokslininkais.

Šis fizikas tendencingai naudojosi nuo 1952 m. Jungtinėse Valstijose atliekamais psichoanalizės vertinimo tyrimais. Šie tyrimai, kaip jau matėme[120], neleidžia spręsti, ar psichoanalizė yra pranašesnė už kitas psichoterapijas. Tačiau jie įrodo, kad bet kokios pakraipos psichikos gydymas yra labai veiksmingas (80% atvejų „pavyko"). Tai rodo, kad fanatiškas Grünbaumo antifroidizmas neturi jokio mokslinio požymio.

---

[118] Karl Popper, *Conjectures et réfutations. La croissance du savoir scientifique*, (New Jork, 1962), Paris, Payot, 1985; *Le Réalisme et le but de la science* (1893), Paris, Hermann, 1990. Paul Ricoeur, *De l'interprétation*, Paris, Seuil, 1965. Jürgen Habermas, *Connaissance et Intérêt*, Paris, Gallimard, 1976.
[119] Šia tema kalbama šios knygos trečiosios dalies 1-ame skyriuje.
[120] Žr.: šios knygos 1-ą dalį.

Ieškodamas eksperimentinio įteisinimo Grünbaumas sumalė į miltus garsųjį Freudo atvejį: žiurkių žmogaus, vardu Ernstas Lanzeris.[121]

Gydymo metu žiurkių baimę Freudas susiejo su Lanzerio pasakotais vaikystės prisiminimais. Pastarąjį tėvas buvo nubaudęs už masturbavimąsi. Komentuodamas šią vietą Grünbaumas įtarė, kad Freudas paciento kalbas suprato paraidžiui ir patikėjo šiuo vaikystės epizodu, kurio galbūt niekada ir nebuvo. Dar priekaištavo, kad žiurkių baimę nurodė kaip obsesinės neurozės priežastį. Apskritai jis kaltino Freudą išgalvojus interpretacinę sistemą, neatitinkančią jokios realybės.

Be abejo, galėtume Grünbaumui priešinti argumentus, paimtus iš kito Freudo vilkų žmogaus atvejo, tikroji paciento pavardė Sergejus Konstantinovičius Pankejevas.

Šios analizės metu, remdamasis savo paciento sapnu, Freudas atkūrė vieną paprastą sceną. Būdamas 18 mėnesių amžiaus Sergejus matė savo tėvus klūpančius ant baltos patalynės ir tris kartus santykiaujančius *a tergo*. Paklaustas po daugelio metų Pankejevas pareiškė, kad, be jokių abejonių, tokios scenos negalėjo būti, nes Rusijoje vaikai nemiegodavo tėvų kambaryje. Tačiau jis tuojau pat pridūrė, kad Freudo atkurta scena jam įgavo milžinišką tiesos vertę. Pagaliau pabrėžė, kad psichoanalizė buvo pirmas ir vienintelis gydymas, po daugelio apsilankymų klinikoje jam palengvinęs nerimą ir suteikęs prasmės gyventi.[122]

Pastarasis pavyzdys rodo, kad Freudas kartais gali sudėlioti įsivaizduojamą sceną, kad suteiktų pacientui galimybę suvokti savo istorijos reikšmingumą, tuo tarpu ankstesnis pavyzdys liudija, kad buvo atvejų, kai jo atkurta scena iš tiesų buvo.

Apie 1925 m. pačioje analizės pradžioje Marie Bonaparte pasakojo Freudui savo sapną, kur ji mato save gulinčią lopšyje, o šalia kažkas kopuliuoja. Interpretuodamas šį sapną Freudas kategoriškai tvirtino, kad ji ne tik *girdėjo* šias scenas, kaip ir daugelis tėvų kambaryje miegančių vaikų, bet *ir matė jas dienos šviesoje*. Būdama visiškai kitokio būdo nei Sergejus Pankejevas, Marie atmetė šį tvirtinimą ir paprieštaravo sakydama, kad niekuomet neturėjo motinos. Freudas ramiai išklausė ir priminė žindyvę. Norėdama rasti įrodymų, princesė nusprendė paklausti netikro savo tėvo brolio, kuris jos vaikystės lai-

---

[121] Sigmund Freud, „Remarques sur un cas de névrose obsessionnelle" (1909), leidinyje *Cinq Psychanalyses*, Paris, PUF, 1954, p. 199–261; *L'Homme aux rats. Journal d'une analyse* (Freudo pastabos, užrašė Elza Ribeiro Hawelka), Paris, PUF, 1974.

[122] Sigmund Freud, „À partir de l'histoire d'une névrose infantile", *O.C.*, XIII, Paris, PUF, 1988, p. 1–119. Muriel Gardiner, *L'Homme aux loups par ses psychanalystes et lui-même* (New York, 1971), Paris, Gallimard, 1981. Karin Obholzer, *Entretiens avec l'homme aux loups* (Hambourg, 1980), Paris, Gallimard, 1981. Šių dviejų atvejų įvairias interpretacijas skaitykite Élisabeth Roudinesco ir Michelio Plono *Dictionnaire de la psychanalyse*, cit veik.

kais namuose prižiūrėjo arklius. Aiškindama jam apie didelę mokslinę psichoanalizės galią ji privedė prie to, jog šis prisipažino seniau turėjęs ryšių su žindyve. Ji privertė senuką pasipasakoti, kaip jis dienos šviesoje mylėjosi su žindyve priešais Marie lopšį... Taigi ji iš tikrųjų matė ir paprastą seksualinį aktą ir oralinį.[123]

Šios klinikinės istorijos rodo, kad Freudas mokėjo atsieti mokslą ir tiesą. Kaip Sokratas jis aktualizuoja mintį, kad būtent per dialogą subjektas atranda tai, ką buvo išstūmęs giliai užmarštin: pirminę sceną tiek, kiek ji siejasi su jo egzistencijos pradžia ir lyčių skirtumais. Nesvarbu, ar ši scena buvo išgalvota ar ne, nes ji byloja apie atsiradimo struktūros, kuri suveda žmogų akis į akį su likimu ir jo troškimo tragedija, tiesą. Galime eiti ir toliau: šios scenos reikšmingumo jėga yra jos sukūrimas. O juk būtent šis atsiejimas (patikrinamas pagal gydymo užrašus ir pacientų liudijimus) yra nepriimtinas scientizmo šalininkams, kuriems intelektas yra daiktas, o pažinimas – tiesa. Dėl tokių priežasčių žmogaus elgesį jie suvokia kaip modelį, o smegenis kaip *cogito* produkuotoją.

Šitaip jie daro mokslinę klaidą. Vieninteliu subjektyvios tiesos įrodymu jie laiko eksperimentavimą, niekada neapčiuopdami skirtumo tarp gamtos ir žmogaus mokslų.

Akivaizdu, kad biologai ar fizikai prieš pradėdami darbą neprivalo atsiklausti geno, atomo ar molekulės nuomonės. O scientizmo ir cerebrinių mitologijų šalininkai elgiasi taip, lyg smegenų fiziologijai būtų galima uždavinėti klausimus kaip ir subjektui, kuris gali pasakyti tiesą apie savo būties išgyvenimus.

Norint suprasti, į kokią aklavietę atvedė toks mąstymas, pakanka pacituoti prancūzų psichiatrės ir psichoanalitikės Corinne Hamon žodžius: „Pas mane apsilankė viena jau seniai depresijos kankinama pacientė. Ją gydė visas pulkas bendrosios praktikos gydytojų. Mes pasikalbėjome, išrašiau jai antidepresantų. Jų poveikis pastebimas po penkių ar dešimt dienų. Tačiau jau kitą dieną jos vyras man paskambino norėdamas pasakyti, kad ji jaučiasi daug geriau. Pirmą kartą ji buvo išklausyta, ir taip jos depresija palengvėjo, be to, jai kilo apie save pačią klausimų, kokie anksčiau neateidavo į galvą".[124]

Grünbaumo fundamentalizmas vedė prie argumentavimo formų, kurios nepagrįstos fakto konstatavimu, panaikinimo. Dėl šios priežasties savo veikalo pabaigoje autorius ėmėsi abejotinos spekuliacijos suvedžiojimo tema. Norint suprasti jos prasmę, reikia gerai žinoti, kokia yra froidiško seksualumo problematikos esmė.

---

[123] Marie Bonaparte, *Cinq Cahiers écrits par une petite fille entre sept ans et demi et dix ans, avec leurs commentaires*, 4 t., 1939–1951, išspausdinti autorei; „Extraits du Cahier I", *L'Infini*, 2, 1983, p. 76–98.
[124] Žr.: *Le Nouvel Observateur*, „La science contre la psychanalyse", 1990, lapkričio 1–7 d., p. 27.

Jau kalbėjome, kad Freudo subjektyvios laisvės teorijos atsiradimą lėmė tiek XIX a. pabaigoje išplėtotų įvairiausių cerebrinių teorijų atmetimas, tiek atsisakymas aiškinti psichikos sutrikimų priežastis vien tik trauma. Šios aplinkybės lėmė 1897 m. įvykius ir garsųjį „lygiadienio laišką": Freudas atsisakė suvedžiojimo teorijos. Tačiau tuo metu, kai Jungtinėse Valstijose scientistų 1980 m. nukrypimai vedė prie Freudo pasąmonės modelio ardymo, kiti pamišėliai, šį kartą puritonai, užsipuolė kitą svarbią Freudo sistemos koncepciją – vaizduotės teoriją.

1980 m. Kurtas Eissleris, Sigmundo Freudo Archyvų (SFA) vadovas, ir Anna Freud nusprendė patikėti Freudo laiškų Fliessui leidybą amerikiečių mokslininkui, turinčiam puikų Tarptautinės psichoanalizės asociacijos (TPA) išsilavinimą, Jeffrey'ui Moussaieffui Massonui. Jis susipažino su Archyvu ir pateikė barbarišką interpretaciją, kurioje vyravo mintis, kad laiškuose slypi paslėpta tiesa, gėdinga paslaptis. Neturėdamas nė mažiausio įrodymo, jis teigė, kad Freudas savo suvedžiojimo teorijos atsisakė iš bailumo. Nedrįsdamas atskleisti pasauliui, kaip žvėriškai suaugusieji elgiasi su vaikais, Freudas išgalvojo vaizduotės sąvoką, kad galėtų paslėpti tikrąją neurozių priežastį – traumą, patirtą dėl seksualinės prievartos. Tokiu būdu jis tėra paprasčiausias klastotojas.

1984 m. Massonas šia tema išspausdina knygą *Paslėpta realybė*[125], kuri tapo vienu didžiausių XX a. antros pusės amerikiečių psichoanalitinių *bestselerių*. Šiame veikale prieš vaizduotės teorijos ortodoksus nukreipiamos revizionistinės[126] istoriografijos tezės. Be to, siekiama įrodyti, kad Freudo melagystės, tapusios priespauda pagrįstos galios sąjungininkėmis, iškrypusiai paveikė Ameriką: vyrai užvaldė moteris, suaugusieji – vaikus, prigimtinį polėkį – konceptas ir t.t.

Nepaisant stiprios daugelio feministinių judėjimų kritikos, trauminio suvedžiojimo tezė vėl tapo vienintele galimybe išsiaiškinti seksualumo, tapusio vėl brutaliu ir nepakenčiamu, mįslę. Kaip ir Massonas, garsioji advokatė Catharina MacKinnon parėmė mintį apie Freudo melagystes. Ji buvo seksualinio persekiojimo bylų specialistė ir siekė įdiegti principą, kad *visos moterys* vaikystėje ar būdamos jau suaugusios buvo vyrų seksualinės prievartos aukos. Norėdama subjekto pasąmonėje atrasti išstumtus suvedžiojimo pėdsakus, ji siūlė naudoti įvairias procedūras: inkvizicines apklausas, įtikinėjimus, hip-

---

[125] Jeffry Moussaieff Masson, *Le Réel escamoté*, Paris, Aubier-Montaigne, 1984. Šia tema skaityti ir Janet Malcolm, *Tempête aux Archives Freud* (1984), Paris, PUF, 1986.

[126] Revizionizmo terminą vartoja kai kurie amerikiečių tyrinėtojai, reikalaujantys Freudo teorijos pamatinių koncepcijų „peržiūrėjimo". Terminas nesusijęs su negacionizmu, neigiančiu dujų kamerų egzistavimą.

nozę, psichofarmakologiją ir t.t. Iš čia ir kilo tvirtinimas, kad seksualumas *pats* ir *visuomet* yra moters kūno išniekinimas. 1992 m. Juditha Herman išleido knygą, kuria apžvelgė isterijos istoriją, dar kartą įvertindama traumą. Pirmasis apie traumos pasekmes prabilo Charcot, tai buvo lyg prancūzų respublikonizmo atgarsis. Vėliau apie 1920 m., žlugus karo kultui ir išplitus pacifizmui, ši tema buvo plačiai nagrinėjama, kol pagaliau feministinio judėjimo dėka buvo įvertinta kaip traumuojanti seksualinė prievarta.[127]

Atmetus vaizduotės teoriją ir sugrįžus prie suvedžiojimo, kartu buvo grįžta ir prie pasąmonės, suvokiamos mentalinio automatizmo ir disociacijos terminais. Dėl šių priežasčių Amerikoje taip paplito „daugialypės asmenybės" sindromas, kad iš naujų *DSV III* ir *IV* terminų sąrašų dingo Freudo ir Bleulerio nozologija.

Daugialypės amenybės reiškinys, apibrėžiamas kaip tapatybės sutrikimas, labai paplito XIX a., o apie 1910 m. išnyko būtent tuo metu, kai antrosios dinaminės psichiatrijos ir Freudo neurozės koncepcijos dėka moterys, kurios dažniausiai ir sirgdavo, buvo vertinamos kaip visateisiai subjektai, o ne kaip seksualiai išnaudotos ir susiskaldžiusios sąmonės supančiotos fantazuotojos. Šis Henrio F. Ellenbergerio gerai aprašytas sindromas davė peno daugeliui literatūrinių pasakojimų. Kliniškai jis pasireiškė viena ar daug skirtingų asmenybių, koegiztuojančių viename subjekte ir galinčių valdyti kitas.[128]

1972 m. ši sąvoka išniro kaip praeito šimtmečio įdomybė. Per šešiasdešimt metų nuo 1920 m. buvo užregistruoti tik dvylika atvejų. Tačiau 1986 m. jau buvo priskaičiuota 6000 šį sindromą turinčių pacienčių. 1992 m. manyta, kad vienas asmuo iš dvidešimties kenčia nuo šios negalios, o visuose šiauriniuose amerikiečių miestuose ištisos klinikos pradėjo specializuotis gydyti šią naują epidemiją.[129]

Toks nesuprantamas šio sindromo paplitimas rodo naujų *DSV* redakcijų gerokai apkarpytą nozologiją. Pacientėms, sergančioms isterijomis ar psichozėmis, buvo diagnozuojama daugialypė asmenybė, nes klasifikacijoje daugiau nieko tinkamo nebuvo. Šis sindromas liudija apie tokį visuomenės modelį, kuriame moteris prilyginama seksualinio išnaudojimo aukai, besikankinančiai dėl nevilties atrasti savo tapatybę.

Tęsdami Massono darbą, amerikiečių revizionistai suniokojo ir Freudo doktriną, ir jį patį, vėl padarydami mokslininką demonišku, apkaltindami

[127] Catharina MacKinnon, *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*, Harward University Press, Cambridge, 1987. Judith Herman, *Trauma and Recovery*, New York, Basic Books, 1992.
[128] Žr.: Henri F. Ellenberger, *Histoire de la découverte de l'inconscient*, cit. veik.
[129] Šį fenomeną aprašė Ian Hacking, *L'Âme réécrite, étude sur la personnalité multiple et les sciences de la mémoire* (New Jersey, 1995), Le Plessis-Robinson, Synthélabo, 1998. Tačiau, jo manymu, šio reiškinio priežastys glūdi amerikiečių obsesijoje dėl vaikų patiriamos seksualinės prievartos, o ne kryžiaus žygiuose prieš Freudą.

neleistinais santykiais savo paties šeimoje. O 1981 m. Peteris Swalesas jau tvirtino, žinoma, be mažiausio įrodymo, kad Freudas turėjo seksualinių ryšių su žmonos seserimi Minna Bernays. Ji net pastojusi, o šis privertęs ją pasidaryti abortą.

Revizionistinė istoriografija, atsiradusi maždaug 1978 m., iš pradžių buvo labai kūrybinga. Save jai priskiriantys mokslininkai, besiskelbiantys garsaus istoriko Henrio F. Ellenbergerio pasekėjais, parašė nuostabių darbų: pavyzdžiui, Frankas Sulloway išleido monumentalų veikalą apie froidiško mąstymo biologines ištakas.[130] Šie istorikai visai pagrįstai suabejojo ar teisingi oficialiosios istorijos kanonai, paveldėti iš Ernesto Joneso, o ypač iš Kurto Eislerio, pagrindinio Sigmundo Freudo Archyvų (SFA), įkurtų po Antrojo pasaulinio karo ir saugomų Vašingtono Kongreso bibliotekoje (VKB), organizuotojo, teisingumu. Tačiau po poros metų pašėlusios kovos su Freudo šalininkais, revizionizmas tapo toks antifroidiškas, kad galų gale atsisakė mokslinių studijų ir fanatiškai puolė į idėjinius debatus.[131]

1990 m. sąlygomis kai kurių revizionistų hipotezės buvo tikras laimikis scientizmo šalininkams, nors šie su jomis ir nesutiko. Iš tikrųjų jomis buvo teigiama, kad trauma yra *matoma* žymė, tariamai įrašyta atmintyje, ir gali paaiškinti subjektyvius sutrikimus. Taigi esą galima sujungti klinikinę praktiką, siekiančią ištirti žmogaus smegenis ir rasti ten patologijos priežastis, ir priverstinį psichologinį gydymą, pagrįstą kartais hipnoze, kartais psichofarmakologija, suteikiant galimybę psichoanalizę pakeisti prisipažinimo technologija arba elgesio tipo simptomatologiniu vertinimu.

Paimkime du iš daugybės atvejų, bylojančių apie maniakiškus seksualinio piktnaudžiavimo ir daugialypės asmenybės paieškų mastus, nuo tada, kai žlugus komunizmui ir dingus bet kokiai atsvaros jėgai Amerikos visuomenė siela ir kūnu atsidavė scientizmui, liberalizmui ir sekso demonizavimui.

Pirmasis pavyzdys yra devyniolikmetės studentės, konfliktavusios su tėvu, istorija. Jos gyvenimas 1989 m. pabaigoje tapo tikra kalvarija. Dėl depresijos ir bulimijos, nes nekentė bananų, majonezo ir lydyto sūrio, simptomų, pritarus tėvams, ji nusprendė gydytis viename medicinos centre, skirtame pasiturintiems žmonėms. Patekusi į psichologo, atsakingo už santykius su šeima, ir psichiatro rankas, ji iš karto buvo priskirta „seksualiai išnaudotų" kategorijai. Šią diagnozę psichiatras nustatė remdamasis hipoteze, pagal kurią 80 atvejų bulimija yra vaikystėje ar paauglystėje patirtos seksualinės prievartos padarinys.

---

[130] Frank J. Sulloway, *Freud, biologiste de l'esprit*, cit. veik.

[131] Apie šį kraštutinumą Jungtinėse Valstijose rašė Paulis Robinsonas: *Freud and his Critics*, cit. veik.

Beje, ši prielaida visiškai neteisinga. Visi darbai apie bulimiją rodo, kad simptomai, priklausomai nuo atvejo sunkumo, būna psichinės, hormoninės ar genetinės kilmės. Jie pasireiškia įvairiomis aplinkybėmis depresyviems, isteriškiems, schizofrenijos kamuojamiems žmonėms, hipochondrikams, iškrypėliams ir t.t. ir tikrai neįrodo seksualinio piktnaudžiavimo fakto.[132]

Praėjus tam tikram gydymo laikui, mergina paminėjo neaiškius prisiminimus, kaip ją tėvas lietė, tačiau nieko tiksliau. Psichiatras, apsėstas noro surasti apčiuopiamų seksualinio piktnaudžiavimo įrodymų, nusprendė skirti savo pacientei tiesos serumą (natrio amitalį), kad galėtų ištraukti išstumtus prisiminimus. Narkotikų paveikta mergina nupiešė ekstravagantiškas scenas: vaikystėje jos tėvas ją prievartavo, vertė ją santykiauti su juo ir su šeimos šunimi. Pasidavę interpretaciniam kliedesiui abu terapeutai tvirtino, kad šie atsiminimai paaiškina pacientės pasišlykštėjimą majonezu, lydytu sūriu ir bananais. Šių trijų maisto produktų atsisakymas, sakė jie, yra simptomas, rodantis seksualinę prievartą.

Savo terapeutų pastūmėta mergina papasakojo „tiesą" motinai. Pastaroji išsiskyrė ir gavo vaikų globą, tuo tarpu tėvas, prislėgtas „atskleistos tiesos" ir gandų, apšauktas pedofilu, prarado darbą. Reikalas baigėsi teisme. Tėvas padavė skundą prieš terapeutus, jo brangiai apmokami advokatai sukvietė ekspertus, gydytojų, manipuliuojančių netikrais prisiminimais, medžioklės specialistus, kadangi tokie gydytojai sugriovė gyvenimą ne vienai dešimčiai tūkstančių amerikiečių šeimų. Ekspertizių ir kontrekspertizių dėka komisija įsitikino, dešimčia balsų prieš du, kad šis žmogus niekada neturėjo seksualinių ryšių su savo dukra. Tačiau pastaroji, motinos palaikoma, laikėsi savo žodžio. Teismas nubaudė psichiatrą ir psichologą didele bauda už „grubų aplaidumą" „be tikslo pakenkti".[133]

Be tikslo pakenkti: čia matome, kaip raganių mokiniai, apsišarvavę diplomais, persekiojami eksperimentavimo ir pamišę dėl seksualinio smurto, mano turį leidimą brautis į kito pasąmonę. Tokio pražūtingo atvejo, kuriame Freudo nustatytas skirtumas tarp realios traumos ir vaizduotės buvo galutinai ištrintas, rezultatas tas, kad nei pacientė, nei jos aplinka niekuomet nesužinos savo istorijos ir tiesos. Todėl ji liks sistemos, pagrįstos viktimologiniu kliedesiu ir scientistinės ideologijos supaprastinimu, auka.

Antroji istorija yra iš to paties laikmečio, tai jaunos moters, kuriai *DSV* pagalba buvo nustatytas daugialypės asmenybės sutrikimas. Kai ji patyrė seksualinę agresiją ir iškėlė bylą teisme, prokuroras teigė, kad ji turinti dvi-

[132] Žr.: Michelle Le Barzic ir Marianne Pouillon, *La Meilleur Façon de manger*, Paris, Odile Jacob, 1998.

[133] Žr.: Frédéric Filloux, „Échec aux manipulateurs du souvenir en Californie", 1994, gegužės 17 d. *Libération*, p. 20.

dešimt vieną asmenybę ir nė viena jų nedavė sutikimo seksualiniams santykiams. Tuomet teisininkai ir psichiatrai ėmė diskutuoti, ar skirtingos šios moters asmenybės sugebėtų liudyti, davusios priesaiką, ir ar jos turėjo savų seksualinių nuotykių. 1990 m. apkaltintas žmogus buvo pripažintas kaltu, nes trys aukos asmenybės liudijo prieš jį. Tačiau atlikus kontrekspertizę įvyko dar vienas procesas. Kai kurie psichiatrai tvirtino, kad iš tikrųjų moteris turėjo keturiasdešimt šešias asmenybes, o ne dvidešimt vieną. Taigi reikėjo sužinoti, ar šios naujos asmenybės taip pat liudytų proceso metu...[134]

Nuo to laiko Amerikos žemyne tokios bylos yra dažnos. Jos puikiai rodo, į kokį fanatizmą gali atvesti mintis, kad bet koks seksualinis aktas yra *savaime* nuodėmė, prievarta, trauma, o pasąmonė yra susiskaldžiusi instancija, nepaliekanti vietos subjektyvumui.

Nepaisant šių nukrypimų, niekuomet nereikia pamiršti, kad būtent Amerika, kurios Freudas taip nekentė, išgelbėjo psichoanalizę nuo nacizmo ir atnešė jai gražiausias šlovės valandas. Tarp kitko, juk geriausi darbai apie froidizmo istoriją ir patį Freudą buvo išleisti Jungtinėse Valstijose, apie tai byloja Peterio Gay, Carlo Schorske's, Nathano Hale'io, Yosefo Hayimo Yerushalmio ir daugelio kitų veikalai. Jokia kita šalis nebuvo taip susižavėjusi šiuo Vienos atradimu ir jokioje kitoje nebuvo tiek psichikos gydymo šalininkų. Ši aistra, be abejo, nesvetima ir antifroidiškam siutuliui, besivystančiam naujojo šimtmečio aušroje.

Baigdami šį skyrių grįžkime prie Adolfo Grünbaumo, pagrindinio scientizmo įkvėpto amerikiečių antifroidizmo atstovo. Savo veikale jis nesutinka nei su laisvo seksualinio elgesio šalininkais, palankiais pedofilams, nei su puritonais, kurie seksualinį aktą prilygina prievartai. Tačiau ne todėl, kad atskleistų keistą teorinį jų požiūrių artimumą, o todėl, kad priešintų jiems mintį, jog tik eksperimentavimai su skaičiavimais ir pavyzdžiais gali pasakyti, ar subjektai, vaikystėje patyrę seksualinę prievartą, suaugę yra labiau pažeidžiami, nei tie, kurie nepatyrė panašios dramos.

Grünbaumas nekreipia dėmesio, kokios prigimties yra prievartautų subjektų negalavimas palyginti su tais, kurie nieko panašaus nepatyrė ir kuriems gali, progai pasitaikius, pasireikšti gerokai ryškesni simptomai nei po seksualinio smurto. Akivaizdu, kad tokio pobūdžio požiūris, kai labiau siekiama išmatuoti psichikos būseną, nei suprasti jos specifinę reikšmę, neturi jokios mokslinės vertės, nes neatsižvelgiama į subjekto būsenos realybę.

Tačiau yra kai kas rimčiau: laikydamiesi vadinamo „objektyvaus" požiūrio pasmerktume save vienodai vertinti nusikaltimus (pedofiliją, žaginimus),

---

[134] Šią neįtikėtiną istoriją pasakojo Stuartas Kirkas ir Herbas Kuchinsas veikale *Aimez-vous le DSM?*.. cit. veik., p. 22.

pažeidimus (suaugusių kraujomaišą) ir paprastas neurozes. Tuomet scientistinis objektyvumas tėra širma slėpti mėgavimąsi bet kokių žmogaus ryšių su gamtos Dėsniais, taigi ir Draudimais, naikinimu.

Ar nereikės vieną dieną, norint patenkinti tokius svaičiojimus, uždaryti viename laboratorijos narve grupelę vaikų kartu su pedofilais, o kitame dar vieną grupelę, apsuptą nepriekaištingų auklėtojų? Ar neteks vėliau palaukti kelerius metus, kad būtų galima pastebėti skirtumus ir išmatuoti nukrypimus, o tuomet po daugelio svyravimų padaryti išvadą, egzistuoja traumos pasekmės ar ne.

4

Scientizmas Prancūzijoje

Prancūzijoje scientistinis priešiškumas psichoanalizei niekuomet nepasiekė tokio aršaus konflikto lygio. Pirmoje XX a. pusėje dažniausiai buvo puolamas froidiškasis „panseksualizmas", prilyginamas „teutoniniam" dekadansui. Naujosios doktrinos priešai mielai ją vadino „fricų mokslu" ir manė, kad ji negali perteikti lotyniškojo ar kartezianistinio genijaus subtilumo. Matydami tokią padėtį kai kurie pionieriai stengėsi „suprancūzinti" psichoanalizę. Pavyzdžiui, Eduardas Pichonas vienintelis mėgino šiam iliuziniam projektui suteikti kokį nors vientisumą. Priešingoje šovinistams pusėje esantys siurrealistai su André Bretonu priešakyje gynė savo prisirišimą prie romantiškos pasąmonės koncepcijos.

Šiaip ar taip, Prancūzijoje priešiškumas psichoanalizei neįgavo išskirtinai scientistinės formos, ši tendencija išliko menka, nepaisant visų psichologijos atstovų pastangų bet kokia proga atkreipti dėmesį į „neeksperimentinį" froidiško gydymo pobūdį. Kai dėl pačios doktrinos, tai Prancūzijoje ji buvo suvokiama ne kaip laimės ideologija, o kaip bet kokių mėginimų sunorminti subjektyvumą kritikos įrankis.

Po Antrojo pasaulinio karo panseksualizmo ir prancūziškumo tematika tapo nebemadinga. Psichoanalizės priešininkų ir šalininkų ginčai įgavo ideologinį, politinį ar filosofinį pobūdį. 1948–1956 m. laikotarpiu komunistų partijos aršiai puolama psichoanalizė tapo dar ir katalikų bažnyčios taikiniu. Vėliau, maždaug 1965–1970 m., išpuoliai liovėsi. Prancūzų komunistai, remdamiesi Louiso Althusserio[135] apmąstymais, peržiūrėjo savo nuostatas. O Katalikų bažnyčia buvo priversta leistis į kompromisą dėl to, kad tokia gydymo praktika labai paplito tarp kunigų. Tarp kitko, iš dalies Jacques'o

---

[135] Louis Althusser, *Écrits sur la psychanalyse*, Paris, Stock-IMEC, 1993.

Lacano mokymo dėka pagrindiniai ginčai vyko psichiatrijoje, kur dominavo psichoanalitinė klinika, ir tokioje aplinkoje, kur filosofai ir antropologai nuo Sartre'o iki Merleau-Ponty, nuo Lévi-Strausso iki Foucault ir Derrida Freudo koncepcijas laikė savo apmąstymų objektu.[136]

Taip galėjo prasidėti naujas humanitarinių mokslų pasidalijimas, kurio pagrindinis tikslas būtų išaiškinti froidiškąją pasąmonės sąvoką. Filosofams egzistencialistams kilo klausimų dėl nesąmoningo apsisprendimo ir subjektyvios laisvės suderinamumo, o struktūralistai siekė išsiaiškinti, ar instinktų pasąmoningumas gali būti apvalytas nuo biologijos ir įtrauktas į bendrają simboliškumo sistemų teoriją.

Šiuo laikotarpiu vienintelį prancūzų veikalą, lygiavertį Grünbaumo darbui – ir turėjusį nemažą pasisekimą – publikavo Pierre'as Debray-Ritzenas: *Froidiškoji scholastika*.[137] Vaikų psichiatras ir ligoninės gydytojas, Debray-Ritzenas laikėsi tokios pačios fanatiškos pozicijos prieš psichoanalizę, kaip ir jo amerikietis kolega. Mokslo vardu jis priekaištavo Freudui, kad šis atsisakė *Eskizo*, gamtos mokslų ir tapo naujosios hermeneutikos, vadinamos „scholastika", kūrėju. Isteriją laikydamas „neuronine" liga ir „dideliu maivymusi", o schizofreniją tik genetine anomalija, froidiškajai pasąmonei jis priešina kultūralistų *pattern*, o vaizduotės teorijai – traumos teoriją. Ir pagaliau jis pabrėžia, kad sapnai neturi jokios kitos prasmės, išskyrus terapeuto išgalvotą, skirtą pacientams mulkinti.

Nepasitenkinęs išvadinęs Freudą šarlatanu, Debray-Ritzenas ėmėsi Melanie Klein (laikydamas ją „pamišėle") ir René Spitzo. O siekdamas paaiškinti vaikų, paliktų prieglaudose, emocinius sutrikimus, nedvejodamas minėjo genetines priežastis. Priklausydamas prancūzų kraštutiniams dešiniesiems, konkrečiai Naujajai dešinei, Debray-Ritzenas savo scientistinį diskursą pagražindavo „morale": jis vienodai smerkė skyrybas, abortus ir judėjų-krikščionių religiją, kuri, jo nuomone, yra priešiška tikrojo materialistinio mokslo klestėjimui. Todėl jis rėmė įnirtingą ateizmą, pagrįstą pagonybės kultu.

Debray-Ritzeno argumentai sutapo su cerebrinio žmogaus šalininkų argumentais, tačiau jų politinis pagrindas nesutapo. Beje, vėlesnio laikotarpio antifroidiškuose judėjimuose – Jeano Pierre'o Changeux, Marcelio Gauchet ar prancūzų kognityvistų judėjime – nerasime tokio radikalaus Freudo darbų išnarstymo. Dažniausiai būdavo kritikuojama psichoanalitinė pasąmonės koncepcija. Tačiau Prancūzijoje viskas vyko taip, tarsi Freudas, kaip žmogus, būtų turėjęs neliečiamybę.

Scientizmo šalininkai ir psichiką redukuojantys į neuronus – nuo

[136] Žr.: Élisabeth Roudinesco, *Histoire de la psychanalyse en France*, cit veik. Ir Serge Moscovici, *La Psychanalyse, son image et son public* (1961), Paris, PUF, 1976.
[137] Pierre Debray-Ritzen, *La Scolastique freudienne*, Paris, Fayard, 1972.

Grünbaumo, Debray-Ritzeno iki Changeux – turi vieną bendrą bruožą: jie visiškai atmeta religiją. Šis ateizmas visiškai nepanašus, ir tai būtina pažymėti, į Freudo ar švietimo pasekėjų ateizmą. Jo neįkvepia ir Renesanso idealai. Tai greičiau tam tikra mokslo religijos rūšis, vedanti į akivaizdų obskurantizmą, nes neigia tai, kas žmoguje yra susiję su psichika, dvasingumu, įsivaizdavimu ar vaizduote. Taip apankama ir todėl mokslo diskursuose neįžvelgiama iracionalių dalykų. Šį požiūrį puikiai iliustruoja 1998 m. Changeux ir Ricoeurą supriešinęs dialogas.

Diskusijos metu Changeux kritikavo kreacionistų protestantų šalininkus. Pastarieji Darwino teoriją iškeitė į biblinį Genezės pasakojimą ir devintame dešimtmetyje jiems pavyko uždrausti dėstyti evoliucijos teoriją daugelyje Jungtinių Valstijų universitetų. Savo argumentuose Changeux neįtikėtinai supaprastintu būdu supriešina religiją ir mokslą. Jo akimis, iš vienos visuomet galima tikėtis reakcionistinių nukrypimų, o kitas visuomet laikysis pažangos idealo. Nesutrikdamas Ricoeuras pastebėjo, kad šios situacijos paradoksas yra tas, kad kreacionistai susilaukė daugelio mokslininkų palaikymo, o garsūs teologai stojo ginti evoliucionizmo.[138]

Skirtumas tarp prancūziškosios ir amerikietiškosios psichoanalizės situacijos gali būti aiškinamas ne mentalitetų skirtumu ar abiejų šalių ypatumais, bet *geopsichoanalize*[139] – tai yra froidizmo įdiegimo būdų dinamika, būdinga tik tam tikram pasaulio regionui. Čia reikėtų priminti, kad Prancūzija yra vienintelė šalis pasaulyje, kur visą šimtmetį egzistavo visos sąlygos, reikalingos sėkmingai psichoanalizės integracijai į visus kultūrinio gyvenimo sektorius, ir tai buvo pasiekta ne tik psichiatrijos, bet ir intelektualine veikla. Todėl šioje srityje egzistuoja *prancūziškoji išimtis*. Tai nepriklauso nuo kažkokio aukštesnio nacionalinio sugebėjimo, bet nuo ypatingos patirties.

Ši *išimtis*, susijusi su vienu iš didžiausių žmonijos istorijos įvykiu, *teoriškai* gali būti suvisuotinta. Būtent todėl daugelyje šalių ji buvo naudojama kaip oficialus demokratinių principų institucionalizavimo modelis. Jos šaknys siekia 1789 m. Revoliuciją, kuri moksliškai ir juridiškai įteisino protingą požiūrį į pamišimą, ir vėliau vykusią Dreyfuso bylą, kuri sudarė galimybes intelektualų klasei *įsisąmoninti save*.

Be 1789 m. Revoliucijos Prancūzijoje nebūtų psichiatrijos, gebančios integruoti Freudo atradimo universalumą, o be Dreyfuso bylos nebūtų buvę intelektualinio avangardo, sugebančio palaikyti Freudo pasąmonės sąvokos ardomąją reprezentaciją.[140]

---

[138] Jean-Pierre Changeux ir Paul Ricoeur, *La Nature et la règle*, Paris, Seuil, 1998, p. 240. Taip pat žr.: Dominique Lecourt, *L'Amérique entre la Bible et Darwin*, Paris, PUF, 1992.
[139] Šį terminą pasiūlė Jacques'as Derrida.
[140] Šią mintį išdėsčiau knygoje *Généalogies*, Paris, Fayard, 1994.

Šiuo atveju galima paklausti, ar 1963 m. Hannah Arendt[141] buvo teisi labiau vertindama amerikietiškąjį revoliucijos modelį nei prancūziškąjį, pabrėždama, kad pirmasis paremtas laisvės etika, o antrasis teikė pirmenybę lygybei. Net jeigu prancūziškas egalitarizmas privedė prie Teroro, laikinai atsisakydamas laisvės tautos kolektyvinės laimės naudai[142], galime konstatuoti, kad garsiajam amerikietiškajam laisvę iškeliančiam modeliui šiandien smarkiai kenkia tiek puritonizmas su liberalizmu, tiek ir scientizmas su komunotarizmu. O egalitarizmo atsikratęs prancūziškasis modelis, atrodo, teikia daugiau laisvės.

Būtent ši prancūziškoji *išimtis* varžo ir revoliucijos idealų atsisakymo šalininkus, ir elgesio žmogaus šalininkus. Ir vieni, ir kiti apgailestauja dėl garsaus prancūzų „atsilikimo", tikėdamiesi, kad vieną dieną smegenų mokslas įstengs nugalėti tariamus Freudo doktrinos archaizmus, net jei reikėtų atgaivinti senąsias (cerebrinės, paveldimosios ar automatinės) pasąmonės koncepcijas. Apgailestaujama slaptai viliantis, kad vieną dieną antikinio mąstytojo – sokratiško išminčiaus, vizijų poeto ar angažuoto filosofo – figūrą pakeis specialisto ar eksperto, kuriam pavesta apibrėžti neaprėpiamas pasaulio platybes, sumažintas iki to, kas akivaizdžiai matoma, figūra.

Žinoma, gali būti ir taip, kad ši išimtis jau nyksta tuo metu, kai Freudo doktrinos universalumas pamažu tirpsta dėl įvairių mokyklų partikuliarizmų. O norint ją atgaivinti, reikėtų iš naujo atstatyti švietimo Europą.

---

[141] Hannah Arendt, *Essai sur la Révolution* (1953), Paris, Gallimard, 1967.

[142] Prisimenama garsi Robespierre'o pranašystė: Mes žūsime, kadangi per žmonijos istoriją nesugebėjome rasti akimirksnio Laisvei sukurti.

TREČIA DALIS

PSICHOANALIZĖS ATEITIS

1

Mokslas ir psichoanalizė

Scientistai psichoanalizę visuomet vertino kaip hermeneutiką. Freudo doktrina anaiptol nekonstruoja žmogiškojo elgesio modelio ir tėra afektų bei troškimų *literatūrinio* aiškinimo sistema. Todėl derėtų ją arba išbraukti iš tikrųjų mokslų sąrašo, kaip ir kitas eksperimentų nevykdančias disciplinas, arba tokias sritis (antropologiją, sociologiją, istoriją, lingvistiką ir t.t.) pertvarkyti pagal „pažinimo mokslo", vienintelio galinčio suteikti joms „tikrojo mokslo" statusą, funkcijas.

Toks scientistinis žingsnis reikštų, kad būtų griežtai atskirti vadinami „tikslieji" ir „humanitariniai" mokslai. Pirmieji būtų pagrįsti visišku iracionalumo atmetimu, materialių įrodymų ir apčiuopiamų rezultatų produkavimu, o antrųjų, priešingai – bendras bruožas būtų nesugebėjimas nei paneigti daromų prielaidų, nei materializuoti rezultatų, kurie laikomi protavimo galiojimo įrodymu.

Tokia mokslo koncepcija veda prie absurdo. Jei reikia, pavyzdys mus dominančioje srityje – psichoanalizės šimtųjų metinių šventimo po Massono knygos pasirodymo istorija.

1995 m. gruodį, tuo metu kai Vašingtono Kongreso bibliotekoje buvo organizuojama jau seniai numatyta didelė paroda apie Freudą, bibliotekos direktoriui Jamesui Billingtonui, atsakingam už parodą Michaeliui Rothui ir rankraščių skyriaus vadovui Jamesui Hutsonui buvo adresuota peticija[143], pasirašyta keturiasdešimt dviejų nepriklausomų tyrėjų. Pasirašiusieji, tarp kurių buvo ir puikūs autoriai Phyllisas Grookurtas, Elke Mühlleitneris, Johannesas Reichmayras, Nathanas Hale'is ir kiti, kritikavo pernelyg „institucinį" būsimojo katalogo pobūdį ir reikalavo, kad jame būtų ir jų pačių darbai.

---

[143] 1995 m. liepos 31 d. atspausdintas dokumentas.

Norėdami paremti šį kolektyvinį ir pateisinamą žingsnį, du šios peticijos organizatoriai, kurių fanatizmą mes jau gerai pažįstame – Peteris Swalesas ir Adolfas Grünbaumas, – surengė spaudoje aktyvią kampaniją prieš Freudą, kaltindami jį seksualiai išnaudojus savo žmonos seserį ir buvus šarlatanu.

Parodos organizatoriams, pasibaisėjusiems tokia raganų medžiokle, teko atidėti parodą, nors daugelis amerikiečių žurnalistų ir intelektualų pareiškė priešiškumą šiai ekstremistinei pozicijai. Beje, dėl panašių priežasčių buvo anuliuota jau nemažai parodų. Viena jų buvo skirta vergų gyvenimui senosiose plantacijose, bet Kongreso bibliotekos juodaodžiai tarnautojai ją įvertino kaip „šokiruojančią" ir norėjo ištrinti „žeminančios" praeities pėdsakus. Ji buvo pakeista ir perkelta į Martino Liuterio Kingo biblioteką. Kita Smithsono instituto organizuota paroda apie *Enolą Gay* sukėlė protestų audrą, nes oro pajėgų veteranams pasirodė pernelyg palanki Hirošimos aukoms. Ją teko pertvarkyti ir pritaikyti idėjai, kad ta bomba buvo būtinas blogis.

Šiuo kontekstu prancūzų psichiatro ir psichanalitiko Philippe'o Garnier iniciatyva Prancūzijoje buvo parengta kita peticija, kritikuojanti ir inkvizitorius „ajatolas", ir Kongreso bibliotekos parodos organizatorius, nesugebančius parodyti savo valdžios. Pasirašyta aštuoniasdešimties skirtingų šalių, skirtingų tendencijų ir skirtingų tautybių intelektualų ar praktikų ši antroji peticija turėjo nemažą pasisekimą.[144] Ja buvo pabrėžiama, kad Jungtinėms Valstijoms gresia puritoniškas, komunotarinis ir persekiojimo pamišimas, skatinantis spaudimo grupes cenzūruoti didžiąsias kultūros institucijas.

Antifroidiškas Grünbaumo ir Swaleso puolimas marginalizavo kitus pasirašiusius ir paskatino akademizmą. 1998 m. Vašingtono Kongreso bibliotekoje atidaryta paroda pristatė tokį Freudą, kurio teorijos neturėjo daugiau jokios svarbos nei mokslui, nei tiesai: „Man nesvarbu, ar Freudo idėjos yra teisingos ar ne, – pabrėžė Michaelas Rothas. – Svarbiausia, kad jos giliai paveikė mūsų kultūrą ir tai, kaip filmų, meno, komiksų ar televizijos paveikti mes suprantame pasaulį."[145]

Taigi XX a. pabaigoje dėl griežto mokslo ir kultūros atskyrimo per iškilmingas šimtąsias psichoanalizės metines Vašingtone buvo pristatomas visiškai sausas, bekvapis ir beskonis Freudas, apsiribojant tik jo istoriniais, daugiausia (90) angliškai rašytais darbais. Trumpai tariant, iš įvairių gabaliukų buvo surinktas visiškai korektiškas ir depresyvios visuomenės kanonus atitinkantis Freudas.[146]

---

[144] Ši peticija, kurią rašiau kartu su Phillipe'u Garnier, buvo spausdinama leidinio *Les Carnets de la psychanalyse*, nr. 8, 1997. Apie polemikas šia tema žiūrėti *Le Monde* 1996, birželio 14 d.

[145] Pokalbis su Patricku Sabatier, *Libération*, 1998, spalio 26 d.

[146] M. Roth (red.), *Freud, Conflict and Culture. Essays on his Life, Work and Legacy*, New York, Knopf, 1998.

Tuo pačiu metu buvo aršiai užpultos ir tariamos humanitarinių mokslų diskurso skelbiamos „apgaulės".

1996 m. amerikiečių fizikas Alanas Sokalas, norėdamas susiimti su vienos „postmodernu" vadinamos teorinės srovės žargonu, iš įvairių gabalų sukurpė tekstą, kuriame suabejojo vakarų metafizinei kritikai priimtiniausiomis mokslo tiesomis. Kai jam pasisekė išspausdinti straipsnį su šia srove susijusiame žurnale *Social Text*, spaudai ir susidomėjusiems asmenims jis pareiškė, kad tai buvo pokštas, siekiant demaskuoti vadinamų humanitarinių mokslų, išdrįsusių pasinaudoti tiksliųjų mokslų koncepcijomis, be jokio supratimo apie jas, reliatyvizmą.[147] Tai sukėlė skandalą. Triumfo pastūmėtas Sokalas Prancūzijoje kartu su belgų fiziku Jeanu Bricmont išspausdino veikalą, kuriame daug prancūzų autorių pavadino apgavikais, iš jų ir Jacques'ą Lacaną, Gilles Deleuze'ą, Félixą Guattari, Michelį Serres'ą ir kitus.[148]

Ši knyga įdomi tuo, kad priešindami reliatyvizmui tariamai racionalų mokslinį diskursą, abu mokslininkai kūrė žargoną, lygiai taip pat nesuprantamą kaip ir tas, kurį jie peikė.

Jau pirmojo skyriaus pirmuosiuose keturiolikoje puslapių įvykdoma egzekucija Lacanui, jis labiau nei kiti mąstytojai kaltinamas tuo, jog kalba apie teorijas neturėdamas apie jas jokio supratimo, jog neteisėtai importuoja mokslines sąvokas, demonstruoja paviršinę erudiciją ir jaučia pasitenkinimą manipuliuodamas beprasmiais sakiniais.

O norėdami pagrįsti savo teiginius Sokalas ir Bricmont remiasi išties problemišku Lacano tekstu. Kalbama apie paskaitą, skaitytą 1966 m. spalį per Richardo Macksey, Eugenio Donato ir René Girardo organizuotą simpoziumą, vykusį Johnso Hopkinso universiteto Klasikinių kalbų centre, kur dalyvavo ir Lucienas Goldmannas, Jacques'as Derrida, Tzvetanas Todorovas, Jeanas Pierre'as Vernant ir kiti. Patekęs į tokią struktūralizmo šventę, kur pirmą kartą susirinko geriausi amerikiečių ir prancūzų universitetų dėstytojai, Lacanas labai jaudinosi, kad turės kalbėti tokiai auditorijai, ir „sukomponavo" savo tekstą. Nekalbėdamas angliškai paskaitą sugalvojo parašyti (o svarbiausia ir perskaityti) Shakespeare'o kalba. Jam pagelbėti buvo paskirtas padėjėjas, jaunas filosofas Anthony's Widenas, kuris simpoziumo metu netrukus sudejavo iš skausmo: jam buvo pavesta „išversti" susijaudinusio oratoriaus, kalbančio tai prancūziškai, tai „angliškai", kalbą...

---

[147] Reliatyvizmas yra toks kritinis požiūris, kurio esmė sistemiškai priversti suabejoti jau priimtomis tiesomis, net nepaneigiamais faktais, kad galėtų jiems priešinti mintį, jog kiekviena tiesa yra konstruojama priklausomai nuo dominuojančios kultūros. Artima revizionizmui ši srovė gali nuvesti iki absurdo. Įkvėpimo semiasi kritinėse ir dekonstruktyviose filosofijos, antropologijos ir psichoanalizės tezėse.

[148] Alan Sokal ir Jean Bricmont, *Impostures intellectuelles*, Paris, Odile Jacob, 1997.

1970 m. ši keista kalba buvo publikuota (angliškai) Baltimorės kolokviumo aktuose kaip parafrazė to, ką abiem kalbomis pasakė kalbėtojas. Jai buvo duotas beprasmis pavadinimas „Of Structure as an Inmixing of an Otherness Prerequisite to Any Subject Whatever" (Apie struktūrą kaip apie kitumo, einančio prieš bet kokią subjekto mintį, kad ir kokia ji būtų, imiksaciją[149]). Originalaus šios paskaitos teksto niekas nėra skaitęs ir šiandien nė vienas rimtas mokslininkas ja nesiremia, nors joje galima rasti keletą gražių pamąstymų apie laiką, mirtį ir Baltimorės vaizdus priešaušryje...

Kilusi diskusija buvo neįtikėtina: klausytojai kritikavo ne Lacano paskaitą, bet visus jo veikalus ir tai, kaip jis naudojasi logika ir matematika.

Sokalas ir Bricmont savo knygoje šią paskaitą pateikia kaip pavyzdį. Manydami, kad skelbtas tekstas yra reikšmingas (taigi „apgavystė") lakaniškasis žingsnis, išvertė jį iš anglų į prancūzų kalbą, kad galėtų cituoti šešis kartus po keturiolika eilučių. Po to pareiškė, kad Lacanas šiame tekste išplėtojo „pirmą kartą viešai savo topologijos tezes". Tai buvo grubi klaida: pernelyg užimti klaidų paieškomis abu autoriai nesugebėjo nei pasirinkti, nei deramai įtraukti į savo kontekstą veikalo, kurio nemokėjo nei skaityti, nei kritikuoti.

Lacanas domėjosi topologija jau nuo 1950 m. ir ne Baltimorėje, o 1965 m. savo paskaitoje „Mokslas ir tiesa"[150] pakeitė kryptį ir pirmą kartą naujai išdėstė savo mintis, kurias jau galima pavadinti „topologinėmis".

Nepaisydami to, jog neproporcingai daug vietos skyrė beprasmiam tekstui, atsiradusiam iš neįtikėtinos kalbos, Sokalas ir Bricmont, tęsdami klaidų paieškas, pervertė iš anglų į prancūzų kalbą fragmentą iš Lacano 1959 m. seminaro (apie *Hamletą*).[151] Nieko nežinodami apie Lacano veikalus, jie neteisingai tvirtino, kad prancūziška teksto versija neegzistuoja: akivaizdu, kad jie nežinojo, jog egzistuoja mašinraštinė versija. Beje, ir bibliografijoje minimas angliškas pavadinimas yra klaidingas.

Tokiomis aplinkybėmis Sokalas ir Bricmont, nesugebėdami įvertinti Lakano požiūrio į topologiją ir matematiką, nepastebi nei aiškių Lacano aklaviečių, nei tikrojo jo genijaus, netikriems tekstams priskiria klaidas, po to perskaito tikrų tekstų fragmentus tariamos apgavystės šviesoje. Jie apibendrina, kad šis apgavikas yra „pasaulietinio misticizmo" pranašas arba dar geriau – naujos religijos kūrėjas. Skaitant tokį veikalą, kur tekstų manipuliavimas ir neišmanymas leidžia sufabrikuoti įsivaizduojamas apgavystes, turime teisę paklausti, kas gi yra tikrieji apgavikai.

---

[149] *The Structuralist Controversy. The Languages of Criticism and the Sciences of Man*, Baltimore, The Jonhs Hopkins University Press, 1970, p. 186–200.

[150] Jacques Lacan, *Écrits*, Paris, Seuil, 1966.

[151] Jacques Lacan, *Le Séminaire. Livre VI, 1958–1959. Le Désir et son interprétation*, nespausdintas.

Tokioms scientistinėms kalboms, kurios peni mąstymo policinio norminimo didžiausius kraštutinumus, reikia priešinti visiškai kitokį mokslą: ne *M*okslą, kuris suvokiamas kaip dogminė abstrakcija ir užima Dievo ar represinės teologijos vietą, o griežtai organizuotus *m*okslus, įsitvirtinusius istorijoje ir suskirstytus pagal žinių produkavimo būdus. Pradedant Galilėjumi mokslas buvo apibrėžiamas kaip dėsnių, valdančių gamtos procesus, pažinimas, vėliau atsirado kitokių požiūrių, kuriems bendra tai, kad jie išvadavo žmogiškosios tikrovės nagrinėjimą nuo iš seno dominavusių vadinamų dieviškų mokslų, pagrįstų Apreiškimu. Todėl pradedant XVIII a. atsiranda daug sričių, taikančių skirtingo pobūdžio žinias, kurias galima suskirstyti į tris šakas: formalieji mokslai (logika ir matematika), gamtos mokslai (fizika, biologija) ir humanitariniai mokslai[152] (sociologija, antropologija, istorija, psichologija, kalbotyra, psichoanalizė).

Formalieji mokslai pagrįsti gryna spekuliacija, gamtos mokslai turi ir formalųjį ir eksperimentinį komponentą. Pirmųjų objektas yra pačių sudarytas, o antrieji turi išorinį, empirinius duomenis atitinkantį objektą. O humanitariniai mokslai skiriasi nuo dviejų pirmųjų tuo, kad jais siekiama suprasti individualų ir kolektyvinį elgesį pagal tris pamatinius kriterijus: subjektyvumą, simboliškumą, reikšmingumą.

Tačiau, kaip jau minėjome diskutuodami apie smegenis ir mąstymą, humanitariniai mokslai svyruoja tarp dviejų požiūrių. Vienu siekiama sunaikinti bet kokią subjektyvumo, simboliškumo ar reikšmingumo formą, o vieninteliu žmogiškosios tikrovės modeliu laikomi fizikiniai cheminiai, biologiniai arba kognityviniai procesai; kitas, priešingai – gina šias tris kategorijas, kaip universalias struktūras. Vienu žmogus vertinamas kaip mašina, kitu siekiama atskleisti žmogaus sudėtingumą, atsižvelgiant ir į biologinį kūną, ir subjektyvų elgesį intencionalumo arba egzistencinės patirties terminų (fenomenologija) pagalba, arba simboliškumo procesų (psichoanalizė, antropologija), kur pasąmonės mechanizmai postuluojami subjektui pačiam nesuvokiant, interpretavimo pagalba.

Tačiau šis gamtos mokslų ir mokslų apie žmogų atskyrimas nereiškia, kad tarp jų yra visiškas nepralaidumas. Gamtos mokslai dažnai nagrinėja individualius klausimus, o humanitariniai mokslai gali naudotis formaliaisiais ar eksperimentiniais komponentais, būdingais kitoms dviem mokslų šakoms.

Tarp kitko, kaip jau matėme cerebrinių mitologijų atveju, nė vienas mokslas nėra apsaugotas nuo nukrypimų, būdingų iracionaliam požiūriui.

---

[152] Šiandien daugiau sakoma socialiniai mokslai, kad būtų galima nurodyti humanitarinius mokslus ir skirti žmogaus mokslus, kurie įtraukia subjektyvumo matmenį, ir tuos kurie jį atmeta. Taip pat galima suskirstyti mokslus į dvi šakas: gamtos mokslai, kultūros mokslai. Apie tai skaitykite Max Weber, *Essais sur la théorie de la science* (Tübingen, 1951), Paris, Plon, 1965.

Nesename veikale[153] Gilles Gastonas Grangeris atskleidžia tris mokslo istorijai būdingus iracionalumo modalumus. Pirmasis pasireiškia, kai mokslininkas susiduria su kliūtimi – dogmatiškų, varžančių ir tuščių doktrinų visuma, valdančia epochos mąstymą. Tada jis turi įvesti naują modelį ir priversti suabejoti dominuojančiu, pasitelkdamas neįprastas temas arba pažvelgdamas į mokslo objektus visiškai naujai. Pavyzdžiui, į pasąmonę, pamišimą, beprotybę, moteriškumą, sakralumą, trumpiau tariant, į visa tai, ką Georges'as Bataille vadina heterogeniškumu arba prakeiktąja puse. Pasinaudojus iracionalumu galima vėl atgaivinti protą ir leistis užkariauti kito racionalumo.

Antrasis modalumas pasireiškia tuomet, kai mąstymas sustingsta į dogmą arba pernelyg varžantį racionalumą. Tuomet mokslas turi stumtis pirmyn prieš savo paties valią, kad pasiektų įtikinamesnių rezultatų. Neatmesdamas racionalumo jis pratęsia kūrybinį aktą, kuriam atsirasti įkvėpė naujų jėgų.

Trečiasis atsiranda, kai racionalumas sąmoningai svetimas mokslininkų ar kūrėjų mąstymo būdui. Tuomet mėginama šlietis prie netikrų mokslų ir požiūrių, sistemiškai atmetant dominuojančias žinias. Todėl sugrįžtama prie magijos ir religijos, siejamos su tikėjimu tuo, kas yra aukščiau, ar į nevaldomo *ego* galią.

Šie trys iracionalumo modalumai būdingi visiems mokslams, jų yra ir psichoanalizės istorijoje. Tačiau Freudas visuomet laikėsi dviejų pirmųjų.

Pirmajam momentui būdingas suvedžiojimo teorijos atsisakymas. 1887–1900 m. Freudas sukonstruoja naują seksualumo teoriją. Bendraudamas su Fliessu Freudas susipažįsta su *biologiniu iracionalumu* ir prieš įvesdamas kito racionalumą imasi pačių keisčiausių savo epochos teorijų.

Vėliau 1920–1935 m., kai doktrina jau buvo įtvirtinta, jis įvedė į psichoanalizės racionalumo šerdį abejonę, kad nugalėtų jai iš vidaus grėsusį pozityvizmą. Šis antrasis iracionalumo modalumas atsiranda pirmiausia mirties potraukio hipotezėje, kuri pakeičia visą jo mąstymo sistemą, o vėliau pasireiškia debatų apie telepatiją[154] forma. Tuomet Freudas pereina prie *spekuliatyvaus iracionalumo,* kuris vėliau jį atvedė prie kitų atradimų.

Mirties potraukio sąvoka kliniškai leidžia paaiškinti, kodėl subjektas pasąmoningai nuolat atsiduria skausmingose, ekstremaliose ar traumuojančiose situacijose, kurios primena ankstesnius potyrius. Antropologiniu požiūriu ji gali būti panaudota civilizacijos, nuolat susiduriančios su savęs naikinimo principais, negalavimo esmei apibrėžti. Nusikaltimai, barbariškumas, genocidas – tai aktai, kurie yra pačios žmonijos dalis, žmogaus savastis. Kadangi tai

[153] Gilles Gaston Granger, *L'Irrationel,* Paris, Odile Jacob, 1998.

[154] Terminą 1882 m. sukūrė anglų psichologas Frederickas Myersas (1843–1901), norėdamas įvardyti minties perdavimą per atstumą (ar minties transmisiją), galimą tarp dviejų psichinį ryšį turinčių asmenų.

įrašyta žmonių giminės šerdyje, jų apraiškų negalime išvengti nei individualioje kiekvieno subjekto, nei visuomeninės grupės veikloje, net jei būtų mėginama jas išrauti tariamo išorinio žmogaus gyvuliškumo vardu. Garsusis Bertholto Brechto terminas „šlykštus gyvulys" atėjo ne iš gyvūnų pasaulio, bet iš paties žmogaus, apsėsto vienintelės mirties potraukio jėgos, pačios akliausios, labiausiai kompulsyvios ir labiausiai užvaldančios.

Kitaip sakant Eichmannas Jeruzalėje nėra žmogiškumo neturintis monstras, o subjektas, kurio normalumas ribojasi su pamišimu. Todėl ir kyla siaubas, kai girdi jį sakantį, kad smerkia nacių sistemą, tačiau dar kartą pakartoja savo priesaiką tai pačiai sistemai, kuri jį pavertė bjauraus nusikaltimo sąmoningu ir paslaugiu įrankiu.[155] Stebėdami proceso vaizdus, gerai matome, kad jei blogio banalybė[156] ir egzistuoja, kaip tvirtina Hannah Arendt, tai ji reiškia ne įprastą elgesį, o žudikišką beprotybę anapus normos ribų. Nėra nieko labiau artimo patologijai, kaip iki kraštutinumo išpuoselėtas normos kultas. Puikiai žinoma, kad dažnai labiausiai pamišėliški, nusikalstami ir iškrypėliški poelgiai išlenda išorėn pačiose normaliausiose šeimose.

Šiuo atžvilgiu Freudo konceptualumas daug geriau nei Arendt paaiškinimai leidžia suvokti tokio Eichmanno logiką.[157] Kaip pabrėžia Claude'as Lanzmannas, ne bet kas gali tapti pamišėliu, kaip ir ne bet kas gali tapti naikintoju: „Eichmannas, be abejo, nebuvo smulkus valdininkėlis. Jo uolumas prieš žydus buvo beribis. Jis puikiai žinojo, kad daro neįtikėtino masto nusikaltimus. Visada galima pasakyti, kad blogis banalus, kad nėra nieko banaliau nei traukiniai, kuriais gabenamos aukos. Tačiau nusikaltimo organizatoriai ir vykdytojai suvokė ekstraordinarinį pobūdį to, ką jie daro."[158]

Eichmanno pamišimas – nacių, besinaudojančių mokslu kaip kliedesiu, kuriam suteikiama griežtos normos išorė, mąstymo atvaizdas. Nacių pasaulyje viskas atrodo suderinta, teisinga, logiška, padoru, tvarkinga, racionalu. Labiausiai pažengusio mokslo vardu, vienos moderniausių technologijų pagalba genocidui talkinti įgyvendinama įspūdingiausia normos inversija, kokią tik galima įsivaizduoti, nes ji turi normos išvaizdą. Ir visiškai nesvarbu, kad pastaroji neturi jokio ryšio su simboliškumo tvarka, kadangi tokiame pasaulyje svarbiausia yra proto naikinimą paversti norma. Tokia logika paaiškina Eichmanno ir jo vadų naikinimo „kančias": 1944 m. jie labiau rūpinosi, kaip racionaliai paaiškinti žydų naikinimą, o ne kaip laimėti karą prieš Sąjungininkus.[159]

---

155 Žiūrėti Rony Braumanno ir Eyalio Sivalio filmą *Specialistas*.

156 Hannah Arendt, *Eichmann à Jérusalem. Rapport sur la banalité du mal* (1963), Paris, Gallimard, 1966.

157 Taip pat žr.: Jacques Lacan. „Kant avec Sade" (1963), leidinyje *Écrits*, cit. veik., p. 765–790.

158 Claude Lanzmann, *L'Événement*, nr. 753, 1999, balandžio 8–14 d., p. 92.

159 Žr.: Raul Hilberg, *La Destruction des Juifs d'Europe* (1985), Paris, Fayard, 1988.

Būtent šį destrukcijos impulsą, kurį sustiprina gamtos jėgų technikos įvaldymas, turi galvoje Freudas, 1929 m. baigdamas savo veikalą *Civilizacijos negalavimas* perspėjamu sakiniu: „Žmonės, siekdami įvaldyti gamtos jėgas, šiandien nuėjo taip toli, kad jų pagalba gali lengvai vieni kitus sunaikinti. Jie tai puikiai žino, ir iš dalies tai paaiškina jų dabartinį sujudimą, nelaimės jausmą, nerimą."[160]

Psichoanalizės ir jos ištakų istorijoje telepatija priskiriama okultinių reiškinių kategorijai, ji kilusi iš neospiritualizmo judėjimo, suvienijusio stebukladarius, filosofus, magus ir mistikus, prasidėjusio XIX a. kaip reakcija į to meto Vakarų šalių universitetuose dėstomų dalykų pozityvizmą. Buvo siekiama į populiarų sinkretizmą, propaguojamą skirtingų sektų, sujungti temas, bendras Rytų ir Vakarų religijoms. Šio judėjimo tikslas buvo reabilituoti vadinamas okultines arba vadinamų oficialiųjų mokslų ir bažnyčios instituciją turinčių religijų atmestas žinias.

Tačiau, nors ir susiformavusi atskirai nuo oficialiojo pažinimo, psichoanalizė jėgų semiasi ne iš šio okultinio ar atmestų žinių naujo įvertinimo, bet iš racionalaus kažkada marginalizuotų reiškinių, pavyzdžiui, sapnų, pažinimo. Dėl šios priežasties visai suprantamas Freudo susižavėjimas telepatija.[161] Tai lyg kažkoks mokslui nepasiduodantis likutis, dėl jo Freudas polemizuoja tai su Ferenciu, tai su Jonesu. Kalbėdamas su pirmuoju, kurio tikėjimas, kad egzistuoja minčių transmisija, buvo tvirtas kaip plienas, Freudas nuolat keičia nuomonę, o baigdamas paaiškina šį reiškinį naudodamasis psichoanalizės koncepcijomis: jis jį įvardija kaip „minties perkėlimą" ir mano aiškinąs racionaliai. O kalbėdamas su Jonesu, kuris prašo Freudo atsisakyti polinkio į okultizmą ir taip išgelbėti doktriną nuo kaltinimų šarlatanizmu, tvirtina atsisakantis apriboti psichoanalizę pernelyg pozityvistiniu požiūriu.

Šis blaškymasis rodo, jog Freudas laikėsi tik dviejų pirmųjų iracionalumo modalumų. Mat jo doktrina turi pirminį paktą, siejantį psichoanalizę su švietimo filosofija, o kartu ir su protu grindžiamu subjekto apibrėžimu.

Visai kitoks nei šis požiūris trečiasis iracionalumo modalumas psichoanalizės istorijoje pasirodo dar Freudui būnant gyvam, kai psichoanalizė sugrįžta prie praktikų, neigiančių ir atsiradimo pakto galiojimą, ir jo anuliavimą. Šis

---

[160] Sigmund Freud, *Malaise dans la civilisation* (Vienne, 1930), Paris, PUF, 1971, p. 107. Antrasis vertimas pasirodė pavadintas *Malaise dans la culture*, O.C., XVIII, Paris, PUF, 1994, p. 245–333.

[161] Freudo tekstai apie telepatiją ir okultizmą: Sigmund Freud, „Psychanalyse et télépathie" (1921), O.C., XVI, Paris, PUF, 1991, p. 99–119; „Rêve et télépathie" (1922), taip pat p. 119–145; „Rêve et occultisme", leidinyje *Nouvelles Conférences d'introduction à la psychanalyse* (1933), O.C., XIX, Paris, PUF, 1995, p. 83–269, pavadinimu *Nouvelle Suite des leçons d'introduction à la psychanalyse*. Ta pačia tema skaityti Wladimir Granoff, Jean-Michel Rey, *L'Occulte, objet de la pensée freudienne*, Paris, PUF, 1983. Geriausias yra Jacques'o Derrida komentaras „Télépathie" (1981), leidinyje *Psyché. Invention de l'autre*, Paris, Galilée, 1987, p. 237–271.

reiškinys šiandien pastebimas kai kuriose psichoterapijos mokyklose, atsisakiusiose racionalaus psichikos aiškinimo minties.

Jei remsimės tuo, kas pasakyta aukščiau, atrodo, kad psichoanalizė yra tikrai mokslas apie žmogų. Ir nors Freudas visuomet linko įtraukti ją į gamtos mokslus, jis niekuomet neperšoko nė vienos pakopos ir galų gale išplėtojo labiau spekuliatyvų modelį, galintį atspindėti koncepcijas tiesiogiai nesusijusias su klinikine patirtimi. Šį modelį jis pavadino metapsichologija, kaip nuorodą į metafiziką, filosofijos šaką, nagrinėjančią spekuliatyvines temas, būtį ar sielos nemirtingumą. Į metapsichologiją, be kita ko, Freudas įtraukė pasąmonę, impulsus, išstūmimą, narcisizmą, ego, id.

Būtent todėl naujoji pasąmonės doktrina atitrūko nuo klasikinės psichologijos. Tai ar nederėtų, užuot kaltinus Freudą, kad jis atsisakė mokslo ar nieko neišmanė apie filosofiją, verčiau pasistengti suprasti, kokiu būdu metafiziką jis išverčia į metapsichologiją, kuriai randa ir interpretavimo sistemą, leidžiančią dekonstruoti[162] monoteistinės religijos ir vakarietiškos visuomenės pamatinius mitus? „Galima būtų iškelti sau uždavinį, – rašė jis, – laikantis šio požiūrio suskaidyti mitus, susijusius su rojumi ir prigimtine nuodėme, su blogiu ir gėriu, nemirtingumu ir t.t., ir išversti metafiziką į metapsichologiją."[163] Plati programa.

[162] Terminą dekonstrukcija įvedė Jacques'as Derrida. Žr.: šios knygos trečios dalies 4-ą skyrių.
[163] Sigmund Freud, *La Psychopatologie de la vie quotidienne* (1905), Paris, Gallimard, 1997.

2

Tragiškas žmogus

Dėl savo metapsichologinių ambicijų psichoanalizė įgijo specifinį statusą. Būtent jis leidžia supriešinti *tragišką žmogų*, tikrąjį šiuolaikinės sąmonės išbandymą, su *elgesio žmogumi*, apgailėtinu scientistiniu sutvėrimu, sutvertu smegenų-mašinos šalininkų. Šiam mokslininko megalomano padarytam monstrui psichoanalizė priešina Viktoro Frankenšteino, subjekto su jo sapnais ir utopijomis, kurio žudikiškas aistras riboja įstatymo sankcijos, likimą.

Tokią tragiško žmogaus struktūrą turi Edipas ir Hamletas. Sofoklio tironas priima savo likimą kaip bausmę, kuri jį padaro *kitu* nei jis yra, Shakespeare'o princas jį slepia giliai viduje, kaip *to paties* pasikartojimo figūrą. Atskleidimo tragedija, viena vertus, ir slopinimo drama, kita vertus: „Antikos herojus Edipas, – rašo Jeanas Starobinskis, – simbolizuoja pasąmonės universalumą, suvokiamą kaip likimas, o modernus herojus Hamletas parodo nuodėmingo subjektyvumo atsiradimą, sutampantį su epocha, kurioje pradeda irti tradicinis Kosmo įvaizdis."[164]

Jei Freudas būtų likęs priklausomas nuo neurofiziologinio modelio, jis nebūtų suaktulinęs didžiųjų literatūrinių mitų ir sukūręs žmogaus elgesio teorijos. Kitaip sakant, jei Freudas nebūtų naujai interpretavęs pamatinių pasakojimų, Edipas taip ir būtų likęs fikciniu personažu, o ne universaliu psichikos veiklos modeliu: nebūtų nei Edipo komplekso, nei vakarietiško *edipiško* šeimos organizavimo. Taip pat, jei Freudas nebūtų atradęs mirties potraukio, mes, be abejo, nesuvoktume tragiškų istorinių tikslų, su kuriais turi sugebėti susitaikyti moderni sąmonė, pasirinkimo. O psichologija būtų pasiklydusi hedonistiškai garbindama tapatybės galią, kad prastumtų į priekį visiškai ramų ir „teisingą" subjektą, uždarytą fizikinės cheminės psichikos modelyje.

Vienas svariausių prieš Freudo sistemą nukreiptų argumentų, kuriuos

---

[164] Jean Starobinski, „Hamlet et Freud", Ernesto Joneso leidinyje *Hamlet et Oedipe* (Londres, 1948), Paris, Gallimard, 1967.

pateikia Karlas Popperis ir jo pasekėjai, yra jos nefalsifikuojamas, nepatikrinamas, nepaneigiamas pobūdis. Negalėdama išjudinti savo pačios pamatų, psichoanalizė neatitinka kriterijų, kurie leistų jai patekti į mokslų pasaulį.[165] Tokia analizė viliojanti, bet ribota. Ji remiasi prielaida, jog egzistuoja neginčijama priešprieša tarp *mokslo* ir *pseudomokslų*. Tačiau toks atskyrimas neleidžia pamatyti nei ryšių, siejančių mokslą su scientizmu; nei iracionalių nukrypimų; nei racionalių žinių, kurių įgijimo metodai artimi mokslo metodams, statuso; nei subjektyvumo įterpimo į mokslų apie žmogų dirvą.

Kitaip sakant, norint suprasti, ką galima pavadinti racionalumu psichoanalizėje, reikia atitolti nuo šios prielaidos ir parodyti, kad teorijos moksliškumo kriterijus priklauso nuo jos gebėjimo sudaryti naujus aiškinamuosius modelius tiek, kiek ir nuo pastovaus sugebėjimo nuolat perinterpretuoti senus modelius, remiantis įgyta patirtimi.

Freudas nuolat taisydavo savo konceptus. Remdamasis savo klinikine patirtimi – daugiausiai gydant moteris – jis ne tik modifikavo seksualumo teoriją, bet ir iš pagrindų pakeitė visą savo doktriną, pereidamas nuo pirmojo topinio požiūrio (sąmonė, pasąmonė, priešsąmonė) prie antrojo (ego, superego, id), o vėliau nukaldamas mirties potraukio sąvoką.

Psichoanalizės, kaip mąstymo sistemos, dėka atsirado skirtingos teorinės srovės, kurios buvo didelių jos taisymų išraiška.

Nors visos šios srovės[166], teigiančios, jog remiasi klinikiniu metodu (psichoanalize), pagrįstu gydymu kalbėjimu, ir teorija, bendrai nurodančia seksualumą, pasąmonę ir perkėlimą, priklauso froidizmui, skirtumai tarp šių krypčių yra labai svarbūs. Jie žymi, kaip psichoanalizės istorija yra susipynusi su vėlesnėmis šios originalios Freudo sukonstruotos doktrinos interpretacijomis. Būtent todėl, kad pagimdė visas šias sudedamąsias dalis, froidizmas produkavo ir dogmą, ir jos kritikos sąlygas, oficialiąją istoriografiją, pagrįstą savo pačios kilmės idealizavimu (mokytojo pradininko garbinimu), ir mokslinę istoriografiją, gebančią dogmą peržiūrėti. Pagaliau, kaip ir visi kiti moksliniai atradimai, šis sukėlė pasipriešinimą, konfliktus, neapykantą ir revizionistines nuotaikas. Pats karščiausias antifroidizmas – nuo Grünbaumo iki Swaleso – taip pat yra froidizmo produktas.

Klasikinis froidizmas – tas, kurį išplėtojo Freudas Vienoje – remiasi dvigubu Edipo ir Hamleto modeliu: pasąmoninga kraujomaišos ir nusikaltimo tragedija, besikartojančia nuodėmingos sąmonės dramoje. Šios konfigūracijos šer-

---

[165] Karl Popper, *Conjectures et réfutations*, cit. veik. Popperis psichoanalizę prilygina marksistinei istorijos teorijai ir Alfredo Adlerio individualiajai psichologijai.

[166] *Dictionnaire de la psychanalyse*, cit veik., išvardytos šešios didžiosios mokyklos: annafroidizmas, kleinizmas, *Ego Psichology*, Nepriklausomieji, *Self Psychology*, lakanizmas.

dyje pamatinę vietą Freudas suteikia patriarchatui. Nors žino, jog jo amžius baigiasi. 1912 m. veikale *Totemas ir tabu* Freudas teigia, kad edipinės šeimos teorija yra pagrįsta mintimi, kad galima simboliškai atgaivinti negrįžtamai smukusią tėvystę. Freudo tėvas, kaip koks Wagnerio Votanas, yra kylančios moterų emancipacijos galios sugniuždyta ir sutriuškinta figūra.

Kitaip nei Bachofenas ir Weiningeris, Freudas niekada nepasidavė antifeminizmui. Nepriešindamas praeities ir dabarties, „gerojo patriarchato" ir galimų visuomenės feminizacijos, vadinamos „matriarchatu", pavojų, tėvo tironijos žlugimą jis laiko būtina demokratinės visuomenės atsiradimo sąlyga. Šiai tezei iliustruoti pasiskolina iš Darwino laukinės ordos mitą. Štai jo esmė. Primityviaisiais laikais žmonės gyveno mažomis ordomis, kiekvienas paklusdamas vieno pasisavindavusio pateles patino despotiškai galiai. Vieną dieną genties sūnūs sukilę prieš savo tėvą sunaikino laukinės ordos karaliavimą. Ėmęsi kolektyvinio smurto akto jie užmušė tėvą ir suvalgė lavoną. Tačiau po žmogžudystės ėmė atgailauti ir išsižadėjo savo piktadarystės, o vėliau įvedė naują visuomeninę tvarką, įvesdami egzogamiją, kraujomaišos draudimą ir totemizmą. Šis modelis būdingas visoms religijoms, monoteizmui taip pat.

Freudas sako, kad Edipo kompleksas yra ne kas kita kaip išraiška dviejų išstumtų troškimų (kraujomaišos troškimas ir troškimas nužudyti savo tėvą), būdingų dviem totemizmo tabu: kraujomaišos draudimas ir draudimas žudyti tėvą-totemą. Taigi jis yra universalus, nes reiškia du didžiuosius bet kurios žmonių visuomenės pamatinius draudimus.

Kitaip sakant, Freudas antropologijai pateikia dvi temas: dorovės įstatymo ir kaltės. Vietoje kilmės realus aktas: būtina žmogžudystė. Vietoje kraujomaišos siaubo – simboliškumo aktas: draudimo perkėlimas. Taigi kiekviena visuomenė pagrįsta karalžudyste ir gali išsilaisvinti iš žudikiškos anarchijos, jei po žmogžudystės ateina sankcija ir susitaikymas su tėvo simboliu.

Todėl knygą *Totemas ir tabu* galima skaityti greičiau kaip politinę, o ne atropologinę. Joje pateikiama demokratinės galios teorija, pagrįsta trimis būtinybėmis: įkuriamasis aktas, įstatymo įvedimas, despotizmo atsisakymas.[167]

Tarpukarį klasikinį Edipo modelį peržiūrėjo Melanie Klein ir anglų mokykla. Froidiškosios patriarchalinės šeimos koncepcijos, kur tėvo tironiškumo jau nebebuvo, įkandin ėjo kleiniškoji šeimos organizavimo vizija, iš kurios tėvas buvo tam tikra prasme pašalintas. 1924 m. Karlas Abrahamas peržiūrėjo Freudo teoriją apie seksualumo raidos pakopas ir įvedė mintį, kad subjektas modeliuojamas per savo įsivaizduojamus santykius su objektais. Taip buvo nutiestas kelias radikaliam froidiškojo požiūrio perversmui. Užuot aiškinus subjekto vystymąsi biologinėmis pakopomis, buvo siekiama atskleisti, kaip

[167] Žr.: Eugène Enriquez, *De la horde à l'État*, Paris, Gallimard, 1983.

organizuojama ankstyvoji vaizduotės veikla pagal santykių su objektu tipus.

1934 m. Melanie Klein visą klinikinę Freudo patirtį sutelkė į pačius objektus, išgyvenamus kaip gerus ar blogus, gluminančius ar tenkinančius, persekiojančius ar vertinančius ir t.t. Šiuo mostu vaikų psichoanalizę ji ištraukė iš auklėjimo srities, o suaugusiųjų – iš neurozės sferos. Ji neanalizavo vaikų per jų tėvus, kaip kad Freudas, ir neatsisakė gydyti vaikų iki 4 metų amžiaus, kaip to reikalavo Anna Freud, Melanie Klein tiesiog griovė visus barjerus, draudžiančius tiesioginį priėjimą prie vaikiškos pasąmonės. Ji sukūrė vaikų psichikos žodinei ir nežodinei veiklai reikalingą aplinką: žaislai, gyvūnai, kamuoliai, rutuliukai, pieštukai, plastilinas, maži baldai ir t.t.

Freudas pirmasis atrado žmoguje išstumtą vaiką, o Melanie Klein pirmoji atskleidė, jog vaikas *jau* nešiojasi išstumtą kūdikį. Archajiško ryšio su motina nagrinėjimas leido geriau suvokti psichozių kilmę, kurios paprastai kyla dėl destruktyvaus susiliejimo su motinos kūnu, išgyvenamo kaip persekiojantis objektas. Klasikiniam Edipo modeliui Klein pasekėjai priešina ikiedipinį modelį, grąžinantį nerimastingą didžiosios simbiozės su motina visatą: laukinį pasaulį, neprieinamą įstatymui, valdomą ne tėviško despotizmo, bet motiniško chaoso žiaurumo.

Taigi po Freudo tragiško žmogaus, draskomo neurotinių konfliktų ir poreikio susitaikyti su nuodėminga sąžine, atėjo Klein tragiško žmogaus vizija: subjektas ties pamišimo riba, iš vidaus draskomas savo paties vaizduotės, nors dar neįžengęs į konfliktą su išoriniu pasauliu.

Nuo 1934 m. tarp klasikinių froidininkų ir kleiniečių prasidėjęs teorinis ir klinikinis mūšis labai primena *Senųjų* ir *Moderniųjų* ginčus. Freudo sukurtas edipiškasis modelis atskleidė amžiaus pabaigos Vienos visuomenės, besikankinančios dėl savo pačios agonijos, gėdingo juslingumo ir atemporalumo, kultą.[168] Ne tik tėvas neteko autoriteto, Habsburgų monarchija grimzdo dėl savo arogancijos svorio, be to, atrodė, kad ir moterų kūnams grėsė galingas malonumų troškimo proveržis. O šie polinkiai kėlė didelį pavojų sunaikinti senąją sąstingio suvaržytą tvarką ir sudarė palankias sąlygas modernios valstybės institucijai, kurioje tėvo, simboliško darinio, vieta pamažu išnyktų.

Psichoanalizė atsirado būtent dėl šios tėviškos funkcijos nuosmukio ir kartu su Freudu pamėgino bent simboliškai reabilituoti smukusį tėvą naujos šeimos teorijos, kurios centre buvo Edipo figūra, pagalba. Ši teorija nėra praeities garbinimas, ji leidžia atsitraukusiam į privatumą subjektui išsilaisvinti iš senosios hierarchijos ir pasiekti laisvę.

Klein pakeitimams buvo būdinga Anglijos tarpukario visuomenės aplinka ir jie atspindėjo jos idealus. Tokioje demokratiškoje aplinkoje, kur moterų emancipacija buvo labiau pažengusi nei Vienoje, pamąstymai apie nepapras-

---

[168] Žr.: Carl Schorske *Vienne fin de siècle* (New York, 1981), Paris, Seuil, 1983.

tai svarbią motinos vietą auklėjant vaikus atrodė svarbesni už vieniškąsias pastangas restauruoti hipotetišką tėvo funkciją, kad ir simboliškai.

Šiuo požiūriu Klein modelis buvo „modernesnis" nei Freudo ir geriau sprendė problemas, kilusias dėl Vakarų visuomenės raidos XX a. antroje pusėje. Todėl psichoanalitinio judėjimo kontekstu šis modelis tapo tiek populiarus, kad tapo netgi pagrindine TPA rekomendacija tiek Europoje (išskyrus Prancūziją), tiek Lotynų Amerikos šalyse. Eidama kleinizmo pėdomis anglų mokykla įgijo dar didesnės įtakos visame pasaulyje dėl savo pagrindinių atstovų, būtent Donaldo Woodso Winnicotto, darbų klinikinės kokybės.

Kleinizmas apvertė visą psichoanalitinę teoriją remdamasis vaiku, besigrumiančiu su motinos galia, o *self Psychology* tezės, kurios buvo plėtojamos daugiausia Jungtinėse Valstijose, taip pat pradėjo klasikinio froidizmo peržiūrą. Už šių tezių, kurių pėdsakus galime aptikti daugelyje kitų froidizmo atšakų, nuodugnų parengimą turėtume būti dėkingi iš Vienos kilusiam amerikiečių psichoanalitikui Heinzui Kohutui. Kohutas buvo TPA narys, tačiau pasipiktinęs didžiųjų psichoanalitikų, kurie gydymą pavertė sustingusiu ritualu, konservatyvumu, pamėgino suteikti amerikietiškajam froidizmui, nuslydusiam į pragmatizmą ir dogmas, naujos jėgos.

Perėmęs Vienos tendenciją ir jos kleiniškuosius pakeitimus, jis atrado trečią kelią – subjektyvumo sutrikimus vertinti pagal santykių problemas, susijusias su visuomenės raida. Jo akimis, aš (arba *self*) tapo visų narciziškų investicijų objektu pasaulyje, kur didžiųjų patriarchalinių vertybių žlugimas skatina idealizuoti individualybę, panirusią į savo atvaizdo stebėjimą. Kilo mintis, jog Narcizo mitas geriau nei Edipo atspindi naująją civilizacijos negalią.

Kohutas konstatuoja, kad archajiškas subjekto trūkumas atsiranda dėl motiniško švelnumo stokos, ir todėl šis nesugeba tinkamai palaikyti santykių su kitais. Jausdamasis tuščias jis slepia savo sužalojimą po menkaverčio aš[169] (savo paties, arba *self*) išore. Kohuto manymu, subjektas rekonstruoja „grandiozinio aš" struktūrą per idelizuotą tėvišką *imago*[170]. Šitaip žiūrint Hamletas tampa narcizišku herojumi, kurio nusilpęs *aš* negali pasipriešinti savo atramos netekusios visuomenės tragedijoms.

Šis perėjimas nuo Edipo prie Narcizo aiškiai atskleidžia, kaip septinto dešimtmečio psichoanalizė siekia išspręsti subjektyvumo, pasidavusio individualizmui ir cheminėms medžiagoms, problemas. Žiūrėdamas į savo atvaizdo begalinę nelaimę šios *self* psichoanalizės tragiškas žmogus buvo galutinė

---

[169] Winnicottas kalba apie „netikrą *self*" veikale „Distorsion du moi en fonction du vrai ou du faux self " (1960), leidinyje *Processus de maturation chez l'enfant* (Londres, 1960), Paris, Payot, 1970. Psichoanalizės terminais ego yra pasąmonės psichinė instancija, o aš (arba *self*) yra įsivaizduojama savęs reprezentacija sau. Fenomenologijos terminais, tai po ego esanti asmenybės instancija.

[170] *Imago* yra pasąmoninga reprezentacija, leidžianti subjektui sukonstruoti savo santykių su tėvais įvaizdį.

išraiška susirūpinimo savuoju *aš*, kuris netruko nugrimzti į visuomenės, virtusios depresijos paradigma, nebūtį.

Perėmęs kleiniškuosius pakeitimus Jacques'as Lacanas ir pats siūlė peržiūrėti klasikinį Edipo modelį. Jau 1938 m. garsiame straipsnyje apie šeimos kompleksus[171], jis piešia niūraus vakarietiškos šeimos pasaulio paveikslą, kuriame atsispindi socialinės niekšybės, subjektyvi prievarta, konformizmas. Sakralumo tematika ir antiburžuazinis nihilizmas, įkvepiantys jo plunksną nesukliudė jam skeptiškai vertinti Spalio revoliucijos. Komunistų pastangas panaikinti šeimą jis laikė pražūtingomis. Tokia utopinė idėja, jo manymu, kėlė didesnį autoritarizmo pavojų nei šeimos įteisinimo reikalavimas.

Karo išvakarėse jis gynė Tocqueville'io įkvėpto pažangaus konservatyvizmo vertybes. Bet jis rėmėsi ir Georges'o Bataille bei Marcelio Mausso tezėmis, nors ir garbino kultą griaunantį froidizmą, kuris vienintelis galėjo tarnauti kaip mąstymo apie socialinius ryšius, apie vaizduotę, apie sakralumą ir apie subjektą įrankis.

Šiuo požiūriu Lacanas buvo labiau atsidavęs froidizmui nei Klein pasekėjai ar *self* psichoanalizės šalininkai. Norėdamas vėl įvertinti tėvišką funkciją, įkvėpimo Lacanas sėmėsi iš klasikinės Edipo tezės. Vėliau skaitydamas Claude'o Lévi-Strausso darbą *Elementariosios giminystės struktūros*[172] atrado teorinį pagrindą, leidžiantį šią funkciją suvokti struktūriškai. Atsisakydamas iš darvinizmo perimtos Freudo idėjos apie biologinį substratą ir remdamasis Saussure'o lingvistikos principais jis padaro kalbą pasąmonės sąlyga. Šia perspektyva galutinai išplėtoja naują topinį požiūrį (simboliška, įsivaizduojama, realu) ir nominacijos teoriją. Nušalintas, pažemintas, sumenkintas tėvas, kankinęs amžiaus pabaigos Vakarų sąmonę, Lacano dėka vėl pasirodė nešinas nauja kalbine jėga. Tam tikra prasme jis buvo rekonstruotas Tėvo Vardo[173] konceptu, tačiau turėjo tik įvardijimo galią, kol naujų šeimos organizavimo formų socialinėje realybėje pamažu suiro.

Be jokios abejonės, Lacanas buvo didžiausias XX a. antros pusės froidizmo teoretikas. Jo tragiško žmogaus koncepcija kilo tiesiogiai iš Frankfurto mokyklos. Iš Kojève'o, vėliau ir iš Adorno bei Horkheimerio[174] jis perėmė švietimo amžiaus kritikos ir istorijos negatyvizmo tematiką. Tokiu būdu jis įleido į psichoanalizę vokiečių filosofijos tradicijų dvelktelėjimą. Šiuo pakeitimu pran-

---

[171] Jacques Lacan, *Les Complexes familiaux* (1938), Paris, Navarin, 1984.

[172] Claude Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires de la parenté* (1949), Paris, Mouton, 1967.

[173] Šis terminas, kuriuo Lacanas apibūdina tėviškosios funkcijos signifikantą, pirmą kartą kaip konceptas pasirodė 1956 m. *Le Séminaire, livre III, Les psychoses (1955–1956)*, Paris, Seuil, 1981. Žr.: Elisabeth Roudinesco, *Jacques Lacan Esquisse d'une vie, histoire d'un système de pensée*, cit. veik.; ir Erik Porge, *Les Noms du père chez Lacan*, Toulouse, Érès, 1997.

[174] Max Horkheimer ir Theodor Adorno, *La Dialectique de la raison* (1944), Paris, Gallimard, 1974.

cūzų žemėje sukėlė tokį perversmą, apie kurį Freudas, žmogus, sukūręs savo teoriją pagal biologinį modelį ir atsisakydamas atsižvelgti į filosofinį diskursą, niekuomet nebūtų ir pagalvojęs.

Perinterpretavęs Edipo modelį pagal struktūrinę antropologiją, Lacanas, kaip minėta, iš tėvystės padarė simbolišką konstrukciją. Kaip tokia, o ne dėl kokios savo gamtinės esmės, jo akimis, ji tapo tokia pat universali kaip ir šeima.

Šiuo požiūriu Lacanas pritarė Lévi-Straussui, kuris 1956 m. rašė: „Šeima egzistuoja iš tikrųjų visose žmonių visuomenėse, netgi tose, kurių seksualiniai ar auklėjimo papročiai labai skiriasi nuo mūsiškių. Po penkiasdešimties metų tvirtinimo, kad tokia šeima, kokia žinoma moderniosioms visuomenėms, yra tik neseniai atsiradusi po ilgo ir lėto vystymosi, dabar antropologai linksta manyti priešingai, kad šeima, pagrįsta daugiau ar mažiau ilgalaike ir socialiai priimtina vyro, moters ir jų vaikų sąjunga, yra universalus reiškinys, egzistuojantis bet kokio pobūdžio visuomenėje."[175]

Įvairių psichikos organizacijos modelių atsiradimas puikiai rodo, kad psichoanalitinė šeimos ir seksualinės tapatybės koncepcija vystosi priklausomai nuo Vakarų visuomenių pokyčių.

Po mėginimų įvertinti klasikinį trikampį, kuriame jau silpstantis tėvas vis dėlto užėmė pirmaujančią vietą, Melanie Klein peržiūrėjo Freudo modelį suteikdama tiksliai apibrėžtą vietą motinai. O Lacanas jos viešpatavimą įamžina, suteikdamas moteriai neribotą galią. Dėl savo malonumų, pasak Lacano, ji yra „beribė", o dėl motinystės ji turi didelę galią vaikui ir tėvui.

Taigi Lacano teorija primena idealą, pagal kurį moteris, pasiekusi neribotą laisvę, kontracepcijos dėka pati gali spręsti, gimdyti jai ar ne, su vyro sutikimu ir be jo. Iš čia ši nekontroliuojama galia, kuri leidžia atimti iš tėvo teisę savintis giminės pratęsimo procesą.

1957 m. komentuodamas vienos amerikietės dirbtinio apvaisinimo *post mortem* vyro užšaldyta sperma atvejį, Lacanas, be kita ko, numatė, kad galų gale toks motinystės visagališkumas vieną dieną gali pavirsti fetišu: „Apibendrinkite patys: pradėdami nuo tos akimirkos, kai pasukome šiuo keliu, ir po šimtmečių mes galėsime moterims daryti vaikus, kurie bus tiesioginiai šiandien gyvenančių genijų vaikai, kruopščiai užkonservuoti iki tam tikro laiko mažuose indeliuose. Tokia dingstimi kai kas iš tėvo atimama ir gana radikaliai – kyla klausimas, kaip, kokiu būdu, kokiomis priemonėmis vaiko psichikoje įsirašys protėvio, kurio vienintelis atstovas ir nešėjas bus motina, žodžiai.

[175] Claude Lévi-Strauss, „La famille" (New York, 1956), leidinyje Claude Lévi-Strauss, *Textes de et sur Claude Lévi-Strauss réunis par Raymond Bellour et Catherine Clément*, Paris, Gallimard, serija „Idées", 1979, p. 95.

Kaip ji privers kalbėti uždarytą konservų dėžutėje protėvį?"[176]

Universalaus modelio šeima kaip konkreti giminystės, t.y. sąjungos ir giminės pratęsimo struktūros, išraiška yra nesuardomas vienetas. Ji yra normos šaltinis, tačiau kartu – tai gerai žinome iš psichoanalizės – ir visų formų psichikos patologijų šaltinis: psichozių, iškrypimų, neurozių ir t.t. Todėl neverta nerimauti dėl jos ateities, kaip kad kartkartėmis daro moralistai ir įvairių religijų atstovai, kurie bijo, kad jos nesunaikintų skyrybų daugėjimas.

Įvairios laisvos sąjungos ir naujai sudarytos šeimos formos rodo, kad šis modelis ir toliau gyvuoja nuolat atsinaujinančiais būdais. Apie jos patrauklumo jėgą byloja tai, kad tie, kurie anksčiau neturėjo galimybės sudaryti santuokos (homoseksualai), nuo šiol nori tuoktis, kaip ir įsivaikinti vaikus.

Šių dienų psichonalizė, susidūrusi su tokiu homoseksualių porų troškimu turėti vaikų, nežino kaip į tai deramai atsakyti.[177] Tiesiai pasakius, kol homoseksualumas buvo laikomas degeneracija, klausimas apie jo įtraukimą į normą nebuvo rimtai svarstomas. Tačiau nuo tada, kai Freudas atsisakė priskirti tai ydoms ir pavadino iš biseksualumo kilusia seksualine pakraipa, atsivėrė kelias visiems tiems klausimams, kurie dabar ir keliami.

Tačiau Freudo pasekėjai, būtent Ernestas Jonesas ir Anna Freud, buvo linkę vertinti homoseksualumą kaip seksualinę patologiją, kuri gerai gydant gali būti „išgydyta". Todėl tuščias mėginimas homoseksualus padaryti heteroseksualais baigėsi visiška nesėkme. Nepaisydama patirties, TPA valdyba, paklusdama 1921 m. nutarimui, atsisakydavo į savo gretas oficialiai priimti praktikus homoseksualus. Todėl gerokai atsiliko nuo besivystančių papročių ir įstatymų ir nuo kitų psichoanalitikų asociacijų (būtent Lacano), kurios jau seniai pasmerkė bet kokią diskriminacijos formą.

Jei nuo šiol homoseksualumas iš dalies ir psichoanalizės dėka nėra laikomas seksualiniu iškrypimu, yra pakankamai priežasčių manyti, kad ir kiti „nenormalūs" greitai taps nepaklusniu *tragiško žmogaus* idealu[178] užimdami vietą tų, kurie jau bus priskirti normai: viengungiai be vaikų (homoseksualūs ar heteroseksualūs), zoofilai, sumoteriškėję homoseksualai, pasileidėliai, prostitutės (vyrai ar moterys), transvestitai, transeksualai ir t.t.

Todėl pirmiausia reikia pagalvoti ne apie teisėtą homoseksualų reikalavimą imtis tėvystės ar motinystės, pasinaudojus įvaikinimo teise, bet apie tai, kas bus rytojaus šarliusai ir oskarai vaildai.

---

[176] Jacques Lacan, *Le Séminaire, livre IV (1956–1957)*, Paris, Seuil, 1994, p. 375–376. Remsimės Roberto Badintero ir Françoise Héritier diskusija, *Le Débat*, 36, 1985, rugsėjo 4–14 d., p. 27–33. Taip pat žr.: Françoise Héritier, *Masculin/Féminin. La pensée de la différence*, Paris, Odile Jacob, 1996.

[177] Keletas praktikų drąsiai ėmėsi spręsti problemą. Tai Geneviève Delaisi de Parceval, kuri parašė įžangą Érico Dubreuil knygai *Des parents du même sexe*, Paris, Odile Jacob, 1998.

[178] Žr.: Michel Foucault, *Les Anormaux*, cit. veik. Ir Didier Eribon, *Réflexions sur la question gay*, Paris, Fayard, 1999.

3

Universalumas, skirtumas, perkėlimas

Psichoanalizės parengti modeliai vystosi priklausomai nuo visuomenės, kuriai yra taikomi, pokyčių, tačiau kartu ir atsilieka nuo jos.

Daugelyje šalių, kur psichoanalizė prigijo, nepaisant emancipacijos judėjimų pasiektos pažangos, moterys, pavyzdžiui, vis dar tampa nelygybės, pažeminimo aukomis ir menkai atstovaujamos aukštuosiuose politinės galios sluoksniuose, būtent Prancūzijoje. Be to, kai kurie moralinio ir religinio dorovingumo atstovai dažnai pašiepia teisę į kontracepciją ir abortus. O tose šalyse, kur psichoanalizė neprigijo, padėtis yra blogesnė, nes moterys (kaip, beje, ir homoseksualai) nėra laikomos net visaverčiais subjektais.

Aš jau turėjau progos parodyti, kad Freudo ir psichoanalitinio judėjimo idėjoms įdiegti yra būtinos nekintamos sąlygos[179]: viena, psichiatrijos žinių kaupimas, tai yra požiūris į pamišimą konceptualizuojant psichikos ligos sąvoką, atmetant bet kokią mintį apie dieviškos kilmės apsėdimą, ir kita – tai teisinės valstybės, galinčios užtikrinti laisvą žinių perdavimą, egzistavimas.

Tačiau kaip rodo isterijos paradigmos atsiradimas XIX a. pabaigoje, konceptualizavimas keičiasi atsižvelgiant į naują požiūrį į moters kūną. Kitaip sakant, kad egzistuotų psichoanalizė, o racionalumas nuverstų nuo sosto karaliaujančią mintį apie apsėdimą, būtina, kad moterys užginčytų dominuojančias formas, varžančias jų subjektyvumą. Psichoanalizės ištakose visuomet galima rasti moterį ir viskas vyksta taip, lyg toks moters pasirodymas buvo reikalingas užbaigti universalaus subjektyvumo pakeitimą.

Kai kuriose totalitarinės diktatūros (nacizmo / komunizmo) šalyse bei islamiškuose ir bendruomeninės ar gentinės santvarkos pasaulio regionuose froidizmas neprigijo ar išnyko ne dėl „mentaliteto", o todėl kad nebuvo vienos iš minėtų arba ir abiejų sąlygų (psichiatrijos žinių ir teisinės valstybės).

[179] Elisabeth Roudinesco, *Généalogies*, cit.veik.

Čia reikėtų pažymėti, kad karinės diktatūros nesukliudė psichoanalizės plitimui Lotynų Amerikoje (būtent Brazilijoje ir Argentinoje). Jų prigimtis skiriasi nuo anų dviejų totalitarinių sistemų, kurios sunaikino psichoanalizę Europoje. „Kaudiljistinio" tipo režimai nebuvo „naikinatys". Jie nelietė froidizmo – „žydiško mokslo", kurį 1933–1944 m. naikino nacizmas, nei „buržuazinio mokslo", kaip komunizmas 1945–1989 m. Šie režimai persekiojo opozicijos šalininkus ir skerdė civilius gyventojus, tačiau nesistengė griauti mokslo, kaip tokio.

Tad galima daryti prielaidą, kad norint išnaikinti psichoanalizę kuriame nors pasaulio regione arba norint sukliudyti jai įsišaknyti ten, kur jos dar nėra, reikia ją naikinti taip, kaip naikinamos rasės, tautos, klasės, arba ir toliau leisti gyvuoti tiems psichikos aiškinimo modeliams, kurie egzistavo dar iki mokslinės medicinos atsiradimo (raganavimas, tradicinė medicina, religinis viešpatavimas ir t.t.). Pirmas atvejis naikinantis, nes vienas skirtumas naikina kitą, o antrasis paprasčiausiai tėra regresyvus, nes pasitelkus kultūrų reliatyvumą siekiama žmonių giminę sumenkinti iki atskirumų visumos.

Padarytas fetišu skirtumas tuomet tampa atmetimo priežastimi. Būtent šis skirtumų fetišizavimo reiškinys lemia psichoanalizės nykimo tendenciją tose šalyse, kur jau šimtas metų egzistuoja visos sąlygos, reikalingos sėkmingam jos įdiegimui, pavyzdžiui, Jungtinėse Valstijose.

Atradimas, jog egzistuoja su organine ar psichochemine realybe nesusijusi seksualinė tapatybė (giminė ar *gender*), nieko nepakeitė, nes moterų ir vyrų anatomija, fiziologija ir hormonų veikla nėra tapačios. Biologinis skirtumas egzistuoja, į jį reikia atsižvelgti, tačiau jis – ne viskas.

Nepaisant šio skirtumo kiekvienas subjektas santykiuose su kitais ar su savo tapatybe yra vis kitoks (arba *kitas*). Kiekviena žmogiškoji būtybė, vos tik pajutusi norą patikti ar būti pripažinta, į kontaktą su į save panašiu visuomet eina prisidengusi kauke. Taigi yra begalė skirtumų, kurie visi kartu yra žmonių giminės universalumo sudėtinės dalys.

Todėl egalitarinėje visuomenėje įstatymas visiems subjektams turi būti toks pats, nepriklausomai nuo kultūros, religijos ar tapatybės, kurią kiekvienas pageidauja pasirinkti. Kai dėl draudimo (pavyzdžiui, kraujomaišos draudimo), jie yra subjektyvus simboliškų įstatymų interiorizavimas ir yra absoliučiai būtini *visų* žmogiškųjų visuomenių funkcionavimui.

Kitaip sakant, vienodai klaidinga vertinti universalizmą, atsisakant skirtumų, kaip ir atmesti universalizmą dėl kokio vieno skirtumo griežto vertinimo: pavyzdžiui, anatomijos, giminės, odos spalvos, amžiaus, tapatybės ir t.t. Remtis abstrakčiais principais (konceptais, įstatymais, simboliais, struktūromis, nekintamumu ir t.t.) visai žmonijai tiek pat svarbu, kaip ir atsižvelgti į konkrečių dalykų konkrečią realybę: seksualumą, privatumą, socialinę padėtį, ekonominį skurdą, ligą, vienatvę, pamišimą, psichines kančias ir t.t.

Prasidėjus *visų skirtumų* fetišizavimui – *DSV IV*, disociatyvi pasąmonė, daugialypė asmenybė, poliarizacijos dėl seksualinės traumos, lyčių politika, pagrįsta supaprastintomis kategorijomis, subjekto psichika, sumenkinta iki neurono, priklausomybė nuo įpročių ir t.t. – šiandien matome, kaip dvigubą universalumo ir skirtumų idealą siekiama pakeisti grandinine diferenciacija, kai kiekvienas tampa tam *kitam* priskiriamos klaidos atgailaujančia auka.[180]

Prieš trisdešimt penkerius metus Amerikoje prasidėjęs skirtumų fetišizavimas atvedė prie *pozityvios diskriminacijos*[181] (*affirmative action*) politikos, kurios esmė teisiškai įvesti lengvatinį režimą kai kurioms nuskriaustoms žmonių grupėms: juodiesiems, ispanakalbiams, moterims, homoseksualams ir kitiems. Ji paremta mintimi, kad norint ištaisyti nelygybę vieną skirtumą reikia iškelti virš kito. Tačiau šio principo taikymui, prisimenant Freudo parodos Kongreso bibliotekoje atvejį, šiandien vis labiau priešinamasi, nes jis neskatina lygybės. Suprantama kodėl: diskriminacija niekuomet nebūna *pozityvi*, nes ji sudaro prielaidas egzistuoti *kitai* aukai, kuri tarnauja dėl savo skirtumo kaip atpirkimo ožys.[182]

Europos visuomenėse, kur kultūrų gausa nėra tokia svarbi kaip Jungtinėse Valstijose, Australijoje ar Kanadoje iš esmės tik moterų, kurios reikalauja lygybės, kova rizikuoja tapti skirtumo, o vėliau ir *pozityvios diskriminacijos* kultu[183], kol pagaliau taps tikru grandininio atmetimo procesu.[184] Vyro atitolinimą nuo tėvystės pareigų kompensuoja reikalavimas dalyvauti namų ruošoje ar kūdikių priežiūroje. Kartu to *kito* kaip kitokio atmetimas reiškia tvirtą pasiryžimą sukurti naujas kategorijas, tipologijas arba *patterns*, leidžiančius skirti „blogus" ir „gerus" subjektus priklausomai nuo to, kokia yra nauja „tautos", etninės grupės, giminės psichologija.

Mąstymo redukavimas iki cerebrinio mechanizmo akivaizdžiai skatina fetišizavimo būdų plėtimąsi: scientizmas veda prie etnicizmo taip pat, kaip ir griežtas universalizmas prie komunotarizmo. Nėra nieko labiau pražūtingo subjektui, kaip prilyginti jį tik fizikinei cheminei sistemai, ir nėra nieko labiau žeminamo tam pačiam subjektui, kaip matyti savo vidinę kančią, sumenkintą iki dirbtinio „etninės" kilmės skirtumo.

---

[180] 1999 m. vykusios konferencijos metu Alainas Finkielkrautas apibendrino šią padėtį labai taiklia formuluote „Kenčiu, vadinasi kaltinu". Taip pat žr.: Eugène Enriquez, „Tuer sans culpabilité", *L'Inactuel*, 2, 1999, pavasaris, p. 15–36.

[181] Žr.: André Kaspi, *Mal connus, mal aimés, mal compris, les États Unis d'aujourd'hui*, Paris, Plon, 1999.

[182] Žr.: Sélim Abou, „L'universel et la relativité des cultures", leidinyje *L'Idée d'humantité*, Paris, Albin Michel, 1995. Ir John R. Searle, „Crise des universités?", *Le Débat*, 81, 1994, rugsėjis–spalis.

[183] Šio reiškinio pasekmes jau stebėjome, kai 1999 m. vasarį Prancūzijos parlamentas balsavo dėl įstatymo, įtraukiančio į 3-ią Konstitucijos straipsnį lyčių skirtumą.

[184] Žr.: Wiktoro Stoczkowskio straipsnį „La pensée de l'exclusion et la pensée de la différence", *L'Homme*, nr. 150, 1999 balandis–birželis, p. 41–57. Autorius parodo, kaip rasizmą maitina griežtos integracijos ir griežto skirtumo suvokimo dviprasmybės.

Jei būtų pradėta manyti, kad serotoninas yra vienintelė savižudybių priežastis, jei seksualinis aktas nuo šiol būtų prilygintas išžaginimui, jei į priemiesčių emigrantą būtų žiūrima tik kaip į jo „amuletų" visumą ir pagaliau jei *tragiško žmogaus* figūra būtų sumenkinta iki mechaninės gyvybinių funkcijų veiklos, o visagale tapusi Moteris tapatintųsi greičiau su skirtumu, nei su visaverčiu subjektu, mūsų visuomenės atsidurtų išvakarėse naujos barbariškumo epochos, tiek pat pavojingos kaip ir ta, apie kurią 1927 m. kalbėjo Freudas, suvokęs, kad Vakarų civilizacija nepajėgia priversti žmonijos riboti savo destruktyvių impulsų. „Iš pradžių buvo galima manyti, – rašė jis, – kad svarbiausia užkariauti gamtą, teikiančią gyvybinius išteklius, ir kad pavojai, gresiantys civilizacijai, išnyks, jei įgytos gėrybės bus tinkamai paskirstytos žmonėms. Bet dabar atrodo, kad akcentas perkeliamas nuo materialaus prie psichinio. Lemiamas klausimas yra toks: ar pasiseks [...] sutaikyti žmones su tomis aukomis, kurios bus būtinos, ir ar pasiseks jiems jas atlyginti?"[185]

[185] Sigmund Freud, *L'Avenir d'une illusion*, cit. veik., p. 10. Ir *O.C.*, XVIII, cit. veik., p. 147–148.

4

Psichoanalitinių institucijų kritika

Psichoanalizė, švietimo amžiuje atrasta Haskalah pasekėjų žydų, nuo pat pradžios pretendavo tapti dideliu išsilaisvinimo judėjimu. Jos pradininkų, susivienijusių į Trečiadienio psichologijos bendriją, akimis, pasąmonės tyrinėjimai turėjo žmonijai suteikti galimybę palengvinti kančias. Psichoanalizės, vidinių jausmų revoliucijos, pirminis pašaukimas buvo pakeisti žmogų parodant, kad „Aš yra kitas". Būtent todėl jau labai anksti buvo norima sukurti instituciją, galinčią pasaulio koncepciją paversti politika.

Ši koncepcija priminė visuomenę, kurioje gyveno pirmieji froidininkai: žlunganti imperija, kurioje mažumos turėjo imperinio autoriteto apsaugą, vienijančią jas nepaisant skirtumų ir kliudančią joms susinaikinti. Būtent šiuo modeliu 1910 m. rėmėsi Freudas ir Ferenczis, įkurdami Tarptautinę psichoanalizės asociaciją (International Psychoanalitical Association – IPA). Jai vadovauti Freudas atsisakė, kad galėtų įkūnyti sokratišką neįsakinėjančio mokytojo figūrą.[186]

Iš pradžių Maxo Eidingtono, vėliau Ernesto Joneso pastangomis TPA tarpukariu tapo centralizuota, turinčia savas taisykles organizacija, siekiančia sunorminti gydymą ir atsiriboti nuo „laukinių" analitikų, peržengiančių nustatytas ribas arba vertinančių pernelyg charizmatiškai, kad galėtų deramai praktikuoti psichoanalizę. Buvo uždrausta vadinama „incestinė" praktika: praktikui buvo draudžiama analizuoti savo šeimos narius ar turėti seksualinių ryšių su savo pacientais.

Kylant psichoanalitikų profesionalumui, o tai buvo būtina pasauliniam froidizmo plitimui, mokytojo figūra pamažu bluko. Psichoanalitinis judėjimas ne tik nesutiko, kad šią figūrą įkūnytų vienas neeilinis mąstytojas, bet ir

[186] Pateikiau šią mintį 1982 m. *Histoire de la psychanalyse en France*, t. I. cit veik.

atmetė bet kokią galimybę, kad mokyklos vadovas galėtų panėšėti į Freudą. Tėvas įkūrėjas turėjo likti vienintelis ir nepakartojamas.

Toks ilgas normalizavimo procesas buvo naudingas psichoanalizei, bet, kita vertus, TPA pavertė svarbių asmenų gamybos mašina. Internacionalumo dvasią, kuria buvo vadovaujamasi nuo įkūrimo, pakeitė globališkumas, šiandien leidžiantis TPA eksportuoti „tuoj pat" į kiekvieną šalį savo mokymo modelius, kaip kad komercinės bendrovės įkurdina svetimuose kraštuose savo gaminius ir gamyklas.

Tačiau labiau skatindama normą, o ne originalumą, globališkumą, o ne internacionalumą, svarbių žmonių psichoanalizė pasitraukė iš politinių ir intelektualinių diskusijų. Ji nepakėlė nei mokslo iššūkio, nei visuomenės permainų. Manydama esanti neliečiama, ji daugiau nebesirūpino – nepaisant individualios daugelio anoniminių praktikų drąsos – socialine realybe, skurdu, nedarbu, seksualiniu piktnaudžiavimu ir naujais poreikiais, kilusiais dėl patriarchalinės šeimos pokyčių: būtent homoseksualams, kaip jau minėjau, TPA nesuteikia teisės tapti psichoanalitikais. Trumpai kalbant, ji nebesidomi realiu pasauliu, kad galėtų užsisklęsti savo visagališkumo fantazijose. Ji atitolo ir nuo jaunų klinicistų, kuriuos pati rengė ir kurie galų gale prarado tikėjimą Freudo institucijų verte. Todėl pastarieji jas griežtai kritikuoja ir mėgina sugalvoti naujas, geriau pritaikytas šiuolaikiniam pasauliui institucijas.

Tokia kritika pamažu pasigirsta visame pasaulyje. Tačiau, žinoma ir tai, kad šiandien Lotynų Amerikos šalys (būtent Brazilija ir Argentina) yra froidizmo atgimimo avangardas, kadangi tenykščių universitetų psichologijos katedros yra labai stiprios, nes psichoanalizės dėstymas, palyginti su kitomis disciplinomis, yra privilegijuotas.

Prancūzų psichoanalitinė bendruomenė kaip ir daugelis kitų išgyvena sudėtingą laikotarpį, susijusį su bendra Vakarų visuomenių krize: ekonomine, socialine, demokratinių vertybių krize, vilties ir iliuzijų praradimu. Nedarbas, pajamų mažėjimas, darbo ir darbo vietų laikinumas, kūno psichoterapijų ir gydymo vaistais, greitesnio ir pigesnio, įtakos didėjimas, irstant didžiosioms universalaus pašaukimo institucijoms, tolydžio mažino pasitikėjimą froidiškais metodais. Trumpai – socialinė ir politinė struktūra, kur po Antrojo pasaulinio karo Prancūzijoje froidizmui pasisekė įsitvirtinti, tapo mažiau imli psichoanalizės klinikinei praktikai.

Pasekmės tokios, kad didžiosios valstybinės institucijos – mokyklos ar psichikos sveikatos įstaigos (psichiatrinės ligoninės, medicininiai psichologijos centrai ir t.t.) – nuo šiol paklūsta ekonominiams imperatyvams, nelabai suderinamiems su ilgu gydymo laikotarpiu, būdingu froidiškajam gydymui, o dėl šių įstaigų nuolatinio mažinimo daugėja nekontroliuojamų smurtinių ir nusikalstamų situacijų.

Nepaisant to prancūzų psichoanalitinė bendruomenė išlieka tvirta. Prancūzijoje yra apie 5000 psichoanalitikų, kuriuos vienija dvi dešimtys asociacijų, ir vienam milijonui gyventojų tenka aštuoniasdešimt šeši psichoanalitikai: tai pats geriausias santykis, lenkiantis Argentiną ir Šveicariją. Dviem įeinančioms į TPA sudėtį asociacijoms priklauso nuo aštuonių iki devynių šimtų psichoanalitikų (kartu su mokiniais): Paryžiaus psichoanalizės bendrija (Société psychanalytique de Paris – SPP) ir Prancūzijos psichoanalizės asociacija (Association psychanalytique de France – APF). Kiti psichoanalitikai priklauso grupėms ar asociacijoms, kilusioms iš senosios Paryžiaus froidizmo mokyklos (École freudienne de Paris – EFP), kurią 1964 m. įkūrė Jacques'as Lacanas ir kuri 1980 m. buvo išardyta dar jam gyvam esant.

Judėjimo istorikai įprato klasifikuoti grupes ir atskirus asmenis pagal kartas, kurioms jie priklauso. Jie pasirinko du numeravimo būdus: vienas – tarptautinis, apimantis po pasaulį išsiblaškiusios froidiškosios diasporos narius, o kitas – nacionalinis, leidžiantis užrašyti kiekvieno praktiko transferencinį tęstinumą (kas ką analizavo) pradedant pionierių grupe (kai kuriose šalyse tai buvo vienas vienintelis žmogus).

Prancūzijoje pasikeitė trys psichoanalitikų kartos. Pirmajai priklausė tie, kurie 1926 m. įkūrė Paryžiaus psichoanalitikų sąjungą. Trys jų atliko lemiamą vaidmenį: Marie Bonaparte, René Laforgue'as, Rudolphas Loewensteinas. Kadangi Marie Bonaparte draugavo su Freudu, buvo žinoma, nuolat aiškino ir kovojo už Freudo idėjas, ji tapo ir pagrindine judėjimo vadove. Šalia jos Laforgue'as ir Loewensteinas tapo dviem pagrindiniais SPP pedagogais. Būtent jie tarpukariu parengė antrąją prancūzų psichoanalitikų kartą, o šioji vadovavo judėjimui nuo 1945 m.: Danielis Lagache'as, Jacques'as Lacanas, Françoise Dolto, Sacha Nacht, Maurice'as Bouveris.

Vėliau atėjo trečioji karta, gimusi 1920–1930 m., parengta antrosios. Jai teko susidurti su dviem skilimais: pirmuoju 1953 m., iškilus klausimui dėl profaniškosios analizės[187], ir antruoju po dešimties metų (1963), kai Lacanas, kaip pedagogas, nebuvo priimtas į TPA gretas, nes atsisakė laikytis jos taisyklių dėl seansų trukmės ir psichoanalitikų mokymo.[188] Iš tikrųjų Lacanas atsisakė paklusti penkiasdešimt penkių minučių seanso imperatyvui ir siūlė daryti reikšmines pauzes suteikiant prasmę paciento žodžiams. Be to, jis kritikavo mintį atsisakyti tarnsferencijos kaip baigiamojo analizės momento. Jo nuomone, analizė paremta niekuomet nesibaigiančiu transferencijos ryšiu. Pagaliau jis atsisakė principo radikaliai atskirti didaktinę ir terapinę (ar asme-

[187] Profaniškąja analize vadinama ne medikų praktikuojama psichonalizė.

[188] Šia tema skaityti Elisabeth Roudinesco, *Histoire de la Psychanalyse en France*, t. I ir II, cit. veik.; *Jacques Lacan. Esquisse d'une vie, histoire d'un système de pensée*, cit. veik.

ninę) psichoanalizę: tai reiškė, kad kandidatas gali laisvai rinktis analitiką neprivalėdamas žiūrėti į patvirtintųjų sąrašą. Beje, Lacanas – be jokios abejonės, čia glūdi ir svarbi šio nesutarimo priežastis – savo mokymu ir stiliumi restauravo sokratiško mokytojo froidišką figūrą tokiu laikotarpiu, kuris TPA atrodė nepalankus, nes ji labiau rūpinosi rengti gerus psichoanalizės profesionalus, nei mėgino atgaivinti elitistines judėjimo ambicijas.

Antrasis, daug rimtesnis skilimas tapo drama ne tik pačiam Lacanui, kuris niekuomet neketino atsisakyti froidiškojo teisėtumo, bet ir visai trečiajai prancūzų psichoanalitikų kartai. Lacanas buvo analizavęs visus žymiausius jos narius ir staiga jie atsidūrė priešingose stovyklose: vieni susibūrė į Prancūzijos psichoanalizės asociaciją, kuri priklausė TPA nuo 1965 m., kiti į Paryžiaus froidizmo mokyklą, kuri galutinai buvo išmesta iš įteisintų froidizmo institucijų tarpo, nors vienijo neva didesnius froidininkus nei jų varžovais tapusius homologus iš TPA.

Priešingai nei kolegos amerikiečiai ar anglai, prancūzų trečiosios kartos psichoanalitikai, priklausantys TPA, niekuomet nesuformavo homogeniškos mokyklos. Didžiosios tarptautinio froidizmo srovės – nei *Ego psichologija*, nei kleinizmas, nei antifroidizmas, nei *Self Psychology*, nei Wilfredo Ruprechto Biono postkleinizmo teorijos – taip ir neprigijo Prancūzijoje. Taigi būtent lakanizmas jau trisdešimt metų prancūzų psichoanalitikus dalija į du priešingus polius: nelakanistus (kartais vadinamus „froidistais ortodoksais") ir lakanistus, nors, suprantama, ir vieni, ir kiti laiko save Freudo pasekėjais.

Tokį prancūzų psichoanalitikų dvipoliariškumą dar labiau pabrėžė Françoise Dolto, priklausydama Paryžiaus froidizmo mokyklai. Apdovanota retu klinikiniu talentu ji tapo Prancūzijos vaikų psichoanalizės pradininke – figūra lygiavertė Melanie Klein, nors jos tezės buvo labiau artimos Annos Freud pozicijai. 1963 m. per antrąjį skilimą Dolto taip pat nepriėmė į TPA gretas. Priežastys, pasitelktos pateisinti atsisakymą, buvo priešingos toms, kurias gavo Lacanas: Dolto buvo priekaištaujama ne dėl trumpų seansų (jie atitiko nustatytas normas), o kad jos didaktinio gydymo praktika buvo pernelyg charizmatiška ir nesuderinama su klasikinio mokymo standartais. Iš tiesų Dolto kliuvo priešiškumas, TPA direkcijos nuolat rodomas René Laforgue'ui, kurio technika ir praktika buvo laikomos nukrypusiomis, tai yra pernelyg artimomis kokiam nors Ferencziui ar Rankui.

Todėl du pagrindiniai prancūzų psichoanalitikai Françoise Dolto ir Jacques'as Lacanas nuo 1964 m. dėstė psichoanalizę nepriklausydami TPA.

Konfliktai, suskaldę trečiąją kartą, smarkiai paveikė ir dvi kitas 1935–1950 m. kartas. Penkiolika metų jos turėjo pakęsti savo vyresniųjų narciziškus ginčus ir užgauliojimus. Jie žavėjosi jų veikalais ir didaktine kompetencija, bet matė juos nuolat besidraskančius dėl vieno mokytojo – Jacques'o Lacano. Pasmerktas dėl savo praktikos, nepripažintas dėl savo doktrinos ir abiejų TPA

draugijų vertinamas kaip šėtonas, savoje mokykloje Jacques'as Lacanas buvo pradėtas garbinti kaip stabas.

Todėl abiejose stovyklose dvi naujos kartos – ketvirtoji ir penktoji – paveldėjo konfliktų istoriją, kurią perdavė arba lakaniškojo kelio bendrakeleiviai, puikiai sugebantys imituoti mokytojo stilių, arba jų priešininkai, nekenčiantys ir karikatūrinantys Lacaną.

Tuo metu, kai dvi TPA priklausančios bendrijos pavadino lakanistus nefroidininkais, šie vertino savo TPA kolegas kaip biurokratus, išdavusius psichoanalizę dėl psichologijos, pritaikytos tarnauti triumfuojančiam kapitalizmui. Trumpai tariant, pirmieji žiūrėjo į antruosius kaip į raganių mokinius, besilaikančius vadinamų „penkių minučių" seansų ir nesugebančius sudaryti rimtos psichonalitinės aplinkos, o antrieji pirmuosius laikė neintelektualiais ortodoksais, tarnaujančiais vadinamai „amerikietiškai" psichoanalizei.

Toks atsiribojimas baigėsi septinto dešimtmečio pabaigoje, kai René Majoras, Paryžiaus psichoanalitikų bendrijos didaktas, atviras lakaniškajai kultūrai ir klinikinei praktikai, ir Serge'as Leclaire'as, ištikimas Lacanui, tačiau dalyvaujantis stambiame „Froidiškosios Respublikos" projekte, suvienijo savo jėgas, kad ateinančios klinicistų kartos pagaliau galėtų susitikinėti už savo asociacijų ribų. Tai buvo „Konfrontacijos" epocha, leidusi visiems praktikams kritikuoti savo institucijas ir keistis nuomonėmis, pavyzdžiui, apie psichoanalizės praktikos pobūdį. Dvi TPA priklausančios bendrijos išgyveno konfliktus dėl analitikų mokymo, o Paryžiaus froidizmo mokykla išgyveno gilią krizę, kurią sukėlė *perėjimo* eksperimento nesėkmė.

Šios Lacano 1967 m. sugalvotos ir 1969 m. įvestos „perėjimo" procedūros esmė yra tokia: analizuojamasis („pereinantysis"), norintis tapti psichoanalitiku didaktu, pateikia savo kolegoms („vedantiesiems") tas savo istorijos ir gydymo detales, kurios pažadino norą tapti analitiku. Vėliau vedantieji savo ruožtu išdėsto pereinančiojo motyvus didaktų komisijai, ir ši nusprendžia, priimti ar atmesti kandidatūrą. Šia procedūra buvo siekiama klasikinę psichonalitikų mokymo sistemą pakeisti tikra apklausa apie didakto statusą.

Būtent apie tai Lacanas pasakė žodžius, kurie privertė išlieti tiek daug rašalo: „Psichoanalitikas gauna tik pats savo leidimą".[189] Šiuo posakiu jis norėjo pasakyti, kad tapimas psichoanalitiku priklauso nuo subjektyvaus su transferencija susijusio išmėginimo. Tokiomis aplinkybėmis tiek kandidatas, tiek didaktas patiria praradimo, kastracijos baimę, galbūt net melancholiją.

Mintis ištyrinėti realų šio garsaus pirminio perėjimo funkcionavimą buvo puiki. Tačiau perėjimo procedūra neturėjo laukiamo poveikio. Jos nesėkmė Paryžiaus froidizmo mokyklą atvedė prie sunykimo, prieš tai 1969 m. išpro-

[189] Jacques Lacan, „Proposition du 9 octobre 1967 sur la psychanalyste de l'école", *Scilicet*, 1968, nr. 1, p. 14–30. Pradinė versija leidinyje *Analytica*, 8, suppl. à *Ornuar?*, 1978, 15.

vokavusi trečiąjį skilimą: išėjo daugelis narių, tarp kurių François Perrieras ir Piera Aulagnier. Susijungę į „Ketvirtą grupę", jie įkūrė „Prancūzų kalbos psichoanalizės organizaciją"O.

Todėl dvi paskutinės prancūzų psichoanalitikų kartos buvo priverstos apie savo ateitį galvoti ir ją sieti jau su visai naujomis institucijomis.

Apskritai jaunieji lakaniečiai jautėsi laisvesni nuo juos išmokiusių mokytojų nei vienos ar kitos TPA grupės nariai. Iširus Paryžiaus froidizmo mokyklai, lakanizmui suskilus į daugelį srovių (postlakanizmą ir neolakanizmą), šioji naujoji karta ir toliau kūrė naujas asociacijas. Išsivadavusi nuo paklusnumo savo trečiosios kartos mokytojams, šiandien ji gailisi, kad nėra idealios institucijos, bet atsisako kažkada Lacano norėtosios.

O Paryžiaus psichoanalitikų bendrijos ir Prancūzijos psichoanalizės asociacijos paskutinių kartų analitikai yra labiau slegiami senųjų ginčų ir nusivylimų. Jie labiau priklausomi nuo savo pedagogų, kurie ir toliau vadovauja šioms asociacijoms ir yra labai prisirišę prie savo prerogatyvų ir privilegijų. Todėl iškilus konfliktui jaunieji pasiryžę sukilti. Štai kodėl tose dviejose TPA bendrijose taip jaučiama slapta institucinė įtampa.

Jau trisdešimt metų užsisklendusi, savo „skirtumą" ir estetizmą puoselėjanti Prancūzijos psichoanalizės asociacija nenorėjo įsileisti daugelio „mokinių", kurie tebesimoko ir būdami penkiasdešimties neturi vilties kilti hierarchijos laiptais. Jų nusivylimas pasireiškia tam tikra panieka institucinei galiai.

Senieji lakaniečiai, išsiskirstę į dvi dešimtis asociacijų, skiriasi psichoanalizės praktika ir analitikų mokymo metodais, tačiau tai nekliudo jiems palaikyti nuoširdžių ryšių. Grupės, išlaikiusios perėjimo procedūrą, pavertė ją ne itin reikšmingu ritualu. Kai dėl seansų trukmės, tai beveik visi priėmė pertraukų mintį, išlaikė analizuojamojo teisės laisvai pasirinkti principą. Tačiau nė vienas nesutrumpino seanso laiko iki penkių minučių ar net vienos, kaip Lacanas per paskutinius penkerius savo gyvenimo metus. Tokios praktikos šiandien laikosi labai mažai praktikų, juos galima suskaičiuoti ant pirštų.

Tarp lakaniškųjų froidininkų ir froidininkų narių arba prijaučiančių TPA klinikinės praktikos išlieka didelis skirtumas. Pirmieji seanso trukmės neriboja, o antriems privaloma laikytis nustatytos seanso trukmės, kuri ir yra gydymo aplinkos dalis: nuo keturiasdešimt penkių iki penkiasdešimt penkių minučių. Be to, dviejuose prancūziškuosiuose TPA padaliniuose hierarchija ir kursai atitinka tarptautinius standartus.

Svarbu pasakyti, kad visose prancūzų psichoanalizės grupėse yra gerų ir blogų praktikų. Nė viena bendrija daugiau neturi geros klinikos monopolio, ir tai visiškai naujas šiandienos reiškinys. Visos yra nualintos skilimų, konfliktų, institucinės sklerozės, visos jos taip prarado savo gerą vardą, kad daugelis terapeutų daugiau nesistengia būti jų nariais, o kiti nedvejodami stoja į dvi (ar tris) institucijas iš karto.

1996–1999 m. šios srities reorganizacijoje pastebimos dvi tendencijos: viena vertus, daugėjo skilimų, kita vertus, vyko federacinis jungimasis. Tokiu būdu Jacques Alaino Millerio sukurta Pasaulio psichoanalizės asociacija (Association mondiale de psychanalyse – AMP) sprogo ir atsirado labai įvairūs atskiri judėjimai. Nuo to laiko centralizuojančios institucijos tapo daug mažiau patikimos, nei maži junginiai, gyvybingesni, kūrybiškesni ir visuomet pasirengę susiburti, kad galėtų keistis klinikine patirtimi ir žiniomis. Apie tai byloja 1998 m. spalį Barselonoje įkurtas Konvergencijos judėjimas (Convergencia), vienijantis keturiasdešimt penkias lakaniškąsias asociacijas. Žvelgiant plačiau, 1997 m. René Majoro įkurtos Generalinės Psichoanalizės Valstijos aiškiai rodo, kad trečiojo tūkstantmečio froidizmas turėtų orietuotis į naują telkimosi būdą – asociatyvinius tinklus, atitinkančius naujus pilietinės visuomenės poreikius. Be abejo, galėsime pamatyti ir tai, kad artimiausiais metais bus rimtai suabejota klasifikaciniu *DSV* imperializmu ir kognityviniais mokslais, kurių efektyvumą jau galime išmatuoti, nepaisydami, kad jie yra pačiame zenite.

Prancūzija nesusidūrė su antifroidizmu, kuris vešėjo Jungtinėse Valstijose. Nei Freudas, nei psichoanalizė Europoje nebuvo taip kandžiai geliami. Tačiau, nepaisant savo neginčijamo naudingumo, dėl natūralaus polinkio į dogmatizmą psichoanalitinės mokyklos prarado pasitikėjimą.

1990 m. pacientai visiškai nepanašūs į anų laikų pacientus. Paprastai jie atitinka depresyvios visuomenės, kurioje gyvena, įvaizdį. Persisunkę šiuolaikiniu nihilizmu, jie kenčia dėl narcisistinių ar depresinių sutrikimų, vienatvės, tapatybės praradimo. Dažnai neturintiems nei energijos, nei noro atsiduoti ilgam gydymui, jiems nesiseka reguliariai lankytis pas psichoanalitiką.

Jie lengvai praleidžia seansus ir dažnai neatlaiko daugiau nei vieno ar dviejų per savaitę. Turėdami finansinių sunkumų, pajutę pagerėjimą jie linkę laikinai nutraukti gydymą ir pasirengę tęsti jį simptomams atsinaujinus. Šis nenoras pasinaudoti transferencijos mechanizmu reiškia, kad jei rinkos ekonomika subjektus laiko prekėmis, tai pacientai yra linkę naudotis psichoanalize kaip vaistais, o psichoanalitiką laiko savo kančių surinktuvu.

Tradicinis gydymo modelis – perduodamas iš kartos į kartą per mitinį fotelio ir sofos įvaizdį – nuo šiol skirtas tik privilegijuotiesiems. Daugelis jaunų terapeutų praktikuoja ne vien psichoanalizę, todėl atsirado tendencija klasikinį mechanizmą pakeisti veidas prieš veidą „analitine situacija", kuri panaši į psichoterapiją. Šiuo požiūriu pažymėtina, kad lakaniečiai, prityrę psichoanalizės doktrinų varžybose, noriai priima šiuos pasikeitimus, o jų kolegos iš Paryžiaus psichoanalizės bendrijos ir Prancūzijos psichoanalizės asociacijos tokią jiems naują situaciją mieliau vadina „analitine psichoterapija", kad būtų lengviau ją atskirti nuo neliečiamo įteisinto gydymo modelio.

Kaip pasikeitė pacientai, taip į senuosius nepanašūs ir jaunosios kartos psichoanalitikai. Šiuo požiūriu skirtumų yra mažiau nei jų buvo tarp lakanie-

čių ir kitų froidininkų. Visi baigia psichologijos studijas, daugelis dirba ne tik psichoanalitikais, dažniausiai dar ir bendrosios klinikos psichologais. Kad ir kam priklausytų, privačių pacientų jie turi mažai ir dažniausiai dirba institucijose, kur taikomos kitokios darbo technikos: psichodrama, šeimos ar grupės psichoterapija. Visi dirba sveikatos priežiūros tarnybose: pagalba toksikomanams, prostitutėms, nusikaltėliams, sergantiems ŽIV, paliatyvi pagalba ir t.t.

Psichologijos studijos yra pagrindinis kelias į šią profesiją, nes medicinos, psichiatrijos, filosofijos ar literatūros studijos vis mažiau skatina eiti šiuo keliu. Šiuolaikinio eilinio psichoanalitiko istorinė ir teorinė kultūra skiriasi nuo ankstesnių kartų kultūros. Būdami kuklesni nei jų vyresnieji kolegos, jaunieji praktikai dažnai siekia įgyti tų žinių, kurių studijos universitete jiems nesuteikė. Todėl daugelis lanko kolokviumus, kuriuose analizuojamos didžiosios nūdienos problemos: narkomanija, emigracija, prievarta, naujos bendro gyvenimo ir seksualumo formos, mirtis, senatvė ir t.t.

Nepaisydama visų sunkumų, su kuriais susiduria, ši karta vis tiek siekia froidizmo atsinaujinimo. Kitaip nei senieji, jaunieji būdami arčiau visuomenės skurdo, su kuriuo susiduria dirbdami gatvėje, yra labiau pragmatiški, labiau betarpiški, humaniškesni, jautresni visoms atstūmimo formoms, reiklesni rinkdamiesi etinius principus. Savo studijų nukreipti į klinikinę psichologiją, jie gedi epochos, kurioje mokytojo figūra dar įkūnijo elitistinio ir ardančio froidizmo idealus. Jie atsiribojo nuo konfliktinių aistrų, ženklinusių ankstesnį laikotarpį.

Būdami labiau klinicistai nei teoretikai, jie atviri visoms psichoaterapijos formoms, netgi laikydami psichoanalizę pagrindiniu modeliu jie nepasiduoda vienos kurios nors mokyklos autoritetui, nes žino, kad nuo šiol ji niekuomet nesugebės atsverti mokytojo idealo netekties. Iš čia kyla eklektikos pavojus, kuris gali nublankinti, jei į tai nebus atkreiptas dėmesys, teorinį griežtumą, arba ir baisiau – privers užmiršti froidiškąjį universalizmą.

Šis dvigubas smūgis – viena vertus, mokytojo idealui, kita vertus, vienintelės institucijos modeliui – atrodo neatremiamas. Jis atitinka psichoanalitikų susiskaldymo dvasią, kuri gali padėti susidaryti naujai pozityviai froidiškajai klinikai ir praktikai, arba priversti atsižvelgti į naujus šiuolaikiniam subjektyvumui būdingus skirtumus: tremtį, depresiją, savęs laikymą auka, kito diskriminavimą, tapatybės krizę, mąstymo skurdinimą ir t.t.

Taip žvelgiant, suprantama, kodėl du pagrindiniai Jacques'o Derrida išplėtoti konceptai – *skirtumas* ir *dekonstrukcija*[190] – taip dažnai praktikų vartojami

[190] Jacques Derrida terminą „différ(a)nce" rašo su a, o ne su e, kaip priklauso, norėdamas parodyti, kad skirtumas – tai ne pasidalijimas tarp dviejų būsenų ar lyčių, tai nei buvimas, nei nebuvimas, tai judėjimas, įrašytas Viename, kuriame jis įspaudžia spėjimą, pasiskirstymą, nelygybę, pasitraukimą. Žr.: *L'Écriture et la différence*, Paris, Seuil, 1967.

šiuo psichoanalizės ir visuomenės negalavimo kontekstu. Pirmasis leidžia galvoti apie skirtumo idėją nepasiduodant diferencializmui, o antrasis atsisakyti imperinio vadovo figūros neištrinant platoniško mokytojo idealo.

Kad ir silpnas, šis idealas yra vienintelė kliūtis šiuolaikiniam naikinamajam nihilizmui. Todėl ateityje psichoanalizė jaunųjų kartų uolumo dėka turės įveikti tikrą katastrofą užmegzdama naujus ryšius su filosofija, psichiatrija ir psichoterapijomis. Ir dar norint, kad šitai pavyktų, psichoanalizė turi sugebėti suteikti prasmę konfliktams, kurių netruks atsirasti pačioje depresyvios visuomenės širdyje.

O juokdariškas elgesio žmogaus vaizdinys tuomet galės išnykti kaip miražas dykumoje.

TURINYS

Įžanga ... 7

PIRMA DALIS
DEPRESYVI VISUOMENĖ

1. Subjekto pralaimėjimas ... 11
2. Dvasios vaistai ... 16
3. Siela – ne daiktas ... 22
4. Elgesio žmogus ... 28

ANTRA DALIS
DIDYSIS PASĄMONĖS GINČAS

1. Frankenšteino smegenys ... 37
2. „Lygiadienio laiškas" ... 47
3. Freudas mirė Amerikoje ... 51
4. Scientizmas Prancūzijoje ... 67

TREČIA DALIS
PSICHOANALIZĖS ATEITIS

1. Mokslas ir psichoanalizė ... 73
2. Tragiškas žmogus ... 82
3. Universalumas, skirtumas, perkėlimas ... 90
4. Psichoanalitinių institucijų kritika ... 94